www.editura-art.ro
ISBN 978-973-124-195-1

Lei 24,90

Desmond Morris

Maimuța goală

dr. John Napier, d-na Caroline Nicolson, dr. Kenneth Oakley, dr. Frances Reynolds, dr. Vernon Reynolds, onorabila Miriam Rothschild, d-na Claire Russell, dr. W.M.S. Russell, dr. George Schaller, dr. John Sparks, dr. Lionel Tiger, profesor Niko Tinbergen, dl. Ronald Webster, dr. Wolfgang Wickler şi profesor John Yudkin.

Mă grăbesc să adaug că includerea unui nume în această listă nu înseamnă neapărat că persoana respectivă este de acord cu punctele mele de vedere aşa cum sunt exprimate aici, în această carte.

Capitolul unu

Origini

Există o cuşcă într-o anumită grădină zoologică pe care se află o etichetă care spune simplu: „Acest animal este nou pentru ştiinţă". Înăuntrul cuştii stă o mică veveriţă. Are picioare negre şi provine din Africa. Până acum nu s-a mai găsit nici o veveriţă cu picioare negre pe acel continent. Nu se ştie nimic despre ea. Nu are nici nume.

Pentru zoolog ea reprezintă o provocare imediată. Ce anume din modul ei de viaţă a făcut-o unică? Cum diferă ea de celelalte trei sute şaizeci şi şase de specii de veveriţe în viaţă deja cunoscute şi descrise? Cumva, într-un punct din evoluţia familiei veveriţelor, strămoşii acestui animal trebuie că s-au desprins de ceilalţi şi s-au stabilit ca populaţie care se reproduce independent. Ce anume din mediul înconjurător a făcut posibilă izolarea lor ca formă nouă de viaţă? Noua tendinţă trebuie să fi început la scară mică, cu un grup de veveriţe dintr-o anumită zonă ce se transformau treptat şi deveneau mai bine adaptate la condiţiile specifice de acolo. Dar în această etapă ele ar mai fi putut încă să se corcească cu rudele lor din apropiere. Noua formă ar fi avut un uşor avantaj în regiunea ei specială, dar nu ar fi fost mai mult decât o rasă a speciei de bază şi ar fi putut fi înghiţită, reabsorbită în direcţia evolutivă principală în orice moment. Dacă, cu trecerea timpului, noile veveriţe şi-ar fi perfecţionat din ce în ce mai mult adaptarea la mediul lor particular, ar fi sosit, în cele din urmă, momentul când ar fi fost

avantajos pentru ele să se izoleze de posibila contaminare cu vecinii. În această etapă comportamentul lor social şi sexual ar fi suferit modificări speciale, corcirea cu alte feluri de veveriţe devenind improbabilă şi, în cele din urmă, imposibilă. La început, anatomia lor poate să se schimbe şi să fie mai adecvată hranei speciale a ţinutului, dar mai târziu instinctul lor de împerechere şi înfăţişarea lor exterioară s-ar fi modificat şi ele, asigurându-se atracţia numai între perechi de noul tip. În final, ar fi apărut o nouă specie, separată şi deosebită, o formă unică de viaţă, un al trei sute şaizeci şi şaptelea tip de veveriţă.

Când ne uităm la veveriţa noastră neidentificată din cuşca ei din grădina zoologică, nu putem decât să ghicim aceste lucruri. Singurul lucru de care putem să fim siguri este că petele de pe blana ei – picioarele negre – indică faptul că este o formă nouă. Dar acestea sunt numai simptomele, erupţia care îi dă unui doctor un indiciu despre boala pacientului său. Ca să înţelegem cu adevărat noua specie, trebuie să utilizăm indiciile doar ca punct de pornire, care să ne spună că aici este ceva ce merită cercetat. Am putea încerca să ghicim istoria animalului, dar acest lucru ar fi îndrăzneţ şi periculos. În schimb, vom începe modest prin a-i pune o etichetă simplă şi evidentă: o vom numi veveriţa africană cu picioare negre. Acum trebuie să observăm şi să ţinem evidenţa fiecărui aspect al comportamentului şi structurii sale şi să vedem cum diferă de sau se aseamănă cu alte veveriţe. Apoi, puţin câte puţin, îi putem înfiripa povestea.

Marele avantaj pe care îl avem când studiem asemenea animale este că noi înşine nu suntem veveriţe cu picioare negre – fapt care ne obligă la o atitudine de umilinţă ce stă bine

investigaţiei ştiinţifice. Cât de diferite sunt lucrurile, cât de exasperant de diferite, când încercăm să studiem animalul uman. Chiar şi pentru zoolog, care este obişnuit să numească animalul animal, este dificil să evite aroganţa implicării subiective. Putem încerca să depăşim acest lucru, într-o oarecare măsură, abordând fiinţa umană în mod deliberat şi cam timid, ca şi cum ar fi o altă specie, o formă ciudată de viaţă pe masa de disecţie, în aşteptarea analizei. Cum putem începe?

Ca şi la veveriţa cea nouă, putem începe prin a o compara cu alte specii care par a fi cele mai îndeaproape înrudite. După dinţi, mâini, ochi, şi diferite alte trăsături anatomice, este evident un soi de primată, dar de un tip foarte ciudat. Cât anume de ciudat devine clar când întindem, pe un şir lung, pieile celor o sută nouăzeci şi două de specii actuale de maimuţe cu şi fără coadă, iar apoi încercăm să introducem o piele umană undeva într-un punct adecvat în această lungă serie. Oriunde o punem, pare a nu-şi avea locul. În cele din urmă, ne simţim îndemnaţi să o aşezăm chiar la un capăt al şirului de piei, imediat după pieile marilor maimuţe fără coadă, cum sunt cimpanzeul şi gorila. Chiar şi aici este cu totul nepotrivită. Picioarele sunt prea lungi, braţele sunt prea scurte, iar labele picioarelor sunt cam ciudate. În mod clar, această specie de primate şi-a dezvoltat un tip de locomoţie special care i-a modificat forma de bază. Dar mai este o caracteristică ce sare în ochi: pielea este, de fapt, neacoperită. Cu excepţia smocurilor de păr vizibile de pe cap, de la subsuoară şi din jurul organelor genitale, suprafaţa pielii e complet expusă. Când se face comparaţia cu alte specii de primate, contrastul este izbitor. Adevărat, unele specii de maimuţe cu

sau fără coadă au mici porţiuni de piele neacoperite pe noadă, pe faţă, pe piept, dar la nici una dintre celelalte o sută nouăzeci şi două de specii nu există ceva care măcar să se apropie de condiţia umană. În stadiul acesta şi fără alte investigaţii, este justificat să numim această nouă specie „maimuţa goală". Este o denumire simplă, descriptivă, bazată pe o observaţie simplă, care nu face nici o afirmaţie specială. Poate că ea ne va ajuta să ne păstrăm simţul proporţiei şi să ne menţinem obiectivitatea.

Holbându-se la acest specimen ciudat şi rămânând uimit de semnificaţia trăsăturilor sale unice, zoologul trebuie să înceapă acum să facă comparaţii. Unde este în altă parte nuditatea la mare preţ? Celelalte primate nu sunt de nici un ajutor, ceea ce înseamnă că trebuie căutat undeva mai departe. O rapidă trecere în revistă a întregii game de mamifere actuale dovedeşte imediat că ele sunt remarcabil de legate de acoperământul lor protector de blană şi că foarte puţine din cele 4 237 de specii existente au găsit nimerit să-l abandoneze. Spre deosebire de strămoşii lor reptile, mamiferele au dobândit un mare avantaj fiziologic, fiind capabile să-şi menţină o temperatură a corpului constantă, ridicată. Aceasta menţine în formă, pentru performanţe optime, delicata maşinărie a proceselor din corp. Nu este o proprietate care să fie pusă în pericol sau desconsiderată cu uşurinţă. Mijloacele de control asupra temperaturii sunt de importanţă vitală şi o haină groasă, păroasă, izolatoare joacă, evident, un rol major în oprirea pierderii de căldură. În lumina intensă a soarelui, ea împiedică, de asemenea, supraîncălzirea şi deteriorarea pielii ca urmare a expunerii directe la razele soarelui. Dacă părul trebuie să dispară, atunci categoric trebuie

să existe un motiv foarte puternic pentru a renunţa la el. Cu puţine excepţii, acest pas decisiv a fost făcut numai când mamiferele s-au lansat într-un mediu complet nou. Mamiferele zburătoare, liliecii, au trebuit să-şi dezgolească aripile, dar şi-au păstrat aspectul păros în rest şi cu greu pot fi socotite o specie nudă. Mamiferele care trăiesc în vizuini şi-au redus în câteva cazuri – cârtiţa fără blană, furnicarul african şi tatuul, de exemplu – acoperământul păros. Mamiferele acvatice, cum sunt balenele, delfinii, marsuinii, dugongii, lamantinii şi hipopotamii, şi-au pierdut şi ele blana ca parte a unei direcţii generale de evoluţie. Dar pentru toate mamiferele mai obişnuite ce trăiesc la suprafaţă, fie că aleargă de colo până colo pe sol, fie că se caţără prin vegetaţia arboricolă, pielea acoperită de un păr des reprezintă regula de bază. Lăsând deoparte acei giganţi anormal de grei, rinocerii şi elefanţii (care au probleme de încălzire şi răcorire specifice lor), maimuţa goală este unică, diferită prin nuditatea ei de toate celelalte mii de specii de mamifere cu păr scurt, cu păr lung sau cu blană, care trăiesc pe uscat.

În acest punct, zoologul este nevoit să conchidă că, ori are de a face cu un mamifer care trăieşte în vizuină sau cu un mamifer acvatic, ori există ceva foarte ciudat, cu adevărat unic, în evoluţia maimuţei goale. Înainte de a porni la drum pentru a observa animalul în forma sa din zilele noastre, primul lucru care trebuie făcut, prin urmare, este să-i scormonim trecutul şi să-i examinăm cât mai îndeaproape strămoşii imediaţi. Poate că prin examinarea fosilelor şi a altor rămăşiţe şi prin observarea celor mai apropiate rude actuale, vom putea obţine un fel de tablou asupra a ceea ce s-a întâmplat atunci când acest nou tip de primată a apărut şi s-a îndepărtat de grosul familiei primatelor.

Ar lua prea mult timp pentru a prezenta aici toate micile fragmente de dovezi care s-au adunat cu trudă în secolul trecut, în schimb, vom considera că această sarcină a fost îndeplinită şi vom rezuma pur şi simplu concluziile ce se pot trage de aici, combinând informaţiile provenite din munca paleontologilor, aflaţi în permanentă căutare de fosile, cu faptele adunate de etologi, care au observat cu răbdare maimuţele.

Grupul de primate căruia îi aparţine maimuţa noastră goală a apărut iniţial din neamul insectivorelor primitive. Aceste mamifere timpurii erau creaturi mici, insignifiante, care fugeau nervoase de colo-colo la adăpostul pădurilor, în timp ce suveranele reptile dominau scena în lumea animalelor. Cu optzeci –cincizeci de milioane de ani în urmă, după încheierea bruscă a marii ere a reptilelor, aceste mici mâncătoare de insecte au început să se aventureze în afară, în teritorii noi. Acolo s-au răspândit şi s-au dezvoltat în multe forme ciudate. Unele au devenit mâncătoare de plante şi şi-au săpat vizuini sub pământ pentru siguranţă, altora le-au crescut picioare lungi, adevărate picioroange cu care să fugă din faţa duşmanilor. Altele au devenit ucigaşi cu gheare lungi, cu dinţi ascuţiţi. Deşi principalele reptile abdicaseră şi părăsiseră scena, câmpul deschis era încă o dată un câmp de luptă.

Între timp, dintre subdezvoltate, cele cu picioare mici se agăţau încă de siguranţa oferită de vegetaţia de pădure. Progrese se făceau şi aici. Vechile mâncătoare de insecte au început să-şi lărgească dieta şi să-şi rezolve problemele digestive rezultate din devorarea fructelor, nucilor, bacelor, mugurilor şi frunzelor. Pe măsură ce au evoluat în cele mai primitive forme de primate,

vederea li s-a îmbunătăţit, ochii avansând spre partea frontală a feţei, iar mâinile li s-au modificat pentru apucarea hranei. Cu o vedere tridimensională, cu manevrabilitatea membrelor şi odată cu creşterea treptată a volumului creierului, ele au început să-şi domine din ce în ce mai mult lumea arboricolă.

Cândva, cu douăzeci şi cinci–treizeci şi cinci de milioane de ani în urmă, aceste premaimuţe începuseră deja să evolueze în maimuţe propriu-zise. Începeau să-şi dezvolte cozi lungi, pentru echilibrare, iar corpul le creştea considerabil în dimensiuni. Unele erau pe cale de a deveni specialiste în mâncatul frunzelor, dar majoritatea îşi păstrau un regim larg, mixt. Cu trecerea timpului, unele din aceste creaturi asemănătoare maimuţelor au devenit mai mari şi mai grele. În loc să mai fugă şi să mai sară, au trecut la bracare – trecerea unei mâini peste cealaltă în lungul crengilor din partea de jos a arborilor. Cozile au devenit demodate. Corpul de dimensiuni mari, deşi le făcea mai greoaie în copaci, le făcea să acorde mai puţină atenţie atacurilor venite de pe sol.

Chiar şi aşa, în acest stadiu – faza maimuţei fără coadă – erau multe argumente în favoarea nerenunţării la confortul luxuriant şi la culesul uşor din pădurea lor edenică. Numai dacă mediul le-ar da un brânci violent spre marile spaţii deschise ar fi probabil ca ele să se mute. Spre deosebire de primii exploratori mamiferi, ele se specializaseră în traiul în pădure. Milioane de ani de dezvoltare trecuseră pentru perfecţionarea acestei aristocraţii a pădurii şi, dacă ar fi fost să plece acum, ar fi trebuit să intre în competiţie cu (acum deja) foarte avansatele ierbivore şi cu ucigaşii care trăiau la nivelul solului. Şi aşa s-a făcut că au

rămas pe loc, rumegându-şi fructele şi văzându-şi în linişte de treburile lor.

Trebuie accentuat că această direcţie a maimuţelor fără coadă s-a dezvoltat dintr-un motiv sau altul numai în Lumea Veche. Maimuţele cu coadă se dezvoltaseră separat ca specie arboricolă atât în Lumea Veche, cât şi în Lumea Nouă, dar ramura americană a primatelor n-a cunoscut niciodată faza maimuţei fără coadă. În Lumea Veche, pe de altă parte, maimuţele fără coadă ancestrale se găseau răspândite pe o suprafaţă întinsă de pădure, din Africa de Vest, la un capăt, până în Asia de Sud-Est la celălalt. Astăzi rămăşiţele acestei dezvoltări pot fi văzute în cimpanzeii şi gorilele din Africa şi gibonii şi urangutanii din Asia. Între aceste două extremităţi, lumea este acum lipsită de maimuţe cu blană. Pădurile luxuriante au dispărut.

Ce s-a întâmplat cu maimuţele de demult? După câte ştim, clima a început să lucreze împotriva lor şi, la un moment dat, acum vreo cincizeci de milioane de ani, citadelele lor de pădure se reduseseră serios ca mărime. Maimuţele fără coadă ancestrale au fost silite să facă una din două: ori au trebuit să se agaţe de ceea ce rămăsese din vechile lor cămine din pădure, ori, într-un sens aproape biblic, au trebuit să facă faţă expulzării din Grădina Raiului. Strămoşii cimpanzeilor, gorilelor, gibonilor şi urangutanilor s-au cramponat de mediul lor şi de atunci încoace numărul lor scade în continuu. Strămoşii celeilalte unice maimuţe fără coadă supravieţuitoare – maimuţa goală – au pătruns în afară, au părăsit pădurile şi s-au aruncat în competiţie cu deja eficient adaptatele locuitoare ale solului. Era o treabă riscantă, dar în materie de succes al evoluţiei a meritat din plin.

Povestea succesului maimuţei goale de aici încolo este bine cunoscută, dar un scurt rezumat va prinde bine, deoarece este vital să se păstreze în minte evenimentele care au urmat, dacă vrem să ajungem la o înţelegere obiectivă a comportamentului actual al speciei.

Puşi în faţa unui nou mediu, strămoşii noştri aveau o perspectivă sumbră. Ei trebuiau sau să devină ucigaşi mai buni decât carnivorele din timpurile străvechi, sau să ajungă să pască mai bine decât ierbivorele din acele timpuri. Noi ştim astăzi că, într-un fel, succesul a fost în ambele sensuri; dar agricultura este veche de numai câteva mii de ani, iar aici este vorba de milioane de ani. Exploatarea specializată a vieţii plantelor în câmp deschis era peste putinţa strămoşilor noştri ancestrali şi a trebuit să aştepte dezvoltarea tehnicilor avansate ale timpurilor moderne. Sistemul digestiv necesar pentru o cucerire directă a resurselor de hrană ale păşunilor lipsea. Dieta de pădure bazată pe fructe şi alune putea fi adaptată la o dietă bazată pe rădăcini şi bulbi, la nivelul solului, dar limitările erau severe. În loc de a se întinde leneş la capătul unei ramuri după un fruct copt şi suculent, maimuţa terestră, căutătoare de legume, ar fi fost nevoită să zgârie şi să scurme cu efort în pământul tare pentru preţioasa ei hrană.

Vechea sa dietă de pădure, totuşi, nu era alcătuită în întregime din fructe şi alune. Proteinele animale erau fără îndoială de mare importanţă pentru ea. Se trăgea, de altfel, din neamul insectivorelor şi căminul arboricol al strămoşilor fusese întotdeauna bogat în insecte. Gândacii suculenţi, ouăle, puii neajutoraţi din cuiburi, brotăceii şi reptilele mici erau toate grăunţe pentru

moara sa. Ba mai mult, ele nu puneau mari probleme sistemului său digestiv destul de generalizat. Jos, la nivelul solului, această sursă de hrană nu era câtuşi de puţin absentă şi nimic nu o împiedica să-şi sporească această parte a dietei. La început, ea nu a fost un adversar pe măsura ucigaşului profesionist din lumea carnivorelor. Chiar şi o mică mangustă, ca să nu mai vorbim de o pisică mare, o putea învinge şi ucide. Dar erau animale tinere de tot felul, cele neajutorate sau cele bolnave, numai bune de înhăţat, şi primul pas pe calea hrănirii pe scară largă cu carne a fost uşor. Trofeele cu adevărat mari, totuşi, erau înzestrate cu picioare lungi, gen picioroange, gata a o lua la fugă, într-o clipă, cu viteze de-a dreptul imposibile. Animalele copitate, adevărate cămări de proteine, îi depăşeau posibilităţile de acţiune.

Cu acestea ajungem la aproximativ ultimul milion de ani al istoriei ancestrale a maimuţei goale şi la o serie de dislocări şi dezvoltări tot mai spectaculoase. S-au întâmplat mai multe lucruri deodată, şi este important a se conştientiza acest lucru. De cele mai multe ori, când se spune povestea, părţile ei separate sunt prezentate ca şi când un progres major ar fi condus la un altul, dar acest lucru induce în eroare. Maimuţele ancestrale care trăiau la nivelul solului aveau deja un creier mare şi evoluat. Aveau ochi mari şi mâini care apucau bine. Ca primate aveau, inevitabil, un oarecare grad de organizare socială. O dată cu presiunea puternică exercitată asupra lor de a-şi spori îndrăzneala în uciderea vânatului, au început să aibă loc schimbări vitale. Au câştigat în verticalitate – au devenit alergătoare mai rapide, mai bune. Mâinile li s-au eliberat de sarcinile locomotoare – au devenit susţinătoare puternice, eficiente, de arme.

Creierul le-a devenit mai complex, mai inteligent, mai rapid în luarea deciziilor. Aceste lucruri nu au urmat unul după altul într-o succesiune majoră, prestabilită; ele au înflorit împreună, un progres infim făcându-se, mai întâi, într-o direcţie şi, apoi, în cealaltă, fiecare impulsionând-o pe cealaltă. Era pe cale a se forma o maimuţă-vânător, o maimuţă-ucigaş.

S-ar putea argumenta că evoluţia ar fi putut favoriza un pas mai puţin radical în sensul dezvoltării unui ucigaş mai apropiat de pisică sau de câine, un fel de maimuţă-pisică sau maimuţă-câine, prin simplul proces al măririi dinţilor şi unghiilor pentru a le transforma în arme sălbatice de genul colţilor şi al ghearelor. Dar aceasta ar fi pus maimuţa-de-sol ancestrală în competiţie directă cu deja foarte specializaţii ucigaşi-pisici şi câini. Ar fi însemnat să intre în competiţie cu aceştia în condiţiile impuse de ei, iar rezultatul ar fi fost fără îndoială dezastruos pentru primatele în discuţie. (După câte cunoaştem, acest lucru poate să se fi întâmplat efectiv şi să fi fost un eşec atât de mare, încât dovezile să nu mai fi fost descoperite.) În schimb, problema a fost abordată complet diferit, folosindu-se arme artificiale în locul celor naturale, şi a dat rezultate.

Pasul următor a fost de la folosirea uneltelor la confecţionarea acestora şi simultan cu această evoluţie s-au îmbunătăţit tehnicile de vânătoare, nu numai în privinţa armelor, ci şi în cea a cooperării sociale. Maimuţele-vânător vânau în haită şi, pe măsură ce tehnicile lor de a ucide se îmbunătăţeau, li se îmbunătăţea şi modul de organizare socială. Lupii adunaţi în haită atacă desfăşurat, dar maimuţa-vânător avea deja un creier mult mai bun decât al unui lup şi-l putea folosi în probleme de genul comunicării şi cooperării în grup. S-au putut dezvolta manevre

din ce în ce mai complexe. Dezvoltarea creierului a făcut un pas înainte.

În esenţă, era vorba de un grup de vânătoare alcătuit din masculi. Femelele erau prea ocupate cu creşterea generaţiei tinere pentru a mai putea să joace un rol major în urmărirea şi prinderea prăzii. Pe măsură ce complexitatea vânătorii a crescut, iar incursiunile deveneau mai prelungite, a devenit esenţial pentru maimuţa-vânător să abandoneze drumurile cu ocolişuri, nomade ale strămoşilor. Era nevoie de un cămin permanent, un loc în care să se întoarcă cu prada, unde femelele şi odraslele să aştepte şi să împartă hrana. Acest pas, aşa cum vom vedea în capitolele următoare, a avut efecte profunde asupra multor aspecte ale comportamentului, chiar al celor mai sofisticate maimuţe goale din zilele noastre.

Astfel, maimuţa-vânător a devenit o maimuţă teritorială, întregul său model sexual, părintesc şi social a început să fie afectat. Vechiul său mod de viaţă de hoinăreală şi cules de fructe pălea rapid. Părăsise acum cu adevărat pădurea sa edenică. Era o maimuţă cu responsabilităţi. A început să-şi pună problema echivalentului preistoric al maşinilor de spălat şi al frigiderelor. A început să-şi sporească confortul de acasă – focul, depozitarea hranei, adăposturile artificiale. Dar aici trebuie să ne oprim pentru moment, pentru că ieşim din domeniul biologiei şi pătrundem în cel al culturii. Baza biologică a acestor paşi înainte consta în dezvoltarea unui creier suficient de mare şi complex care să-i permită maimuţei-vânător să-i parcurgă, dar forma exactă pe care o îmbracă nu mai este o chestiune de control genetic specific. Maimuţa-de-pădure, care a devenit maimuţa-de-sol, care a devenit maimuţa-vânător, care a devenit maimuţa-teritorială, devine acum o maimuţă a culturii şi trebuie ca pentru moment să ne oprim.

Se cuvine să reiterăm aici că, în această carte, nu ne preocupă masivele explozii culturale care au urmat, de care maimuţa goală din zilele noastre este atât de mândră – progresul spectaculos ce a dus-o, în mai puţin de o jumătate de milion de ani, de la a face un foc la a face o navă spaţială. Este o poveste palpitantă, dar maimuţa goală este în pericol de a fi ameninţată cu totul de ea şi de a uita că, pe sub luciul de suprafaţă, ea este încă în foarte mare măsură o primată. („Maimuţa-i maimuţă, pungaşii-s pungaşi, chiar în mătase şi purpură de-i îmbraci.") Până şi o maimuţă spaţială trebuie să urineze.

Numai privind cu atenţie la drumul parcurs în evoluţie şi apoi studiind aspectele biologice ale modului în care ne comportăm azi ca specie putem să ajungem cu adevărat la o înţelegere echilibrată, obiectivă, a extraordinarei noastre existenţe.

Dacă acceptăm istoria evoluţiei noastre aşa cum a fost expusă aici, atunci un fapt iese în evidenţă cu claritate: respectiv că am apărut în esenţă ca primate prădătoare. Printre maimuţele cu şi fără coadă existente, acest lucru ne face unici, dar asemenea transformări majore nu sunt necunoscute în alte grupuri. Uriaşul panda, de exemplu, este un caz perfect de proces invers. Pe câtă vreme noi suntem vegetarieni deveniţi carnivori, panda este un carnivor devenit vegetarian şi, ca şi noi, este în multe privinţe o creatură extraordinară şi unică. Ideea este că o comutare majoră de acest gen produce un animal cu o dublă personalitate. Odată ajuns dincolo de prag, el se implică în noul rol

cu mare energie evolutivă, atât de mult, încât poartă cu sine multe din vechile sale trăsături. A trecut prea puţin timp pentru ca el să se poată debarasa de toate vechile sale caracteristici în timp ce îmbracă în grabă haina celor noi. Când peştii ancestrali au cucerit pentru prima dată uscatul, noile lor calităţi terestre au ţâşnit înainte în timp ce continuau să le târască cu sine pe cele vechi, de animale acvatice. Este nevoie de milioane de ani pentru ca un model animal complet nou să se perfecţioneze, iar formele de pionierat sunt, de obicei, amestecături cu adevărat foarte ciudate. Maimuţa goală este o astfel de amestecătură. Întregul său corp, modul său de viaţă au fost angrenate într-o existenţă în sânul pădurii, pentru ca apoi brusc (brusc în sens evoluţionist) să fie aruncată într-o lume în care putea supravieţui numai dacă începea să trăiască precum un lup priceput, care-şi cară armele cu el. Trebuie să examinăm acum modul exact în care acest lucru i-a afectat nu numai corpul, ci şi în special comportamentul, şi în ce formă resimţim influenţa unei atari moşteniri în prezent.

O modalitate de a face acest lucru este de a compara structura şi modul de viaţă al unei primate „pur" culegătoare de fructe cu o „pură" carnivoră. Odată ce ne-am lămurit asupra diferenţelor esenţiale legate de cele două metode diferite de hrănire, putem să reexaminăm situaţia maimuţei goale pentru a vedea cum s-a realizat amestecătura de care vorbeam.

Stelele cele mai strălucitoare din galaxia carnivorelor sunt, pe de o parte, lupii şi câinii sălbatici şi, pe de altă parte, marile pisici ca leii, tigrii şi leoparzii. Ele sunt frumos echipate cu organe de simţ perfecţionate până la fineţe. Simţul lor auditiv este

ascuţit, iar urechile lor externe se pot răsuci într-o direcţie sau alta pentru a detecta cel mai slab foşnet sau fornăit. Ochii, deşi slabi în privinţa detaliului static şi al culorii, le sunt incredibil de sensibili la cea mai mică mişcare. Simţul mirosului le este atât de bun, încât ne este greu a-l înţelege. Probabil că ele încearcă senzaţia unui peisaj de mirosuri. Nu numai că sunt capabile să detecteze un anumit miros cu o precizie fără greş, ci sunt, de asemenea, capabile să culeagă separat nuanţele componente ale unui miros complex. Experienţele efectuate cu câini în 1953 au indicat că la ei simţul mirosului este de un milion până la o mie de milioane de ori mai ascuţit decât al nostru. Aceste rezultate uimitoare au fost de atunci încoace puse sub semnul îndoielii, iar ulterior, teste mai atente nu le-au putut confirma, dar până şi cele mai precaute estimări plasează simţul mirosului la câine la de aproximativ o sută de ori mai bun decât al nostru.

Pe lângă acest echipament senzorial de prima clasă, câinii sălbatici şi marile pisici au o conformaţie minunat de atletică. Pisicile s-au specializat ca sprinteri iuţi ca fulgerul, câinii ca alergători de cursă lungă de mare rezistenţă. Când ucid, pot pune în acţiune maxilare puternice, dinţi ascuţiţi, sălbatici şi, în cazul pisicilor mari, membre anterioare cu musculatură puternică, înarmată cu gheare uriaşe, ascuţite ca pumnalele.

Pentru aceste animale, actul de a ucide a devenit un scop în sine, un act de consumaţie. Este adevărat că ele rareori ucid în mod absurd şi fără rost, dar dacă, în captivitate, uneia dintre aceste carnivore i se dă hrana gata ucisă, impulsul ei de a vâna este departe de a fi satisfăcut. De fiecare dată când un câine domestic este luat la plimbare de către stăpânul său sau când

i se aruncă un băț pe care să-l urmărească și să-l prindă, i se satisface nevoia vitală de a vâna într-un fel pe care nici o cantitate de hrană conservată nu i-l poate înlocui. Chiar și cea mai îndopată pisică domestică cere o plimbare nocturnă după pradă și șansa de a sări pe o pasăre nebănuitoare.

Sistemul lor digestiv este obișnuit să accepte perioade de post comparativ lungi, urmate de ospețe exagerate. (Un lup, de exemplu, poate mânca o cincime din greutatea totală a corpului său la o singură masă – echivalentul unei fripturi de 13-18 kg pe care eu sau dumneavoastră am devora-o la o singură masă.) Hrana lor este de valoare nutritivă mare și prea puțin se pierde. Fecalele lor, totuși, sunt împrăștiate și mirositoare, iar defecația implică modele comportamentale speciale. În unele cazuri, fecalele sunt efectiv îngropate, iar locul este acoperit cu grijă. În altele, actul defecării este întotdeauna săvârșit la o distanță considerabilă de casă. Când puii murdăresc vizuina, fecalele sunt mâncate de mamă și casa este menținută curată în felul acesta.

Hrana este depozitată simplu. Hoiturile sau părți din ele pot fi îngropate, ca la câini și anumite tipuri de pisici, sau pot fi cărate sus într-un copac-cămară, ca la leopard. Perioadele de intensă activitate atletică din timpul vânatului și al fazelor de ucidere se intercalează cu perioade de mare lene și relaxare. În timpul disputelor sociale, armele necruțătoare, atât de vitale pentru a ucide, constituie o potențială amenințare pentru viața și membrele animalului în dispute și rivalități, oricât de minore. Dacă doi lupi sau doi lei au ceva de împărțit, ei sunt ambii atât de puternic înarmați, încât lupta ar putea duce ușor, într-o chestiune de secunde, la mutilare sau moarte. Aceasta ar putea pune serios în pericol supraviețuirea speciei și, în decursul lungii

evoluții care le-a dat acestor specii armele lor letale pentru uciderea prăzii, ele au dezvoltat din necesitate și puternice inhibiții în privința utilizării armelor asupra altor membri ai propriei specii. Aceste inhibiții par a avea o bază genetică specifică: ele nu trebuie să fie învățate. S-au dezvoltat atitudini de supunere care în mod automat potolesc un animal dominant și-i inhibă atacul. Posedarea acestor semnale este o parte vitală a modului de viață al carnivorelor „pure".

Metoda efectivă de a vâna variază de la o specie la alta. Leopardul pândește sau se ascunde solitar și, în ultima clipă, se aruncă asupra prăzii. Pentru cita[1] ea este o hoinăreală atentă în căutarea prăzii, urmată de un sprint decisiv. La leu este, de obicei, o acțiune în grup, cu prada mânată în panică de către un leu spre ceilalți, care stau ascunși. Pentru o haită de lupi ea poate consta dintr-o manevră de încercuire urmată de o ucidere în grup. Pentru o haită de câini sălbatici africani este, în mod tipic, o urmărire fără milă, un câine după altul mergând la atac până când prada în goană este slăbită de pierderea sângelui.

Studii recente făcute în Africa au dezvăluit că hiena pătată este tot un vânător sălbatic de haită și nu, așa cum s-a crezut întotdeauna, un animal care se hrănește în primul rând cu stârvuri. Greșeala s-a făcut deoarece haitele de hiene se formează numai noaptea, iar o hrănire cu stârvuri de importanță minoră a fost întotdeauna înregistrată în timpul zilei. Pot vâna împreună până la treizeci de animale. Ele întrec cu ușurință zebrele sau antilopele pe care le urmăresc și care nu îndrăznesc să alerge cu viteza lor maximă de pe timp de zi. Hienele încep

[1] Specie de leopard din India (n.tr.).

să sfâșie picioarele oricărei prăzi pe care o ajung, până când una este suficient de rănită ca să rămână în urmă față de turma aflată în goană. Toate hienele atunci converg spre aceasta, sfâșiindu-i părțile moi până când cade și este ucisă. Hienele se stabilesc în comunități de vizuini. Grupul sau „clanul" care folosește acest cămin-bază poate număra între zece și o sută de membri. Femelele nu se îndepărtează din jurul acestei baze, dar masculii sunt mai mobili și pot hoinări prin alte regiuni. Între clanuri există o agresivitate considerabilă dacă indivizi hoinari sunt prinși în afara teritoriului propriului clan, dar agresivitatea este redusă între membrii aceluiași clan.

Împărțirea hranei este cunoscută ca fiind practicată de o serie de specii. Desigur, când se ucide mult este carne suficientă pentru întregul grup de vânători și nu e nevoie de multă ceartă, dar în unele cazuri împărțirea e dusă mai departe decât atât. Câinii sălbatici africani, de exemplu, sunt cunoscuți prin aceea că-și regurgitează hrana unul altuia după ce s-a terminat vânătoarea. În unele cazuri au făcut acest lucru într-o asemenea măsură, încât s-a spus despre ei că au un „stomac comun".

Carnivorele care au pui întâmpină probleme considerabile în asigurarea hranei pentru progenitura lor în creștere. Leoaicele vânează și cară carnea înapoi la vizuină sau înghit porții mari de carne pe care, apoi, o regurgitează pentru pui. Ocazional s-a relatat despre leii masculi care dau asistență în această chestiune, dar nu pare a fi o practică uzuală. Lupii masculi, pe de altă parte, sunt cunoscuți prin aceea că străbat până la cincisprezece mile[2] pentru a face rost de hrană, atât pentru femelă,

[2] Aproximativ 24 km.

cât și pentru pui. Pot căra înapoi oase mari cu carne pentru ca cei mici să le roadă sau pot înghiți bucăți de carne atunci când ucid și, apoi, le regurgitează la intrarea în vizuină.

Acestea sunt, așadar, câteva dintre trăsăturile principale ale carnivorelor specializate, așa cum se leagă ele de modul lor de viață de animale care vânează. Cum se compară ele cu cele ale maimuțelor cu și fără coadă, care sunt culegătoare tipice de fructe?

Echipamentul senzorial al primatelor superioare este mult mai dominat de simțul văzului decât de simțul mirosului. În lumea lor de cățărătoare în copaci, a vedea bine este cu mult mai important decât a adulmeca bine, și râtul s-a scurtat considerabil, dând ochilor o vedere de ansamblu mult mai bună. În căutarea hranei, culorile fructelor sunt indicii prețioase și, spre deosebire de carnivore, primatele și-au dezvoltat o foarte bună vedere în culori. Ochii lor sunt, de asemenea, buni în înregistrarea detaliilor statice. Hrana lor este statică și detectarea mișcărilor infime este mai puțin vitală decât recunoașterea diferențelor subtile de formă și țesut. Auzul este important, dar mai puțin decât pentru ucigașii de pradă, și urechile lor externe sunt mai mici și le lipsește mobilitatea în răsucire pe care o au cele ale carnivorelor. Simțul gustului este mai rafinat. Dieta este mai variată și puternic aromată – sunt mai multe de gustat. În special există un răspuns pozitiv puternic la obiecte cu gust dulce.

Fizicul primatelor este bun pentru urcat și cățărat, dar nu e făcut pentru sprinturi de mare viteză pe sol și nici pentru acțiuni de uzură îndelungate. Este mai curând corpul agil al unui acrobat decât structura solidă a unui atlet puternic. Mâinile sunt

bune pentru a apuca, dar nu pentru a sfâşia sau a lovi. Maxilarele şi dinţii sunt rezonabil de puternice, dar nu se compară cu aparatul masiv de prindere şi sfărâmare al carnivorelor. Uciderea ocazională a unei prăzi mici, insignifiante, nu necesită eforturi deosebit de mari. A ucide nu este, de fapt, o parte esenţială a modului de viaţă al primatelor.

Hrănirea se întinde pe o bună parte a zilei. În locul ospeţelor pantagruelice, urmate de posturi lungi, maimuţele cu şi fără coadă mestecă tot timpul – o viaţă de gustări non-stop. Sunt, desigur, perioade de repaus, în mod obişnuit la miezul zilei şi în timpul nopţii, dar contrastul rămâne, totuşi, izbitor. Hrana statică se află întotdeauna acolo, aşteptând doar să fie culeasă şi mâncată. Tot ce au de făcut animalele este să se mute de la un loc cu hrană la altul, după cum li se schimbă gusturile sau după cum fructele intră şi ies din sezon. Nu se face nici o depozitare a hranei decât, pentru foarte puţin timp, în pungile umflate ale obrajilor anumitor maimuţe.

Fecalele sunt mai puţin mirositoare decât cele ale mâncătoarelor de carne şi nu s-a dezvoltat vreun comportament special în vederea debarasării de ele, din moment ce cad din copaci pe jos şi departe de animale. Cum grupul se mută tot timpul, există prea puţin pericolul ca o anumită zonă să devină exagerat de infestată sau de mirositoare. Chiar şi marile maimuţe care îşi fac culcuşul jos în paturi speciale îşi schimbă locul în fiecare noapte, astfel că nu au de ce să-şi pună problema igienei culcuşului. (Cu toate acestea, este oarecum surprinzătoare constatarea că 99% din culcuşurile de gorilă abandonate dintr-o zonă din Africa aveau bălegar de gorilă în ele şi că în 73% din cazuri animalele au stat întinse pe el. Faptul constituie un risc

de îmbolnăvire prin creşterea şanselor de reinfectare şi este o ilustrare remarcabilă a dezinteresului fundamental faţă de fecale al primatelor.)

Datorită naturii statice şi abundenţei hranei, nu este nevoie ca grupul de primate să se despartă pentru a o căuta. Ele pot să se mute, să fugă, să se odihnească şi să doarmă împreună într-o comunitate strâns unită, fiecare membru urmărind mişcările şi acţiunile tuturor celorlalţi. Fiecare individ al grupului va şti destul de bine, în orice moment, ce face fiecare din ceilalţi. Este un procedeu total necarnivor. Chiar şi la acele specii de primate care se despart din când în când, unitatea cea mai mică nu este niciodată alcătuită dintr-un singur individ. O maimuţă solitară este o fiinţă vulnerabilă. Ei îi lipsesc puternicele arme naturale ale carnivorelor şi, în izolare, cade uşor pradă ucigaşilor ce stau la pândă.

Spiritul de cooperare, care este prezent la vânătorii în haită, cum sunt lupii, este în mare parte absent în lumea primatelor. La ele, competitivitatea şi dominaţia sunt la ordinea zilei. Competiţia în ierarhia socială este, desigur, prezentă la ambele grupuri, dar e mai puţin temperată de acţiuni de cooperare în cazul maimuţelor. Manevrele complicate, coordonate, de asemenea, nu sunt necesare: secvenţele acţiunii de hrănire nu necesită a fi puse cap la cap într-un mod atât de complex. Primata poate trăi mult mai mult de la un minut la altul, de la mână la gură.

Deoarece hrana primatei se găseşte pretutindeni în jurul ei la îndemână, nu este nevoie aproape deloc să acopere distanţe mari. Au fost studiate cu atenţie grupuri de gorile sălbatice, cele mai mari dintre primatele actuale, şi li s-au urmărit mişcările, astfel încât acum ştim că ele parcurg în medie aproximativ

o treime de milă[3] pe zi. Doar uneori se deplasează câteva sute de picioare[4]. Carnivorele, prin contrast, trebuie frecvent să parcurgă multe mile la o singură incursiune după vânat. Se cunosc unele cazuri când au parcurs peste 50 de mile[5] după vânat, trebuindu-le câteva zile până să se întoarcă acasă. Acest act al reîntoarcerii la un cămin stabil este tipic pentru carnivore, dar este cu mult mai puţin obişnuit printre maimuţe. Adevărat, un grup de primate trăieşte într-o zonă destul de clar definită drept „acasă", dar noaptea îşi face culcuşul oriunde se întâmplă să-şi fi terminat peregrinările din timpul zilei. Ajunge să cunoască regiunea generală în care trăieşte deoarece întotdeauna hoinăreşte încoace şi încolo prin ea, dar tinde să folosească întreaga zonă mult mai la voia întâmplării. De asemenea, interacţiunea dintre o ceată şi cea învecinată este mai puţin defensivă şi mai puţin agresivă decât în cazul carnivorelor. Un teritoriu este, prin definiţie, o zonă apărată şi deci primatele nu sunt în mod obişnuit animale teritoriale.

Un lucru mărunt, dar care este relevant aici: carnivorele au purici, dar primatele nu. Maimuţele cu şi fără coadă sunt sâcâite de păduchi şi de alţi paraziţi externi, dar, contrar opiniei populare, ele sunt complet lipsite de purici, dintr-un motiv foarte clar. Pentru a-l înţelege, este necesar să examinăm ciclul de viaţă al puricelui. Această insectă îşi depune ouăle nu pe corpul gazdei sale, ci printre rosăturile din locul de dormit al victimei. Ouălor le sunt necesare trei zile pentru a sparge coaja lăsând să iasă

[3] Cca 535 m.
[4] 1 picior = 30,479 cm.
[5] Cca 80 km.

larve mici, târâtoare. Aceste larve nu se hrănesc cu sânge, ci cu resturi care s-au acumulat în murdăria vizuinei sau a bârlogului. După două săptămâni ele ţes o gogoaşă şi se metamorfozează în nimfă. Rămân în această stare de adormire aproximativ încă două săptămâni până să iasă ca adulţi, gata să sară pe un corp-gazdă adecvat. Astfel, cel puţin în prima sa lună de viaţă puricele este rupt de specia gazdei. Reiese clar de aici de ce un mamifer nomad, aşa cum este o maimuţă cu sau fără coadă, nu este sâcâit de purici. Chiar dacă câţiva purici rătăciţi se nimeresc pe unul şi se împerechează cu succes, ouăle lor vor rămâne în urmă pe măsură ce grupul de primate se mută, iar când gogoaşele se desfac nu va mai fi nici o gazdă „acasă" pentru ca legătura să poată continua. Puricii sunt, prin urmare, paraziţi numai ai animalelor cu un cămin stabil, aşa cum sunt carnivorele tipice. Semnificaţia acestui fapt se va vedea imediat.

Comparând diferitele moduri de viaţă ale carnivorelor şi primatelor, m-am axat în mod firesc, pe de o parte, pe vânătorii tipici de câmp deschis, iar, pe de altă parte, pe culegătorii de fructe tipici care trăiesc în pădure. Există anumite excepţii minore de la regulile generale de ambele părţi, dar acum trebuie să ne îndreptăm atenţia asupra unei excepţii majore – maimuţa goală. În ce măsură a fost ea capabilă să se schimbe, să-şi îmbine moştenirea de mâncătoare de fructe cu nou-adoptatul regim de carnivoră? Ce tip anume de animal a devenit din această cauză?

Să începem cu aceea că avea un echipament senzorial nepotrivit vieţii pe sol. Nasul îi era prea slab, iar urechile insuficient de sensibile. Fizicul îi era fără de speranţă de inadecvat pentru

epuizantele teste de rezistenţă şi pentru sprinturi fulger. În privinţa personalităţii, aceasta era dominată mai curând de spiritul competitiv decât de cel de cooperare şi era neîndoielnic slabă în privinţa planificării şi a concentrării. Dar, din fericire, avea un creier excelent, deja mai bun ca inteligenţă generală decât al rivalilor săi carnivori. Ridicându-şi corpul în poziţie verticală, modificându-şi mâinile într-un fel şi picioarele în altul, îmbunătăţindu-şi creierul în continuare şi folosindu-l cât de intens putea, avea o şansă.

Acest lucru este uşor de spus, dar a trebuit un timp îndelungat pentru a se realiza, şi a avut tot felul de repercusiuni asupra altor aspecte ale vieţii sale zilnice, după cum vom vedea în capitolele ce urmează. În clipa de faţă nu trebuie să ne preocupe decât cum s-a realizat acest lucru şi cum i-a afectat comportamentul la vânătoare şi în hrănire.

Cum bătălia urma a fi câştigată mai curând de creier decât de forţa muşchilor, trebuia făcut un pas evolutiv spectaculos care să-i mărească puterea creierului. Ceea ce s-a întâmplat a fost cam ciudat: maimuţa vânător a devenit o maimuţă infantilă. Acest truc în evoluţie nu este unic; el s-a petrecut la un număr de cazuri complet separate. Spus foarte simplu, este un proces (numit neotenie) prin care anumite caractere juvenile sau infantile sunt reţinute şi prelungite în viaţa adultă. (Un exemplu faimos este axolotul, un fel de salamandră care poate rămâne în stadiul de mormoloc toată viaţa şi poate creşte în această stare.)

Modul în care acest proces al neoteniei ajută creierul primatelor să crească şi să se dezvolte se înţelege cel mai bine dacă

analizăm fătul unei maimuţe tipice. Înainte de naştere creierul fetusului maimuţei creşte rapid în dimensiune şi complexitate. Când animalul se naşte, creierul său a atins deja şaptezeci la sută din mărimea finală a celui de adult. Restul de treizeci la sută se realizează repede în primele şase luni de viaţă. Chiar şi un pui de cimpanzeu îşi încheie dezvoltarea creierului în decurs de douăsprezece luni de la naştere. Specia noastră, prin contrast, are la naştere un creier care este de numai douăzeci şi trei la sută din mărimea sa finală de adult.

Creşterea rapidă continuă încă şase ani după naştere, iar întregul proces nu se termină până în jurul celui de-al douăzeci şi treilea an de viaţă.

Pentru dumneavoastră şi pentru mine, deci, creşterea creierului continuă aproximativ încă zece ani după ce am atins maturitatea sexuală, dar pentru cimpanzeu ea este terminată cu şase sau şapte ani înainte ca animalul să devină activ din punct de vedere reproductiv. Aceasta explică foarte clar ce se înţelege atunci când spunem că am devenit maimuţe infantile, dar este esenţial să explicăm această afirmaţie. Noi (sau, mai degrabă, strămoşii noştri maimuţe-vânător) am devenit infantili în anumite privinţe, dar în altele nu. Ritmurile de dezvoltare ale diferitelor noastre proprietăţi s-au defazat. În timp ce sistemele noastre reproductive o luau repede înainte, creşterea creierului la noi rămânea în urmă. Şi tot aşa s-a întâmplat cu diferite alte părţi ale alcătuirii noastre, unele fiind foarte mult încetinite, altele doar puţin, iar altele deloc. Cu alte cuvinte, a fost un proces de infantilism diferenţiat. Odată ce tendinţa s-a pornit, selecţia naturală a favorizat menţinerea oricăror caracteristici din

structura animalului care îl ajutau să supravieţuiască în noul său mediu ostil şi dificil. Creierul nu a fost singura parte a corpului afectată: poziţia corpului a fost şi ea influenţată în acelaşi mod. Un mamifer nenăscut îşi are axa capului în unghi drept cu axa trunchiului. Dacă s-ar naşte astfel capul său ar fi orientat în jos spre sol atunci când se mişcă pe cele patru picioare, dar înainte de naştere capul se roteşte spre înapoi, astfel că axa sa este în linie cu cea a trunchiului. Deci, când se naşte şi umblă, capul îi este orientat spre înainte, aşa cum trebuie. Dacă un astfel de animal ar începe să umble pe picioarele posterioare în poziţie verticală, capul i-ar fi orientat spre în sus, privind la cer. Pentru un animal vertical, cum este maimuţa-vânător, este important, aşadar, să se păstreze unghiul capului din stadiul de fetus, menţinându-l în unghi drept cu corpul astfel ca, în ciuda noii poziţii în locomoţie, capul să privească înainte. Aceasta este, desigur, ceea ce s-a întâmplat şi, încă o dată, este un exemplu de neotenie, faza dinaintea naşterii fiind păstrată în cea postnatală şi în viaţa adultă.

Multe dintre celelalte caractere fizice speciale ale maimuţei-vânător pot fi redate astfel: gâtul lung şi subţire, aplatizarea feţei, dimensiunea mică a dinţilor şi erupţia lor întârziată, absenţa încreţirii puternice a sprâncenelor şi nerotirea degetului mare de la picior.

Faptul că atât de multe caracteristici embrionare separate au avut valoare potenţială pentru maimuţa-vânător în noua sa postură a reprezentat breşa evolutivă de care avea nevoie. Dintr-un singur salt neotenic ea şi-a putut dobândi atât creierul de care avea nevoie cât şi corpul care să i se potrivească. Putea

să alerge în poziţie verticală, cu mâinile libere pentru mânuirea armelor şi, totodată, şi-a dezvoltat creierul care să poată concepe armele. Mai mult decât atât, nu numai că a devenit mai inteligentă în manipularea obiectelor, ci a avut şi o copilărie mai lungă în timpul căreia putea învăţa de la părinţi şi de la alţi adulţi. Maimuţele fără coadă şi cimpanzeii sunt în copilărie jucăuşe, exploratoare şi inventive, dar faza aceasta moare repede. Copilăria maimuţei goale era, în această privinţă, prelungită direct până în viaţa adultă din punct de vedere sexual. Era timp din belşug pentru a imita şi a învăţa tehnici speciale ce fuseseră puse la punct de generaţiile anterioare. Slăbiciunile sale ca vânător fizic şi instinctiv puteau fi mai mult decât compensate prin inteligenţa şi posibilităţile sale imitative. Ea putea fi învăţată de către părinţi aşa cum nici un animal nu mai fusese învăţat până atunci.

Dar numai învăţarea nu era suficientă. Era necesară şi o contribuţie genetică. Modificările genetice de bază din natura maimuţei-vânător trebuiau să însoţească şi ele acest proces. Dacă cineva ar lua pur şi simplu o primată obişnuită, culegătoare de fructe, care trăieşte în pădure, de tipul celei descrise mai înainte şi i-ar da un creier mare şi un corp de vânător, ar fi dificil ca ea să devină o maimuţă cu succes la vânătoare fără alte câteva modificări. Modelele sale comportamentale de bază ar fi greşite. Ea ar putea fi capabilă să cântărească lucrurile şi să planifice într-un mod foarte inteligent, dar pornirile sale animalice de prim ordin ar fi de tip necorespunzător. Învăţarea ar lucra împotriva tendinţelor ei naturale, nu numai în comportamentul privind hrănirea, ci şi în comportamentul ei social

general, agresiv şi sexual, şi în toate celelalte aspecte comportamentale de bază ale vechii sale existenţe de primată. Dacă aici nu s-ar lucra şi asupra modificărilor genetic controlate, atunci noua educaţie a tinerei maimuţe-vânător ar fi o sarcină obositoare, practic imposibilă. Pregătirea culturală poate realiza mult, dar oricât de strălucitoare ar fi maşinăria centrilor superiori ai creierului, ea necesită un sprijin considerabil din partea zonelor inferioare.

Dacă privim acum înapoi la diferenţele dintre o carnivoră „pură" tipică şi o primată „pură" tipică, putem vedea cum s-a ajuns probabil la ele. O carnivoră avansată separă acţiunile de căutare a hranei (vânatul şi ucisul) de acţiunile mâncatului. Ele au devenit două sisteme motivaţionale distincte, depinzând numai parţial unul de celălalt. S-a ajuns la aceasta deoarece întreaga secvenţă este atât de lungă şi epuizantă. Actul hrănirii este prea îndepărtat şi, astfel, acţiunea de a ucide a devenit o recompensă prin ea însăşi. Cercetări asupra pisicilor au indicat chiar că aici secvenţa s-a subdivizat în continuare. Prinderea prăzii, uciderea ei, prepararea ei (jumulirea) şi mâncatul ei, fiecare îşi au propriile sisteme motivaţionale parţial independente. Dacă unul din aceste modele comportamentale este satisfăcut pe deplin, aceasta nu le satisface în mod automat şi pe celelalte.

Pentru primata culegătoare de fructe situaţia este complet diferită. Fiecare secvenţă de hrănire, cuprinzând simpla căutare a hranei şi, apoi, înghiţirea ei imediată este comparativ atât de scurtă, încât nu este necesară o despărţire în sisteme motivaţionale separate. Acest lucru este ceva ce ar trebui schimbat, şi schimbat radical, în cazul maimuţei-vânător. Vânătoarea ar

trebui să-şi aducă propria ei recompensă, nu ar mai putea să acţioneze ca o secvenţă a apetitului ce duce la consumarea mesei. Probabil, ca şi la pisică, vânarea, uciderea şi prepararea hranei şi-ar dezvolta fiecare propriile lor scopuri separate, independente, ar deveni fiecare scopuri în sine. Fiecare ar trebui atunci să-şi găsească expresia şi nu s-ar putea ca unul să fie estompat prin satisfacerea altuia. Dacă examinăm – aşa cum vom face într-un capitol ulterior – comportamentul legat de hrănire al actualelor maimuţe goale, vom vedea că există o mulţime de indicii că ceva de acest gen s-a şi întâmplat.

Pe lângă faptul că a devenit un ucigaş biologic (în opoziţie cu unul cultural), maimuţa-vânător a trebuit, de asemenea, să-şi modifice repartiţiile în timp ale comportamentului său legat de masă. Au dispărut gustările minut-după-minut şi au apărut mesele consistente, distanţate. Hrana se depozita. În sistemul comportamental trebuia să se constituie o tendinţă fundametală de a reveni la un cămin fix. Capacităţile de orientare şi de regăsire a căminului trebuiau îmbunătăţite. Defecaţia trebuia să devină un model comportamental organizat în spaţiu, o activitate privată (ca la carnivore), în locul uneia comune (ca la primate).

Am menţionat că un rezultat al utilizării unui cămin fix este că face posibilă parazitarea de către purici. Am mai spus despre carnivore că au purici, dar primatele nu. Dacă maimuţa-vânător era unică între primate prin aceea că avea un cămin fix, atunci ne-am aştepta ca ea să încalce regula primatelor şi în privinţa puricilor, şi pare sigur că aşa au stat lucrurile. Ştim că astăzi specia noastră este parazitată de aceste insecte şi că avem propriul nostru tip de purice – unul care aparţine unei specii diferite de

alţi purici, unul care a evoluat odată cu noi. Dacă a avut timp suficient pentru a se dezvolta într-o nouă specie, atunci trebuie că este cu noi într-adevăr de foarte mult timp, suficient de lung pentru a fi fost o companie nedorită încă de demult, din primele noastre zile de maimuţă-vânător.

Din punct de vedere social, maimuţa-vânător a trebuit să-şi sporească instinctul de a comunica şi a coopera cu semenii săi. Expresiile faciale şi vocalizările au trebuit să devină mai complicate. Cu noile arme în mână, a trebuit să dezvolte semnale puternice care să inhibe atacurile din interiorul grupului social. Pe de altă parte, cu un cămin fix pe care să-l apere, a trebuit să dezvolte răspunsuri agresive mai puternice faţă de membrii grupurilor rivale.

Datorită cerinţelor noului său mod de viaţă, ea a trebuit să-şi atenueze puternicul instinct al primatelor de a nu părăsi niciodată grosul grupului.

Ca parte a nou instituitului spirit de cooperare şi datorită naturii eratice a resurselor de hrană, ea a trebuit să înceapă să-şi împartă hrana. Ca şi lupii paterni menţionaţi anterior, şi masculii maimuţei-vânător au trebuit să care rezerve de hrană acasă pentru femelele ce alăptau şi pentru puii lor care creşteau încet. Acest gen de comportament patern trebuia să fie o nouă direcţie evolutivă, pentru că regula generală a primatelor este că toată grija părintească vine din partea mamei. (Numai o primată înţeleaptă, ca maimuţa noastră vânător, îşi cunoaşte tatăl.)

Datorită extrem de lungii perioade de dependenţă a celor mici şi a pretenţiilor lor multiple, femelele erau aproape încontinuu consemnate acasă. În această privinţă noul mod de viaţă al maimuţei-vânător a ridicat o problemă specială, pe care nu au cunoscut-o şi carnivorele „pure" tipice: rolul sexelor trebuia să devină mai distinct. Vânătorile, spre deosebire de cele ale carnivorelor „pure", au trebuit să ajungă a fi organizate de grupuri alcătuite numai din masculi. Dacă era ceva care să acţioneze împotriva firii primatelor, tocmai asta era deoarece nu se mai pomenise ca un mascul viril al primatelor să plece în căutare de hrană şi să-şi lase femelele neprotejate împotriva avansurilor altor masculi care s-ar întâmpla să treacă prin apropiere. Cu oricâtă pregătire culturală, problema nu se putea rezolva. Era ceva care cerea o modificare radicală în comportamentul social.

Răspunsul a fost realizarea unui cuplu. Maimuţele-vânător mascul şi femelă trebuiau să se îndrăgostească şi să-şi rămână credincioşi unul altuia. Aceasta este o tendinţă comună multor altor grupuri de animale, dar este rară printre primate. Ea a rezolvat trei probleme dintr-odată. A însemnat că femelele rămâneau legate de masculii lor individuali şi credincioase lor în timpul când aceştia erau plecaţi la vânătoare. A însemnat că rivalităţile sexuale grave dintre masculi erau atenuate. Ceea ce a ajutat la dezvoltarea spiritului lor de cooperare. Dacă urmau să vâneze împreună cu succes, se cuvenea ca atât masculii mai slabi, cât şi cei mai puternici să-şi aibă rolul lor. Ei trebuiau să joace un rol central şi nu puteau fi aruncaţi la periferia societăţii, aşa cum se întâmplă la atât de multe specii de primate. Mai mult, cu nou createle arme, exclusiv artificiale, masculul maimuţei-vânător s-a văzut puternic constrâns să reducă orice sursă de neînţelegere în cadrul tribului. În al treilea rând, crearea unei familii alcătuite dintr-un mascul şi o femelă a însemnat

că şi progenitura avea de câştigat. Sarcina grea a creşterii şi pregătirii copilului care se dezvolta încet cerea o strânsă unitate a familiei. La alte grupuri de animale, fie ele peşti, păsări sau mamifere, când este o povară prea mare pentru a o putea duce un singur părinte, constatăm formarea unui cuplu puternic, care-i leagă pe părinţii mascul şi femelă unul de celălalt pe toată durata sezonului creşterii puilor. Acest lucru este ceea ce s-a întâmplat şi în cazul maimuţelor-vânător. În acest fel, femelele erau sigure de sprijinul masculilor lor şi se puteau devota îndatoririlor materne. Masculii erau siguri de loialitatea femelelor lor, erau pregătiţi să le părăsească pentru vânătoare şi evitau să se bată între ei pentru ele. Iar progeniturile se bucurau de maximum de grijă şi atenţie. Sună ca o soluţie ideală, dar implică o schimbare majoră în comportamentul socio-sexual al primatelor şi, aşa cum vom vedea mai încolo, procesul nu a fost niciodată desăvârşit. Reiese clar din comportamentul actual al speciei noastre că această tendinţă a fost doar parţial încheiată şi că vechile noastre instincte de primate continuă să reapară în forme minore.

Acesta este, aşadar, modul în care maimuţa-vânător şi-a asumat rolul de carnivoră ucigaşă şi în conformitate cu care şi-a modificat obiceiurile de primată. Am sugerat că toate au fost modificări biologice de bază mai curând decât nişte simple modificări de cultură, şi că noile specii s-au modificat genetic în felul acesta. Poate o consideraţi o afirmaţie nejustificată. Poate aveţi impresia – atât de puternică este îndoctrinarea culturală – că modificările ar fi putut foarte bine să apară prin învăţare şi dezvoltarea noilor tradiţii. Mă îndoiesc de acest lucru. Nu

trebuie decât să ne uităm la comportamentul speciei noastre din ziua de azi pentru a vedea că nu aşa stau lucrurile. Progresele culturale ne-au dat un progres tehnologic din ce în ce mai impresionant, dar oriunde acesta se ciocneşte de caracteristicile noastre biologice de bază întâmpină o rezistenţă puternică. Modelele comportamentale fundamentale, fixate în primele noastre zile de maimuţe-vânător, încă se fac simţite în tot ceea ce întreprindem, oricât de înălţător ar fi. Dacă organizarea activităţilor noastre mai pământeşti – hrănirea, teama, agresivitatea, sexul, grija părintească – s-ar fi dezvoltat numai prin mijloace culturale, nu încape îndoială că până acum ni le-am fi controlat mai bine şi le-am fi modelat într-un fel sau altul, astfel încât să corespundă extraordinarelor şi crescândelor cerinţe la care le supun progresele noastre tehnologice. Dar n-am reuşit acest lucru. Ne-am înclinat în mod repetat capul în faţa naturii noastre animalice şi am admis tacit existenţa fiarei complexe care se agită în noi. Dacă suntem sinceri, vom mărturisi că vor trebui să treacă milioane de ani şi să se petreacă acelaşi proces genetic care a pus fiara acolo, pentru a o modifica. Între timp, civilizaţiile noastre incredibil de complicate vor putea să prospere numai dacă le proiectăm astfel încât să nu se ciocnească sau să nu tindă să suprime cerinţele noastre animalice fundamentale. Din păcate, creierul nostru raţional nu este întotdeauna în acord cu creierul nostru sentimental. Sunt multe exemple care arată unde lucrurile au apucat-o pe un drum greşit, iar societăţile umane s-au prăbuşit ori s-au bagatelizat.

În capitolele ce urmează vom încerca să vedem cum s-a întâmplat acest lucru, dar mai întâi este o întrebare la care trebuie

să răspundem – întrebarea pusă la începutul acestui capitol. Când am întâlnit prima dată această specie ciudată am observat că avea o trăsătură care se detaşa imediat dintre celelalte, atunci când era plasată ca specimen într-un lung şir de primate. Trăsătura era pielea sa despuiată, ceea ce m-a determinat, ca zoolog, să numesc această fiinţă „maimuţa goală". Am văzut între timp că i s-ar putea da oricât de multe nume adecvate: maimuţa verticală, maimuţa făuritoare de unelte, maimuţa teritorială şi aşa mai departe. Dar nu ele au fost primele lucruri pe care le-am observat. Privită simplu, ca specimen zoologic într-un muzeu, goliciunea este cea care are un impact imediat, şi acesta este numele la care vom rămâne, chiar şi numai pentru a o alinia altor studii zoologice şi pentru a ne aminti că aceasta este maniera specială în care o abordăm. Dar care este semnificaţia ciudatei trăsături? De ce naiba să fi devenit maimuţa-vânător o maimuţă goală?

Din păcate, fosilele nu ne pot ajuta în privinţa diferenţelor la piele şi păr, aşa că habar nu avem când anume precis a avut loc marea denudare. Putem fi destul de siguri că nu s-a petrecut înainte ca strămoşii noştri să-şi fi părăsit căminele din pădure. Este o evoluţie atât de ciudată, încât pare mult mai probabil a fi fost încă o caracteristică a scenei marii transformări din câmp deschis. Dar cum s-a întâmplat exact, şi cum a ajutat-o pe maimuţa nou apărută să supravieţuiască?

Problema i-a frământat pe experţi timp îndelungat şi multe teorii fanteziste au fost avansate. Una dintre cele mai promiţătoare idei este că a fost parte integrantă a procesului de neotenie. Dacă examinaţi un pui de cimpanzeu la naştere veţi

constata că are capul bine acoperit cu păr, dar corpul îi este aproape neacoperit. Dacă această stare ar fi întârziată în viaţa animalului adult, prin neotenie, aspectul părului cimpanzeului adult ar fi foarte asemănător cu al nostru.

Este interesant că la specia noastră suprimarea creşterii părului de către neotenie nu a fost dusă complet până la capăt. Fătul în creştere porneşte pe drumul acoperirii cu păr proprie mamiferelor, astfel că între a şasea şi a opta lună de viaţă intrauterină ajunge aproape complet învelit cu păr fin. Această haină fetală este cunoscută sub numele de *lanugo* şi nu este dată jos până cu puţin înainte de naştere. Nou-născuţii prematuri vin uneori pe lume purtând încă acest *lanugo*, spre groaza părinţilor, dar, cu excepţia unor cazuri foarte rare, el cade foarte curând. Nu se cunosc mai mult de aproximativ treizeci de cazuri înregistrate de familii cu progenitură care, maturizându-se, ajunge complet acoperită cu blană.

Chiar şi aşa, toţi membrii adulţi ai speciei noastre au un număr mare de fire de păr pe corp – mai multe, de fapt, decât rudele noastre cimpanzeii. Nu e atât că am pierdut fire întregi de păr, cât faptul că ne-au crescut numai fire de păr anemice, (întâmplător, acest lucru nu este valabil pentru toate rasele – negrii au suferit o pierdere a părului reală, precum şi aparentă). Faptul i-a determinat pe anumiţi anatomişti să declare că nu ne putem considera o specie fără păr sau despuiată, iar o renumită autoritate în materie a mers până acolo încât să spună că afirmaţia potrivit căreia noi suntem „cea mai puţin păroasă dintre toate primatele este, prin urmare, foarte departe de a fi adevărată; iar numeroasele teorii stranii care au fost avansate

pentru a explica imaginara pierdere a firelor de păr sunt, cu părere de rău, nenecesare". Acest lucru, în mod clar, nu are sens. Este ca și cum am spune că deoarece orbul are o pereche de ochi, el nu e orb. Din punct de vedere funcțional, suntem puternic despuiați și pielea noastră este expusă total lumii exterioare. Este o stare de lucruri care oricum trebuie explicată, indiferent câte fire de păr minuscule putem număra cu lupa.

Explicarea prin neotenie ne dă numai un indiciu asupra modului în care s-a ajuns la dispariția blănii. Ea nu ne spune nimic despre valoarea nudității ca o caracteristică nouă ce a ajutat maimuța goală să supraviețuiască în mediul său ostil. S-ar putea argumenta că nu a avut nici o valoare, că a fost doar un rezultat secundar al altor modificări neotenice, mai importante, ca de pildă dezvoltarea creierului. Dar așa cum am văzut deja, procesul neoteniei este o întârziere diferențiată a altor procese ale dezvoltării. Unele lucruri se încetinesc mai mult decât altele – vitezele creșterii se defazează. Este greu de crezut, prin urmare, că o trăsătură infantilă atât de periculoasă potențial precum nuditatea avea să fie lăsată să persiste pur și simplu pentru că alte modificări se încetineau. Dacă nu ar fi avut o valoare specifică pentru noua specie, ar fi fost repede rezolvată prin selecție naturală.

Care a fost atunci valoarea pielii nude din punctul de vedere al supraviețuirii? O explicație este că atunci când maimuța-vânător și-a abandonat trecutul nomad și s-a stabilit într-un cămin fix, vizuinile sale au devenit puternic infestate cu paraziți ai pielii. Folosirea acelorași locuri de dormit noapte de noapte se consideră a fi furnizat un teren anormal de propice dezvoltării

unei game variate de căpușe de tot felul, de purici și gândaci, până într-acolo încât situația crea un risc serios de îmbolnăvire. Lepădându-și haina de păr, locuitorii vizuinilor erau mai în măsură să facă față problemei.

Această idee ar putea avea un sâmbure de adevăr, dar cu greu ar fi putut fi de o importanță majoră. Prea puține alte mamifere ce locuiesc în vizuini – și sunt sute de specii din care să alegem – au luat această măsură. Oricum, dacă la nuditate s-a ajuns pe altă cale, se poate ca ea să fi înlesnit înlăturarea supărătorilor paraziți ai pielii, sarcină care și astăzi ocupă o bună parte din timpul primatelor păroase.

O altă idee mergând pe aceeași linie este că maimuța-vânător avea obiceiuri de hrănire atât de murdare, încât o haină de blană s-ar fi năclăit și murdărit repede și, iarăși riscul de îmbolnăvire. Se subliniază faptul că vulturii, care își înfig capul și gâtul în hoituri însângerate, și-au pierdut penele de pe aceste părți ale corpului; și că aceeași evoluție, extinsă asupra întregului corp, ar fi putut avea loc și la maimuțele-vânător. Dar capacitatea lor de a crea unelte cu care să ucidă și să jupoaie prada nu se prea poate să o fi precedat pe aceea de a folosi alte obiecte pentru a-și curăța părul. Chiar și un cimpanzeu din sălbăticie folosește ocazional frunzele ca hârtie igienică atunci când are probleme cu defecația.

S-a avansat chiar ideea că descoperirea focului a fost cea care a dus la pierderea hainei de blană. Se argumentează că maimuța-vânător ar fi simțit frigul doar în timpul nopții și că, o dată ce a dispus de luxul de a sta în jurul unui foc de tabără, s-a putut dispensa de blană putând astfel face față mai bine căldurii din timpul zilei.

O altă teorie, mai ingenioasă, este că, înainte de a deveni maimuţă-vânător, maimuţa-de-sol care părăsise iniţial pădurea a cunoscut o fază îndelungată de maimuţă-acvatică. Ea este înfăţişată ca mutându-se spre ţărmurile mărilor tropicale în căutare de hrană. Acolo ar fi găsit moluşte şi crustacee şi alte fiinţe litorale relativ din abundenţă, o rezervă de hrană mult mai bogată şi mai atractivă decât cea din câmpie. La început s-ar fi grupat în jurul bazinelor naturale formate de stânci şi al apelor de adâncime mică, dar treptat ar fi început să înoate la adâncimi mai mari şi să se scufunde după hrană. În timpul acestui proces, se argumentează, şi-ar fi pierdut părul la fel ca şi alte mamifere care s-au reîntors la apa mării. Numai capul, care ieşea deasupra nivelului apei, şi-ar fi păstrat haina de blană pentru a-l apăra de razele directe ale soarelui. Apoi, mai târziu, când uneltele sale (iniţial create prin spargerea scoicilor deschise) au progresat suficient, ar fi părăsit leagănul litoralului îndreptându-se spre spaţiile deschise ale câmpiei ca vânător în formare.

Se susţine că această teorie explică de ce noi suntem astăzi atât de agili în apă, pe când cimpanzeii, rudele noastre actuale cele mai apropiate, sunt atât de neajutoraţi şi se îneacă repede. Explică forma aerodinamică a corpului nostru şi chiar şi poziţia noastră verticală, cea din urmă presupunându-se a fi apărut pe măsură ce am pătruns tot mai adânc în apă. Ea lămureşte o trăsătură ciudată a orientării firelor de păr ale corpului nostru. O examinare atentă dezvăluie că minusculele noastre rămăşiţe de fire de păr de pe spate diferă izbitor de cele ale altor maimuţe. La noi, ele sunt îndreptate diagonal spre înapoi şi spre

interior, către şira spinării. Aceasta urmează direcţia curentului de apă ce trece peste corpul unui înotător şi indică faptul că, dacă haina de păr s-a modificat înainte de a fi pierdută, atunci s-a modificat exact cum trebuia pentru a se reduce rezistenţa întâmpinată la înot. Se mai scoate în evidenţă faptul că suntem unici între toate primatele prin aceea că suntem singurii care posedă un strat gros de grăsime subcutanată. Este interpretat ca echivalentul unturii unei balene sau foci, ca un mijloc izolator de compensare. Se accentuează faptul că nici o altă explicaţie nu s-a dat acestei trăsături a anatomiei noastre. Chiar şi natura sensibilă a mâinilor noastre este explicată prin teoria acvatică. O mână suficient de grosolană, la urma-urmei, poate apuca un băţ sau o piatră, dar este nevoie de o mână suplă, sensibilă pentru a pipăi hrana în apă. Probabil că acesta a fost modul în care maimuţa-de-sol şi-a dobândit iniţial super mâna sa, şi apoi a trecut-o gata făcută maimuţei-vânător. În final, teoria acvatică îi înţeapă pe tradiţionalii vânători de fosile, subliniind că au fost unici în insuccesul lor de a descoperi legăturile vitale ce lipsesc din trecutul nostru străvechi, şi le vinde pontul că, dacă şi-ar da osteneala să caute prin zonele ce alcătuiau coastele litorale africane de acum un milion şi ceva de ani, ar putea găsi ceva ce i-ar avantaja.

Din păcate, acest lucru rămâne încă de făcut şi, în ciuda dovezilor indirecte foarte tentante, teoriei acvatice îi lipseşte un suport solid. Ea explică elegant o serie de trăsături speciale, dar cere, în schimb, acceptarea unei ipotetice faze evolutive majore pentru care nu există dovezi directe. (Chiar dacă, în cele din urmă, se va dovedi a fi adevărată, ea nu va veni într-o

contradicţie flagrantă cu tabloul general al evoluţiei maimuţei-vânător din maimuţa-de-sol. Va însemna pur şi simplu că maimuţa-de-sol a trecut printr-o ceremonie mai mult decât salutară a botezului.)

Un argument complet diferit de alte ipoteze sugerează că, în loc să evolueze ca răspuns la mediul fizic, pierderea părului a fost o tendinţă socială. Cu alte cuvinte ea a început nu ca un mijloc mecanic, ci ca un semnal. Bucăţi de piele neacoperite pot fi văzute la o serie de specii de primate, iar în anumite cazuri ele par să acţioneze ca semne de recunoaştere a speciei, permiţând unei maimuţe cu sau fără coadă să o identifice pe alta ca aparţinând propriului tip de maimuţe sau altui tip. Pierderea părului de către maimuţa-vânător este privită pur şi simplu ca o caracteristică selectată arbitrar care s-a întâmplat a fi adoptată ca însemn al identităţii de către această specie. Desigur, nu se poate nega că nuditatea pronunţată trebuie să fi făcut ca maimuţa goală să fie uimitor de uşor de identificat, dar există numeroase alte căi mai puţin drastice de a atinge acelaşi scop fără sacrificarea unei haine izolatoare valoroase.

O altă sugestie mergând pe aceeaşi linie prezintă pierderea părului ca o extindere a semnalizării sexuale. Se pretinde că mamiferele masculi sunt, în general, mai păroase decât femelele lor şi că, prin extinderea acestei diferenţe între sexe, femela maimuţei goale a reuşit să devină din ce în ce mai atractivă din punct de vedere sexual pentru mascul. Tendinţa de pierdere a părului ar afecta şi masculul, dar într-o mai mică măsură şi cu păstrarea unor zone speciale de contrast, cum ar fi barba.

Această ultimă idee poate explica diferenţele de sex în privinţa părului, dar iarăşi, pierderea izolaţiei corpului ar fi un preţ

mare numai pentru o înfăţişare sexy, chiar şi cu grăsime subcutanată ca mijloc de compensare parţială. O modificare a acestei idei este că nu a fost atât înfăţişarea, cât sensibilitatea la pipăit care era importantă din punct de vedere sexual. Se poate argumenta că expunându-şi pieile nude unul altuia în timpul contactelor sexuale, atât masculul, cât şi femela ar deveni mai sensibili la stimulii erotici. La o specie care evolua spre perechea-cuplu, aceasta ar accentua efectul excitant al activităţilor sexuale şi ar întări sudura cuplului prin intensificarea recompenselor copulării.

Poate cea mai comună explicaţie dată lipsei părului este că aceasta a apărut ca mijloc de răcorire. Ieşind din pădurile umbroase, maimuţa-vânător s-a expus unei temperaturi mult mai mari decât cea cunoscută anterior şi se presupune că şi-a dat jos haina păroasă pentru a nu se supraîncălzi. La suprafaţă, explicaţia este destul de rezonabilă. Şi noi, la urma-urmei, ne scoatem jachetele într-o zi toridă de vară. Dar ea nu rezistă la o analiză mai profundă. În primul rând, nici unul dintre celelalte animale (de aproximativ mărimea noastră) din câmp deschis nu a procedat la fel. Dacă totul ar fi atât de simplu ne-am putea aştepta să vedem lei fără blană şi şacali fără blană. În schimb, aceştia au haine cu păr scurt, dar des. Expunerea pielii nude la aer măreşte în mod cert şansele de pierdere a căldurii, dar în acelaşi timp ea creşte câştigul de căldură şi riscul de vătămare datorită razelor solare, aşa cum ştie oricine face plajă. Experienţele din deşert au arătat că purtarea unei vestimentaţii uşoare reduce pierderea de căldură prin diminuarea evaporării apei, dar reduce şi câştigul de căldură din mediu cu 55% din cifra obţinută în condiţii de nuditate totală. La temperaturi cu adevărat

ridicate, hainele mai grele şi libere, de tipul celor preferate în ţările arabe, reprezintă o protecţie mai bună chiar decât hainele uşoare. Ele opresc pătrunderea căldurii, dar, totodată, permit aerului să circule în jurul corpului şi ajută la evaporarea transpiraţiei răcoritoare.

În mod clar, situaţia este mai complicată decât pare la început. Ea depinde mult de nivelurile exacte ale temperaturii mediului şi de cantitatea de insolaţie directă. Chiar dacă presupunem că clima era favorabilă pierderii părului – adică moderat de caldă, dar nu toridă – tot mai trebuie să explicăm diferenţa izbitoare dintre haina naturală a maimuţei goale şi cea a altor carnivore din câmp deschis.

Există o modalitate în care putem face acest lucru, şi ea poate da cel mai bun răspuns de până acum la întreaga problemă a nudităţii noastre. Diferenţa esenţială dintre maimuţa-vânător şi rivalii săi carnivori este că ea nu era fizic înzestrată pentru a ţâşni fulgerător după pradă şi nici chiar pentru a se angaja în urmăriri lungi şi extenuante. Dar, totuşi, exact acest lucru trebuia să-l facă. A reuşit datorită creierului său mai bun, care a determinat acţiuni mai inteligente şi arme mai ucigătoare, dar în ciuda acestui fapt, astfel de eforturi trebuie să fi fost pentru ea o încercare uriaşă din punct de vedere al rezistenţei fizice. Vânătoarea era atât de importantă pentru ea, încât trebuia să se supună acestor eforturi, dar, făcându-le, este mai mult ca sigur că se supraîncălzea considerabil. Probabil că o puternică presiune selectivă a acţionat în favoarea reducerii acestei supraîncălziri şi orice mică îmbunătăţire era binevenită, chiar dacă însemna sacrificii în alte direcţii. Însăşi supravieţuirea ei depindea de

acest lucru. Acesta a fost cu siguranţă factorul-cheie care a operat transformarea unei maimuţe-vânător cu păr într-o maimuţă goală. Cu neotenia care să ajute evoluţia pe acest drum şi cu avantajele suplimentare de importanţă mai mică deja menţionate, devenea o variantă viabilă. Prin pierderea hainei grele de păr şi prin sporirea numărului de glande sudoripare pe toată suprafaţa corpului, se putea realiza o răcire considerabilă – nu pentru traiul din fiece clipă, ci pentru momentul suprem al vânătorii – cu producerea unei pelicule generoase de lichid care să se evapore de pe suprafaţa membrelor sale încordate şi a trunchiului expuse la aer.

Sistemul nu ar avea succes, desigur, dacă clima ar fi prea toridă, datorită vătămării pielii expuse, dar, într-un mediu moderat de cald, ar fi acceptabil. Este interesant că tendinţa a fost însoţită de dezvoltarea unui strat de grăsime subcutanat, ceea ce indică faptul că în alte perioade era necesar să se menţină corpul cald. Dacă aceasta pare să contrabalanseze pierderea hainei de păr, nu trebuie uitat că stratul de grăsime ajută la menţinerea căldurii corpului în condiţii de frig, fără a stânjeni evaporarea transpiraţiei când se produce supraîncălzirea. Combinarea părului redus cu sporirea numărului de glande sudorifice şi cu stratul de grăsime de sub piele pare să le fi dat strămoşilor noştri care munceau din greu tocmai ce le trebuia, dacă ţinem seama că vânătoarea era unul dintre cele mai importante aspecte ale noului lor mod de viaţă.

Deci, iată Maimuţa Goală, verticală, vânând, purtând arme, teritorială, neotenică, deşteaptă, primată prin ascendenţă şi carnivoră prin adopţiune, gata de a cuceri lumea. Dar ea este o

orientare foarte nouă şi experimentală, iar modelele noi au adeseori imperfecţiuni. Pentru ea principalele necazuri vor proveni din faptul că progresele sale de natură culturală o vor lua cu mult înaintea celor genetice. Genele sale vor rămâne în urmă şi i se va aminti constant că, în ciuda tuturor realizărilor sale în modelarea mediului, ea este, totuşi, în adâncul sufletului o biată maimuţă goală.

Ajunşi în acest punct, putem să-i lăsăm trecutul în urmă şi să vedem cum îi merge în ziua de azi. Cum se comportă maimuţa goală modernă? Cum îşi rezolvă străvechile probleme ale hrănirii, luptei, împerecherii şi creşterii celor mici? În ce măsură creierul său computer a fost capabil să-i reorganizeze instinctele de mamifer? Poate că a trebuit să facă mai multe concesii decât îi place să recunoască. Vom vedea.

Capitolul doi

Sexul

Din punct de vedere sexual, maimuţa goală se găseşte astăzi într-o situaţie oarecum confuză. Ca primată este atrasă într-o direcţie, în calitate de carnivoră prin adopţiune este ademenită spre o alta, iar ca membru al unei comunităţi complicate şi civilizate este antrenată către o a treia cale.

Mai întâi, ea îşi datorează toate calităţile sexuale de bază strămoşilor ei maimuţe de pădure, culegătoare de fructe. Aceste caracteristici au fost, apoi, modificate drastic pentru a se potrivi cu noul său mod de viaţă, de vânător în câmp deschis. A fost destul de dificil, dar apoi ele, la rândul lor, au trebuit să fie adaptate astfel ca să se potrivească dezvoltării rapide a unei structuri sociale tot mai complexe şi mai determinate din punct de vedere cultural.

Prima dintre aceste schimbări, de la culegătorul de fructe sexual la vânătorul sexual, s-a realizat pe o perioadă de timp relativ lungă şi cu destul succes. A doua schimbare a avut mai puţin succes. A avut loc prea repede şi a fost impusă ca depinzând mai curând de inteligenţă şi de aplicarea constrângerii prin învăţare, decât de modificări biologice bazate pe selecţie naturală. S-ar putea spune că nu atât progresul civilizaţiei a modelat comportamentul sexual modern, cât comportamentul sexual a dat forma civilizaţiei. Dacă vi se pare o afirmaţie ce merge prea departe, să-mi expun mai întâi punctul de vedere şi, apoi, putem relua controversa la sfârşitul capitolului.

Pentru început, trebuie să stabilim cu precizie cum se comportă astăzi maimuţa goală când se manifestă din punct de vedere sexual. Acest lucru nu e atât de uşor pe cât pare, datorită marii variabilităţi ce există atât între societăţi, cât şi în interiorul lor. Singura soluţie este de a lua rezultate medii obţinute pe eşantioane largi din cele mai reuşite societăţi. Societăţile mici, înapoiate şi nereuşite pot fi în mare măsură ignorate. Ele pot avea obiceiuri sexuale fascinante şi bizare, dar, biologic vorbind, ele nu mai reprezintă direcţia principală a evoluţiei. Într-adevăr, este foarte posibil ca tocmai comportamentul sexual neobişnuit să fi contribuit la transformarea lor în eşecuri biologice ca grupuri sociale.

Cele mai multe din informaţiile detaliate de care dispunem provin dintr-un număr de studii efectuate cu eforturi deosebite în ultimii ani în America de Nord şi se bazează în mare măsură pe această cultură. Din fericire, biologic ea este o cultură foarte mare şi reuşită şi putem, fără a ne teme exagerat de denaturări, să o luăm ca reprezentativă pentru maimuţa goală modernă.

Comportamentul sexual la specia noastră trece prin trei faze caracteristice: formarea perechii, activitatea precopulatorie şi copularea; de obicei, dar nu întotdeauna, în această ordine. Etapa formării perechii, numită uzual curtare, este remarcabil de prelungită faţă de standardele animale, durând frecvent săptămâni şi chiar luni de zile. Ca la multe alte specii ea se caracterizează printr-un comportament experimental, contradictoriu, implicând conflicte între teamă, agresiune şi atracţie sexuală. Nervozitatea şi ezitările se reduc treptat dacă semnalele sexuale reciproce sunt suficient de puternice. Acestea implică expresii complexe ale feţei, poziţii ale corpului şi vocalizări. Cele din urmă implică semnale sonore ale vorbirii, foarte specializate şi simbolizate, dar, în egală măsură de important, ele prezintă partenerului de sex opus un ton distinct de vocalizare. Despre un cuplu care-şi face curte se spune adesea că „îşi şoptesc dulci nimicuri“ şi această expresie rezumă clar semnificaţia tonului vocii în opoziţie cu ceea ce este rostit.

După etapele iniţiale ale afişării vizuale şi vocale, apar contacte simple între corpuri. Acestea însoţesc, de obicei, locomoţia, care sporeşte considerabil acum când cei ce constituie perechea se află împreună. Contactele mână-în-mână şi braţ-la-braţ sunt urmate de contacte gură-faţă şi gură-la-gură. Apare îmbrăţişarea reciprocă, atât static, cât şi în timpul mersului. Sunt obişnuite pornirile bruşte în fugă spontană, în jocul de-a prinselea, în sărituri şi dans şi pot reapărea şabloane de joacă juvenilă.

O bună parte din această fază a formării perechii poate avea loc în public, dar când se trece în faza premergătoare copulării, este căutată intimitatea şi modelele comportamentale ce urmează se desfăşoară în izolare faţă de alţi membri ai speciei, cât mai departe posibil. O dată cu faza premergătoare copulării apare ca izbitoare adoptarea tot mai frecventă a unei poziţii orizontale. Contactele corp-la-corp sporesc atât ca forţă, cât şi ca durată. Poziţiile unul lângă celălalt de mică intensitate duc la contacte faţă-faţă de mare intensitate. Aceste poziţii se pot menţine multe minute şi chiar câteva ore, în timp ce semnalele vocale şi vizuale devin treptat mai puţin importante, iar cele tactile tot mai frecvente. Ultimele implică mici mişcări şi apăsări de diferite intensităţi cu toate părţile corpului, dar, în special,

cu degetele, mâinile, buzele și limba. Îmbrăcămintea este parțial sau total înlăturată și stimularea tactilă piele-pe-piele este extinsă pe o suprafață cât mai mare posibil.

Contactele gură-la-gură ating cea mai mare frecvență și cea mai lungă durată în această fază, presiunea exercitată de buze variind de la delicatețe extremă la violență extremă. În timpul răspunsurilor de intensitate mai mare buzele sunt despărțite, iar limba este introdusă în gura partenerului. Mișcările active ale limbii sunt, apoi, folosite pentru a stimula pielea sensibilă din interiorul gurii. Buzele și limba mai sunt aplicate și pe multe alte zone ale corpului partenerului, în special pe lobii urechilor, pe gât, și pe organele genitale. Masculul acordă o atenție deosebită sânilor și sfârcurilor femelei, iar contactul cu buzele și limba se prelungește aici într-un lins și supt mai minuțios. O dată contactate, organele genitale ale partenerului pot deveni și ele ținta unor acțiuni repetate de acest gen. Când se întâmplă acest lucru, masculul se concentrează în mare măsură asupra clitorisului femelei, femela asupra penisului masculului, deși sunt implicate și alte zone în ambele cazuri.

Pe lângă sărutat, lins și supt, gura mai este aplicată pe diferite zone ale corpului partenerului pentru a mușca cu diferite intensități. În mod obișnuit nu înseamnă mai mult decât o ciugulire ușoară a pielii, sau o ciupire delicată, dar poate deveni uneori o mușcătură puternică sau chiar dureroasă.

Intercalat între runde de stimulare orală a corpului partenerului, și adesea însoțind-o, pipăitul este și el mult practicat. Mâinile și degetele explorează întreaga suprafață a corpului, concentrându-se, în special, asupra feței și, mai intens, asupra

feselor și a regiunii genitale. Ca și la contactele orale, masculul acordă o atenție deosebită sânilor și sfârcurilor femelei. Oriunde se plimbă, degetele lovesc și mângâie repetat. Din când în când apucă cu forță și își înfig unghiile adânc în carne. Femela poate apuca penisul masculului sau îl poate mângâia ritmic, simulând mișcările copulării, iar masculul stimulează organele genitale ale femelei, îndeosebi clitorisul, în mod asemănător, din nou adesea cu mișcări ritmice.

Pe lângă aceste contacte cu gura, cu mâna și, în general, corporale, există și o tendință – în perioada de intensă activitate precopulatorie – de a-și freca ritmic organele genitale de corpul partenerului. Se observă, de asemenea, o tendință puternică de alăturare și încrucișare a brațelor și picioarelor, cu contracții ocazionale puternice ale mușchilor, astfel încât corpul este proiectat într-o stare de tensiune violentă, urmată de relaxare.

Aceștia sunt, așadar, stimulii sexuali care sunt dați partenerului în timpul rundelor de activitate premergătoare copulării și care generează suficientă excitație sexuală fiziologică pentru ca să se producă copularea. Copularea începe cu introducerea penisului masculului în vaginul femelei. Acest lucru se face în mod obișnuit cu cuplul față în față, masculul deasupra femelei, ambii în poziție orizontală, cu picioarele femelei depărtate. Sunt multe variante ale acestei poziții, așa cum vom discuta mai târziu, dar ea este cea mai simplă și cea mai obișnuită. Masculul începe, apoi, o serie de mișcări ritmice pelviene de tip du-te-vino. Ele pot varia considerabil ca forță și viteză, dar într-o situație lipsită de inhibiție sunt, de obicei, mai degrabă rapide și adânc penetrante. Pe măsură ce copularea înaintează există tendința

de a reduce cantitativ contactele orale și manuale sau cel puțin de a le reduce finețea și complexitatea. Cu toate acestea, formele acum subsidiare, de stimulare mutuală continuă încă într-o oarecare măsură aproape pe tot parcursul secvențelor copulării.

Faza copulării este, de obicei, mult mai scurtă decât cea premergătoare. Masculul ajunge la actul mistuitor al ejaculării spermei în câteva minute în cele mai multe cazuri, dacă nu sunt utilizate tactici deliberate de întârziere. Alte primate femele par să nu ajungă la apogeu în secvențele sexuale, dar maimuța goală este neobișnuită în această privință. Dacă masculul continuă copularea pentru o perioadă de timp mai lungă, femela ajunge și ea în cele din urmă la un moment de maxim consum, la o experiență exploziv orgasmică, la fel de violentă și eliberatoare ca și a masculului, și fiziologic identică cu ea în totul, cu singura excepție evidentă a ejaculării spermei. Unele femele pot ajunge la acest punct foarte repede, altele deloc, dar în medie el este atins între 10 și 20 de minute de la începerea copulării.

Este ciudat că există această discrepanță între mascul și femelă în ceea ce privește timpul necesar pentru a ajunge la apogeul actului sexual și la eliberarea din încordare. Este o chestiune ce va trebui discutată în detaliu mai târziu când va fi analizată semnificația funcțională a diferitelor șabloane sexuale. Este suficient să spunem în acest punct că masculul poate depăși factorul timp și poate conduce femela la orgasm, fie prin prelungirea și intensificarea stimulării premergătoare copulării, astfel încât ea este deja puternic excitată înainte de a avea loc introducerea penisului, sau el poate utiliza tactici de autoinhibiție în timpul copulării pentru a-și întârzia propriul apogeu, sau poate continua copularea imediat după ejaculare și înainte de a-și pierde erecția,

sau poate să se odihnească pentru puțin timp și, apoi, să se copuleze pentru a doua oară. În cazul din urmă, apetitul său sexual redus va face automat să-i trebuiască mult mai mult timp pentru a ajunge la următorul apogeu, ceea ce îi va da femelei suficient timp cu această ocazie pentru a și-l atinge pe al ei.

După ce ambii parteneri au ajuns la orgasm urmează, în mod normal, o perioadă considerabilă de epuizare, relaxare, odihnă și, deseori, somn.

De la stimulii sexuali trebuie să ne îndreptăm acum atenția către reacțiile sexuale. Cum răspunde corpul la toată această stimulare intensă? La ambele sexe au loc însemnate intensificări ale pulsului, ale tensiunii și respirației. Aceste schimbări încep în timpul activităților premergătoare copulării și ating un maxim în timpul apogeului copulării. Pulsul, care, în condiții normale, este cuprins între 70 – 80 pe minut, crește până la 100 în timpul primelor faze ale excitației sexuale, apoi urcă până la 130 în timpul excitației intense și atinge un maxim de aproximativ 150 în momentul orgasmului.

Tensiunea, care începe la aproximativ 120, urcă până la 200 sau chiar 250 la apogeul actului sexual. Respirația devine mai adâncă și mai rapidă pe măsură ce excitația crește și apoi, pe măsură ce se apropie orgasmul, devine un gâfâit prelungit, adesea însoțit de gemete și mormăieli ritmice. La apogeu, fața poate fi contorsionată, cu gura larg deschisă și nările dilatate, asemănător cu ceea ce se vede la un atlet la limita efortului sau la cineva care n-are aer.

O altă schimbare majoră care are loc în timpul excitării sexuale este o schimbare puternică a repartizării sângelui, din

regiunile de profunzime către zonele de suprafaţă ale corpului. Această forţare totală a unui surplus de sânge în piele duce la o serie de rezultate remarcabile. Ea creează nu numai un corp care se simte, în general, mai cald la atingere – aprinderea sau focul sexual –, ci şi modificări specifice într-o serie de zone specializate. La intensităţi mari ale excitaţiei apare o roşeaţă sexuală caracteristică. Ea se poate vedea cel mai adesea la femelă, la care apare, de obicei, în regiunea stomacului şi partea superioară a abdomenului, apoi se întinde către partea superioară a sânilor, a toracelui, în general, între sâni şi pe părţile lor laterale sfârşind, în cele din urmă, sub sâni. Faţa şi gâtul pot fi şi ele implicate. La femelele cu un răspuns foarte intens poate cuprinde şi zona inferioară a abdomenului, umerii, coatele, iar la orgasm, coapsele, fesele şi spatele. În anumite cazuri, ea poate acoperi întreaga suprafaţă a corpului. A fost descrisă ca o erupţie de tipul pojarului şi pare a fi un semnal sexual vizual. Ea apare, dar în mai puţine cazuri, şi la mascul unde, la fel, începe din regiunea superioară a abdomenului, se răspândeşte pe piept, pe gât şi pe faţă. Ocazional acoperă şi antebraţele şi coapsele. O dată ce s-a ajuns la apogeu, roşeaţa sexuală dispare rapid, estompându-se în ordine inversă succesiunii în care a apărut.

Pe lângă roşeaţa sexuală şi vasodilataţia generală, are loc şi o vasocongestie pronunţată a diferitelor organe dilatabile. Această acumulare de sânge este cauzată de faptul că arterele pompează sânge în aceste organe mai repede decât pot venele să-l evacueze.

Starea respectivă poate fi menţinută o perioadă de timp considerabilă deoarece umflarea vaselor de sânge din organe contribuie ea însăşi la închiderea venelor care încearcă să evacueze

sângele. Aceasta are loc la buze, nas, lobii urechilor, sfârcuri şi organe genitale la ambele sexe şi, de asemenea, la sânii femelelor. Buzele devin umflate, mai roşii şi mai ieşite în afară ca oricând. Părţile moi ale nasului se umflă, iar nările se dilată. Lobii urechilor se îngroaşă şi se umflă şi ei. Sfârcurile se măresc şi se întăresc la ambele sexe, dar mai mult la femele. (Aceasta se datoreşte nu numai vasocongestiei, ci şi contracţiei musculare a sfârcurilor.) Lungimea sfârcurilor femelei creşte cu până la un centimetru, iar diametrul sfârcului cu până la jumătate de centimetru. Regiunea areolară de piele pigmentată din jurul sfârcurilor se inflamează şi se colorează mai intens la femelă, dar nu şi la mascul. Totodată, sânul femelei se măreşte considerabil. Când se ajunge la orgasm sânul unei femele obişnuite creşte cu până la 25% din mărimea sa normală. El devine mai tare, mai rotunjit şi mai pronunţat.

Organele genitale ale ambelor sexe suferă modificări considerabile, pe măsură ce excitaţia creşte. În pereţii vaginului femelei are loc o masivă vasocongestie care duce la lubrifierea rapidă a traiectului vaginal. În unele cazuri aceasta se poate realiza în câteva secunde de la începutul activităţii premergătoare copulării. Are loc o alungire şi o dilatare a celor două treimi superioare ale traiectului vaginal, lungimea totală a vaginului crescând până la 10 centimetri în faza de puternică excitaţie sexuală.

Pe măsură ce se apropie orgasmul, se produce o umflare a treimii inferioare a traiectului vaginal, iar în timpul orgasmului propriu-zis are loc o contracţie prin spasm muscular a acestei regiuni, de două până la patru secunde, urmată de contracţii ritmice la intervale de opt zecimi de secundă. La fiecare orgasm sunt trei până la cincisprezece astfel de contracţii ritmice.

Pe durata excitaţiei, organele genitale ale femelei se dilată considerabil. Labiile exterioare se deschid şi se pot mări de două până la trei ori faţă de normal. Labiile interioare se dilată şi ele de două sau de trei ori faţă de diametrul normal şi ajung să depăşească învelişul protector al labiilor exterioare, adăugând prin aceasta încă un centimetru la lungimea totală a vaginului. Pe măsură ce excitaţia creşte apare o a doua modificare puternică a labiilor interioare. Deja vasocongestionate şi proeminente, ele îşi schimbă acum culoarea în roşu aprins.

Clitorisul (corespondentul la femelă al penisului masculului) devine şi el mai mare şi mai proeminent când începe excitaţia sexuală, dar, pe măsură ce excitaţia se intensifică, dilataţia labială tinde să mascheze această modificare, iar clitorisul este retras sub învelişul labial. El nu poate în această etapă târzie să fie stimulat de penis, dar în starea sa de dilatare şi sensibilizare poate fi încă afectat indirect de presiunea ritmică la care este supus prin mişcările de penetraţie ale masculului.

Penisul suferă o modificare considerabilă odată cu excitarea sexuală. Din starea să moale, flască, se dilată, se întăreşte şi se ridică prin intermediul unei intense vasocongestii. Lungimea sa normală, medie, de 9 centimetri şi jumătate creşte cu şapte până la opt centimetri. Diametrul creşte şi el considerabil, dând speciei cel mai mare penis erect dintre toate primatele actuale.

În momentul apogeului sexual al masculului au loc puternice contracţii musculare ale penisului care expulzează lichidul seminal în traiectul vaginal. Primele dintre aceste contracţii sunt cele mai puternice şi au loc la intervale de 0,8 dintr-o secundă – aceeaşi rată ca şi contracţiile vaginale orgasmice ale femelei.

Pe durata excitaţiei, pielea scrotală a masculului se strânge şi mobilitatea testiculelor este redusă. Ele sunt ridicate printr-o scurtare a canalelor seminale (aşa cum, într-adevăr, sunt ele la frig, teamă şi mânie) şi sunt ţinute strâns lipite de corp. Vasocongestia zonei duce la dilatarea testiculelor cu până la 50% sau 100%.

Iată, aşadar, principalele modificări care afectează configuraţia corporală a masculului şi a femelei ca urmare a activităţii sexuale. Odată ce s-a ajuns la apogeu, toate transformările notate sunt rapid inversate, iar individul în repausul de după actul sexual revine repede la starea fiziologică normală, liniştită. Există un răspuns final, postorgasmic ce merită menţionat. Poate apărea o sudaţie abundentă atât a masculului, cât şi a femelei imediat după apogeul sexual şi fenomenul poate avea loc indiferent cât de mult sau cât de puţin efort fizic a fost depus în activităţile sexuale anterioare. Totuşi, deşi nu este legată de consumul fizic total, ea are o legătură cu intensitatea orgasmului în sine. Pelicula de sudoare apare pe spate, coapse şi partea superioară a pieptului. Sudoarea poate curge de la subsuori. În cazuri de mare intensitate, întregul trunchi, de la umeri până la coapse, poate fi implicat. Palmele şi tălpile transpiră şi ele, iar când faţa se înroşeşte poate apărea transpiraţia şi pe frunte şi deasupra buzei superioare.

Acest scurt rezumat al stimulilor sexuali ai speciei noastre şi al răspunsurilor la aceştia poate acum servi ca bază pentru discutarea semnificaţiei comportamentului nostru sexual în relaţie cu originea şi modul nostru general de viaţă, dar mai întâi merită subliniat că diferitele stimulente şi răspunsuri menţionate

nu au toate aceeaşi frecvenţă. Unele apar inevitabil ori de câte ori un mascul şi o femelă practică o activitate sexuală, dar altele se manifestă numai într-un număr limitat de cazuri. Chiar şi aşa, ele au o frecvenţă suficient de mare pentru a fi socotite drept „caracteristici ale speciei". În privinţa răspunsurilor corpului, roşeaţa în actul sexual se întâlneşte la 75% din femele şi la aproximativ 25% din masculi. Erecţia sfârcurilor este universală la femele, dar apare numai la 60% din masculi. Sudaţia abundentă după orgasm este o trăsătură a 33% atât din masculi, cât şi din femele.

Cu excepţia acestor cazuri specifice, majoritatea celorlalte reacţii corporale menţionate sunt totdeauna prezente deşi, desigur, intensitatea şi durata lor efectivă variază în funcţie de circumstanţe.

Un alt punct ce trebuie clarificat este modul în care aceste activităţi sexuale sunt repartizate pe întreaga durată a vieţii individului. În primul deceniu de viaţă nu poate avea loc o activitate sexuală adevărată la nici unul dintre sexe. La copiii mici se poate observa mult din aşa-numita „joacă sexuală", dar până ce femela nu a început să ovuleze, iar masculul să ejaculeze, în mod evident şabloanele sexuale nu pot apărea. Menstruaţia începe la unele femele la vârsta de zece ani şi, până la paisprezece ani, 80% din tinerele femele au o menstruaţie activă. Până la 19 ani o au deja toate. Dezvoltarea părului pubian, lăţirea şoldurilor şi umflarea sânilor însoţesc această modificare şi, de fapt, o precedă puţin. Creşterea generală a corpului se derulează mai încet şi nu se termină până în al douăzeci şi unulea an.

Prima ejaculare la băieţi nu are loc, de obicei, până nu au unsprezece ani, astfel că ei sunt din punct de vedere sexual mai

întârziaţi decât fetele. (Cea mai timpurie ejaculare înregistrată este la opt ani, dar este un lucru cât se poate de ieşit din comun.) Până la doisprezece ani, 25% din băieţi au avut experienţa primei ejaculări, iar până la paisprezece ani o au deja 80%. (În acest moment, aşadar, ei le-au ajuns din urmă pe fete.) Vârsta medie pentru prima ejaculare este treisprezece ani şi zece luni. Ca şi la fete, aceasta este însoţită de modificări caracteristice. Părul începe să crească pe corp, în special în regiunea pubiană şi pe faţă. Succesiunea lui obişnuită de apariţie este: regiunea pubiană, subsuoară, zona de deasupra buzelor, obrajii, bărbia, şi, apoi, mult mai treptat, pieptul şi celelalte părţi ale corpului. În locul lăţirii şoldurilor are loc o lărgire a umerilor. Vocea devine mai gravă. Această ultimă schimbare se observă şi la fete, dar într-o măsură mult mai mică. La ambele sexe se manifestă şi o accelerare a creşterii organelor genitale propriu-zise.

Este interesant că, dacă se măsoară reacţia de răspuns sexual în funcţie de frecvenţa orgasmului, masculul ajunge mult mai repede la performanţa de vârf decât femela. Deşi masculii îşi încep procesul de maturizare sexuală la un an, un an şi ceva după fete, ei ating apogeul orgasmic în adolescenţă, în timp ce fetele nu îl ating până pe la 25 sau chiar 30 de ani. De fapt, femela speciei noastre trebuie să aibă vârsta de 29 de ani pentru a putea intra în rezonanţă intimă cu orgasmul unui mascul de 15 ani. Numai 23% din femelele de 15 ani au trăit deja experienţa orgasmului, iar cifra se ridică numai la 53% până la vârsta de 20 de ani. Până la 35 de ani ajunge la 90%.

Masculul adult realizează în medie aproximativ trei orgasme pe săptămână, şi peste 7% ejaculează zilnic sau de mai multe

ori pe zi. Frecvenţa cea mai ridicată a orgasmului la masculul normal este între 15 şi 30 de ani, şi apoi scade constant de la 30 de ani până la bătrâneţe. Capacitatea de a ejacula de mai multe ori se diminuează, iar unghiul la care penisul realizează erecţia scade şi el. Erecţia poate fi menţinută în medie aproape o oră spre vârsta de 20 de ani, dar scade numai la 7 minute la 70 de ani. Cu toate acestea, 70% din masculi sunt încă activi din punct de vedere sexual la vârsta de 70 de ani.

Un tablou asemănător de diminuare a sexualităţii se întâlneşte şi la femelă, odată cu înaintarea în vârstă. Încetarea mai mult sau mai puţin bruscă a ovulaţiei nu reduce în mod marcant intensitatea răspunsului sexual, când populaţia este luată ca întreg. Există, totuşi, mari variaţii individuale în ceea ce priveşte influenţa sa asupra comportamentului sexual.

Cea mai mare parte a activităţii copulatorii despre care discutăm are loc atunci când partenerii formează o pereche. Aceasta poate lua forma unei căsătorii recunoscute oficial sau a unei legături neoficiale oarecare. Marea frecvenţă a copulării nonmaritale, care se ştie că există, nu trebuie considerată ca implicând o promiscuitate aleatorie. În majoritatea cazurilor, ea implică obişnuita curtare şi comportamentul tipic de formare a perechii, chiar dacă perechea rezultată nu este destul de durabilă. Aproximativ 90% din populaţie ajunge să formeze perechi, dar numai 50% din femele şi 84% din masculi trăiesc experienţa copulării înainte de căsătorie. Până la vârsta de 40 de ani, 26% din femelele măritate şi 50% din masculii însuraţi trăiesc experienţa copulării extraconjugale. De asemenea, perechile oficiale se destramă complet într-un număr de cazuri şi

sunt abandonate (0,9%, în 1956, în America, de exemplu). Mecanismul de constituire a perechilor la specia noastră, deşi foarte puternic, este departe de a fi perfect.

Acum când avem toate aceste fapte înaintea noastră putem începe să punem întrebări. Cum ne ajută să supravieţuim modul în care ne comportăm din punct de vedere sexual? De ce ne comportăm în felul acesta şi nu altfel? Putem fi ajutaţi la aceste întrebări dacă mai punem una: cum este comportamentul nostru sexual în comparaţie cu cel al altor primate actuale?

Imediat putem vedea că există o activitate sexuală mult mai intensă la propria noastră specie decât la oricare alte primate, inclusiv, cele cu care ne înrudim cel mai îndeaproape. La ele, lunga fază a curtării lipseşte. Cu greu vreuna din maimuţele cu şi fără coadă stabileşte relaţii tip cuplu îndelungate. Şabloanele premergătoare copulării sunt scurte şi, de obicei, nu constau în altceva decât în câteva expresii faciale şi vocalizări simple. Copularea însăşi este şi ea foarte scurtă. (La babuini, de exemplu, timpul scurs de la montă până la ejaculare nu este mai lung de 7 până la 8 secunde, cu un total de nu mai mult de cincisprezece mişcări pelviene, adesea mai puţine.) Femela pare a nu trăi experienţa unui apogeu. Dacă există ceva ce ar putea fi numit orgasm, acela este un răspuns trivial în comparaţie cu cel al femelei speciei noastre.

Perioada de receptivitate sexuală a femelei maimuţei cu sau fără coadă este mai restrânsă. De obicei, ea durează numai aproximativ o săptămână sau puţin mai mult din ciclul lor lunar. Chiar şi aceasta este un progres faţă de mamiferele inferioare, la care este limitată mai drastic la timpul efectiv al ovulaţiei; dar la specia noastră tendinţa primatelor către o receptivitate

mai îndelungată a fost împinsă până la limită, astfel încât femela este receptivă practic tot timpul. Odată ce femela maimuţei cu coadă sau fără coadă este gestantă sau alăptează, ea încetează de a mai fi sexual activă. Din nou, specia noastră şi-a întins activitatea sexuală şi în aceste perioade, aşa încât numai cu puţin înainte şi puţin după naştere, copularea este serios limitată.

Categoric, maimuţa goală este cea mai sexy primată actuală. Pentru a afla cauza trebuie să privim din nou înapoi la originea sa. Ce s-a întâmplat? Mai întâi a trebuit să vâneze dacă voia să supravieţuiască. În al doilea rând, a trebuit să aibă un creier mai bun care să depăşească handicapul corpului său neadecvat vânătorii. În al treilea rând, a trebuit să aibă o copilărie mai lungă pentru a-i creşte un creier mai mare şi pentru a-l educa. În al patrulea rând, femelele au trebuit să se preocupe numai de copii în timpul cât masculii vânau. În al cincilea rând, masculii au trebuit să coopereze unul cu altul la vânătoare. În al şaselea rând, ei au trebuit să stea vertical şi să utilizeze arme pentru ca vânătoarea să fie încununată de succes. Nu vreau să las să se înţeleagă că aceste modificări au avut loc în această ordine; dimpotrivă, ele s-au petrecut fără îndoială treptat şi în acelaşi timp, fiecare modificare contribuind şi la cealaltă. Pur şi simplu, enumăr cele şase modificări majore, de bază, ce au avut loc odată cu evoluţia maimuţei-vânător. Inerente acestor modificări sunt, cred eu, toate ingredientele necesare pentru a alcătui actuala noastră complexitate sexuală.

Să începem prin a spune că masculii trebuiau să fie siguri că femelele aveau să le fie fidele când le lăsau singure şi se duceau

la vânat. Astfel, femelele au trebuit să dezvolte o tendinţă de formare a perechilor. Dacă masculii mai slabi cooperau la vânătoare, lor trebuia să li se dea mai multe drepturi sexuale. Femelele ar fi trebuit să fie cu mai multă largheţe împărţite, organizarea sexuală să fie mai democratică, mai puţin tiranică. Totodată, tendinţa de a forma perechi ar fi trebuit să fie mult mai puternică şi la masculi. Mai mult, masculii erau acum înarmaţi cu arme aducătoare de moarte, iar rivalităţile sexuale erau mult mai periculoase: din nou, un motiv serios ca fiecare mascul să fie satisfăcut cu o singură femelă. Peste toate acestea erau obligaţiile, mult mai mari pentru părinţi, faţă de odraslele care creşteau încet. Trebuia dezvoltat un comportament parental, iar îndatoririle părinţilor împărţite între mamă şi tată; un alt motiv serios pentru un cuplu puternic.

Luând această situaţie ca punct de pornire, putem vedea cum alte lucruri au decurs din ea. Maimuţa goală a trebuit să-şi dezvolte capacitatea de a se îndrăgosti, pentru a se canaliza sexual către un singur partener şi a crea un cuplu. Oricum aţi lua-o, se ajunge la acelaşi lucru. Cum a reuşit ea să o facă? Care au fost factorii care i-au favorizat această tendinţă? Ca primată, ea avea deja înclinaţia de a forma cupluri nedurabile, de câteva ore sau poate chiar şi câteva zile, dar acum tendinţa trebuia intensificată şi extinsă. Un lucru care i-a venit în ajutor a fost propria sa copilărie prelungită. În timpul anilor lungi de creştere avea şansa să-şi dezvolte o relaţie personală adâncă cu părinţii, relaţie mult mai puternică şi durabilă decât ar fi putut cunoaşte oricare maimuţă tânără. Pierderea acestei legături cu părinţii odată cu maturizarea şi independenţa crea

un „vid de relație" – un gol ce trebuia umplut. Era, prin urmare, deja pregătită pentru dezvoltarea unei legături noi, la fel de puternice, care s-o înlocuiască pe cealaltă.

Chiar dacă era suficient pentru a-i intensifica nevoia de a forma un nou cuplu, tot ar mai fi trebuit ceva în plus care să-l mențină. El trebuia să dureze suficient de mult pentru lungul proces de creștere al unei familii. Dacă se îndrăgostea, trebuia să rămână îndrăgostit. Dezvoltând o fază de curtare prelungită și excitant putea asigura prima condiție, dar mai trebuia ceva și după aceea. Metoda cea mai simplă și cea mai directă de a realiza acest lucru era de a face activitățile „în doi" ale perechii mai complicate și mai recompensante. Cu alte cuvinte, să facă sexul mai sexy.

Cum s-a realizat aceasta? În toate modurile posibile, pare a fi răspunsul. Dacă privim acum înapoi la comportamentul maimuței goale din ziua de azi, putem vedea cum a prins formă modelul. Receptivitatea sporită a femelei nu poate fi explicată numai prin creșterea natalității. Este adevărat că fiind pregătită să se copuleze când se află încă în faza maternă de creștere a unui copil, femela mărește natalitatea. Cu perioada de dependență foarte lungă, ar fi fost un dezastru dacă s-ar fi întâmplat așa. Dar aceasta nu poate explica de ce ea este gata să primească masculul și să aibă apetit sexual pe parcursul fiecăruia din ciclurile ei lunare. Ea ovulează numai la o anumită dată în timpul ciclului, astfel încât copularea în tot restul timpului nu poate avea o funcție de procreare. Ponderea mare a copulării la specia noastră are în vedere evident nu producerea de progenituri, ci o cimentare a cuplului, asigurând partenerilor sexuali recompense reciproce. Consumarea repetată a actului sexual

la o pereche-cuplu este deci categoric nu un fel de produs sofisticat, decadent al civilizației moderne, ci o tendință adânc înrădăcinată, cu fundament biologic și sănătoasă din punct de vedere al evoluției speciei noastre.

Chiar și când a încetat să treacă prin ciclurile lunare – cu alte cuvinte, când este însărcinată – femela își păstrează receptivitatea față de mascul. Acest lucru este și el deosebit de important deoarece, în sistemul un mascul – o femelă ar fi periculos ca masculul să fie frustrat o perioadă prea îndelungată. S-ar pune în pericol legătura cuplului.

Pe lângă creșterea timpului în care activitățile sexuale pot avea loc, activitățile înseși au fost perfecționate. Viața de vânători care ne-a dat pielea nudă și mâini mai sensibile ne-a dat și posibilitatea unor contacte corp la corp, stimulative din punct de vedere sexual. În faza precopulatorie, acestea joacă un rol major. Mângâierea, frecarea, apăsarea și dezmierdarea sunt practicate din plin și depășesc de departe orice am întâlnit la alte specii ale primatelor. De asemenea, organele specializate, cum sunt buzele, lobii urechilor, sfârcurile, sânii și organele genitale, sunt bogat înzestrate cu terminații nervoase și au devenit foarte sensibile la stimularea erotică tactilă. Lobii urechilor, într-adevăr, par a se fi dezvoltat exclusiv în acest scop. Anatomiștii i-au numit, adesea, anexe fără rost, „excrescențe de grăsime inutile". În limbajul comun ei sunt explicați ca „rămășițe" din timpul când aveam urechi mari. Dar dacă ne uităm la alte specii ale primatelor, vedem că ele nu posedă lobi cărnoși la urechi. Se pare nu numai că nu sunt o rămășiță, ci sunt ceva nou, și când descoperim că sub influența stimulării sexuale ei se congestionează,

se umflă și devin hipersensibili, nu încape îndoială că evoluția lor este legată exclusiv de formarea unei zone erogene noi. (Surprinzător, rolul umilului lob al urechii a fost cam neglijat în acest context, dar merită remarcat că s-au înregistrat cazuri atât de mascul, cât și de femelă care au ajuns efectiv la orgasm ca urmare a stimulării lobilor urechilor.) Este interesant de remarcat că nasul proeminent, cărnos al speciei noastre este o altă trăsătură unică și misterioasă pe care anatomiștii nu o pot explica. Cineva a denumit-o „o variațiune exuberantă fără nici o semnificație funcțională". Este greu de crezut că ceva atât de pozitiv și distinct, de genul anexelor primatelor, să fi evoluat fără nici o funcție. Dacă cineva citește că pereții laterali ai nasului conțin un țesut spongios, erectil, care duce la lărgirea nasului și dilatarea nărilor prin vasocongestie în timpul stimulării sexuale, acel cineva începe să se mire.

Asemănător repertoriului tactil îmbunătățit, există unele progrese pe plan vizual, am zice unice. Expresiile faciale complexe joacă un rol important aici, deși evoluția lor se leagă de îmbunătățirea comunicării și în multe alte contexte. Ca specie a primatelor, noi avem musculatura facială cea mai bine dezvoltată și cea mai complexă din întreaga grupă. Într-adevăr, avem sistemul de expresie facială cel mai subtil și complex dintre toate animalele actuale. Făcând mișcări infime ale musculaturii din jurul gurii, nasului, ochilor, sprâncenelor și ale frunții, și recombinând aceste mișcări în multiple feluri, putem transmite o întreagă gamă de modificări complexe ale stărilor sufletești. În timpul relațiilor sexuale, îndeosebi în timpul fazei inițiale a curtării, aceste expresii sunt de o importanță covârșitoare.

(Forma lor exactă va fi discutată într-un alt capitol.) În timpul stimulării sexuale pupilele se dilată și ele și, deși este o modificare mică, putem fi mai sensibili la ea decât ne dăm seama. Suprafața globilor oculari strălucește și ea.

Ca și lobii urechilor și nasul proeminent, buzele speciei noastre sunt o trăsătură unică, neîntâlnită altundeva la primate. Desigur, toate primatele au buze, dar nu răsfrânte în afară ca ale noastre. Cimpanzeul poate să-și scoată buzele în afară și să și le răsfrângă într-o bosumflare exagerată, expunându-și în acest fel mucoasa care, în mod normal, stă ascunsă în interiorul gurii. Dar buzele sunt ținute numai pentru scurt timp în această poziție înainte ca animalul să revină la fața sa normală, cu „buze subțiri". Noi, pe de altă parte, avem buze permanent scoase în afară, rulate spre înapoi. Unui cimpanzeu probabil îi părem a fi permanent bosumflați. Dacă aveți vreodată ocazia să fiți îmbrățișați de un cimpanzeu prietenos, sărutul pe care vi-l poate aplica atunci viguros pe gât nu vă va mai lăsa nici o îndoială asupra capacității lui de a transmite un semnal tactil cu buzele. Pentru cimpanzeu acesta este mai degrabă un semnal de salut decât unul sexual, dar la specia noastră el este folosit în ambele contexte, contactul prin sărut devenind deosebit de frecvent și prelungit în timpul fazei premergătoare copulării. Legat de această dezvoltare se presupune că era preferabil a avea suprafețele mucoasei sensibile permanent expuse, astfel încât contracțiile mușchilor speciali din jurul gurii să nu trebuiască menținute pe durata contactelor prelungite prin sărut, dar aceasta nu este întreaga poveste. Buzele cu mucoasa expusă au ajuns la o formă bine definită și caracteristică. Ele nu s-au estompat în pielea

facială din jur, ci s-au delimitat printr-o linie bine definită. În felul acesta au devenit şi un important mijloc de semnalizare vizuală. Am văzut deja că stimularea sexuală produce o umflare şi o înroşire a buzelor, iar delimitarea clară a acestei zone a contribuit evident la fineţea acestor semnale, făcând ca modificările subtile ale buzelor să fie mai uşor de recunoscut. Totodată, desigur, chiar şi în lipsa stimulării, ele sunt mai roşii decât restul pielii feţei şi prin simpla lor existenţă, fără a indica modificări ale stării fiziologice, ele acţionează ca semnale de reclamă, atrăgând atenţia asupra prezenţei unei structuri tactile sexuale.

Uimiţi de semnificaţia buzelor noastre mucoase unice, anatomiştii au afirmat că evoluţia lor „nu este deocamdată pe deplin înţeleasă" şi au sugerat că, probabil, se leagă de cantitatea de supt sporită care este necesară sugarului la sânul mamei. Dar şi la puiul de cimpanzeu suptul este foarte eficient şi ocupă o bună parte din timp şi buzele sale mai musculoase şi mai puternice la apucat ar părea, la urma-urmei, că sunt mai bine înzestrate pentru acest scop. De asemenea, aceasta nu poate explica dezvoltarea unei margini bine definite între buze şi restul feţei. Nu poate explica nici diferenţele izbitoare în privinţa buzelor dintre populaţiile cu piele albă şi cele cu piele neagră. Dacă, pe de altă parte, buzele sunt privite ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste diferenţe sunt mai uşor de înţeles. În cazul în care condiţiile climatice impun o piele de culoare mai închisă, se acţionează împotriva capacităţii de semnalizare vizuală a buzelor prin reducerea contrastului de culoare. Dacă ele sunt, într-adevăr, importante ca semnale vizuale, atunci este de aşteptat o evoluţie compensatorie, şi este exact ceea ce pare

a se fi întâmplat, buzele negroide menţinându-şi pregnanţa, prin aceea că au devenit mai mari şi mai ieşite în afară. Ceea ce au pierdut în contrastul de culoare au recâştigat prin mărime şi formă. De asemenea, marginile buzelor negroide sunt delimitate mai pronunţat. „Tivitura buzelor" raselor mai palide iese în evidenţă prin cute mai proeminente, care sunt de culoare mai deschisă decât restul pielii. Din punct de vedere anatomic, aceste caractere negroide nu par a fi primitive, ci mai degrabă reprezintă un progres pe linia specializării regiunii buzelor.

Mai sunt şi o serie de alte semnale sexuale vizuale evidente. La pubertate, după cum am menţionat deja, ajungerea la o maturizare pe deplin funcţională este semnalizată prin dezvoltarea unor smocuri de păr vizibile, în special în regiunea organelor genitale şi a subsuorilor, iar la mascul şi pe faţă. La femelă are loc o creştere rapidă a sânilor. Forma corpului se modifică şi ea, acesta devenind mai lat în umeri, la mascul, şi în bazin, la femelă. Modificările nu numai că diferenţiază individul matur din punct de vedere sexual de cel imatur, dar majoritatea deosebeşte şi masculul matur de femela matură. Ele nu acţionează numai ca semnale ce dezvăluie că sistemul sexual este acum funcţional, ci şi indică, în fiecare caz, dacă acesta este masculin sau feminin.

Sânii măriţi ai femelei sunt, de obicei, consideraţi ca fiind în primul rând o dezvoltare cu scop matern mai degrabă decât sexual, dar se pare că există puţine dovezi în favoarea acestei păreri. Alte specii ale primatelor asigură o cantitate de lapte abundentă pentru progenitura lor şi, totuşi, nu dezvoltă sânii umflaţi emisferici, bine definiţi. Femela speciei noastre este

unică printre primate din acest punct de vedere. Dezvoltarea unor sâni proeminenți de formă caracteristică pare a fi încă un exemplu de semnalizare sexuală. Faptul ar fi devenit posibil și ar fi fost încurajat prin evoluția pielii nude. Niște sâni umflați la o femelă acoperită cu un veșmânt de păr ar fi cu mult mai puțin pregnanți ca mijloace de semnalizare, dar odată ce părul a dispărut ei ar ieși clar în evidență. Pe lângă propria formă pregnantă, ei servesc și la concentrarea atenției vizuale asupra sfârcurilor și fac ca erecția acestora ce însoțește stimularea sexuală să fie mai evidentă. Zona de piele pigmentată din jurul sfârcurilor, care își intensifică culoarea în timpul stimulării sexuale, acționează și ea în aceeași direcție. Nuditatea pielii face posibile și anumite semnale de schimbare a culorii. Acestea apar la alte animale în zone limitate, acolo unde există petice nude, dar s-au extins mai mult la specia noastră, înroșirea se manifestă cu o frecvență deosebit de ridicată în timpul primelor etape de curtare ale comportamentului sexual și, în fazele ulterioare de stimulare mai intensă, apare pigmentarea cu pete de roșeață datorată actului sexual. (Din nou, aceasta este o formă de semnalizare pe care rasele cu pielea de culoare închisă au trebuit să o sacrifice în favoarea unei cerințe climatice. Dar noi știm că și rasele respective suferă aceste modificări, deoarece, deși sunt invizibile ca transformări de culoare, o examinare minuțioasă ar pune în evidență modificări semnificative în țesutul pielii.)

Înainte de a părăsi întreaga rețea de semnale sexuale vizuale trebuie să analizăm un aspect mai neobișnuit al evoluției lor. Pentru aceasta, trebuie să trecem în revistă unele lucruri mai

ciudate care au afectat corpul unora dintre verii noștri primate inferioare, maimuțele cu coadă. Cercetări germane recente au dezvăluit că anumite specii au început să se autoimite. Cele mai clare exemple de acest fel sunt mandrilul și babuinul gelada. Mandrilul mascul are un penis roșu-aprins cu pete scrotale albastre de o parte și de alta. Aranjamentul culorilor se repetă și pe față, nasul fiindu-i roșu aprins, iar obrajii umflați, fără păr, fiind albastru intens. Este ca și cum fața animalului imită regiunea genitală prin același set de semnale vizuale. Când mandrilul mascul se apropie de un alt animal, aspectul său genital tinde a fi ascuns vederii prin poziția corpului, dar se pare că el poate, totuși, transmite mesajele vitale prin fața sa falică. Gelada femelă utilizează un mijloc similar de autocopiere. În jurul organelor sale genitale se află o porțiune de piele de culoare roșu aprins, mărginită de papile albe. Buzele vulvei din centrul acestei zone sunt de un roșu mai intens, mai bogat. Acest model vizual este repetat în regiunea pieptului, unde iar există o porțiune de piele roșie, fără păr, înconjurată de același fel de papile albe. În centrul acestei regiuni a pieptului, sfârcurile, de un roșu intens, au ajuns atât de apropiate unul de altul, încât amintesc cu tărie de buzele vulvei. (Ele sunt într-adevăr atât de apropiate, încât puiul suge de la ambele deodată.) Ca și regiunea genitală reală, porțiunea de pe piept variază ca intensitate a culorii în timpul diferitelor etape ale ciclului sexual lunar.

Concluzia inevitabilă este că mandrilul și gelada și-au împins însemnele genitale înainte către o poziție frontală, dintr-un motiv sau altul. Cunoaștem prea puțin despre viața madrililor în sălbăticie pentru a putea face speculații asupra motivelor acestui

fenomen ciudat la această specie, dar cunoaştem că geladele sălbatice îşi petrec o bună parte din timp stând în poziţie verticală mai mult decât alte specii similare de maimuţe cu coadă. Dacă este o poziţie mai obişnuită la ele, atunci reiese că, având semnalmente pe piept, ele pot transmite mai prompt semnalele altor membri ai grupei decât dacă însemnele ar exista numai pe partea lor posterioară. Multe specii ale primatelor au organe genitale aprins colorate, dar aceste copii frontale sunt rare.

Specia noastră a realizat o modificare radicală în poziţia obişnuită a corpului. Ca şi geladele, noi ne petrecem o bună parte din timp stând în picioare, vertical. De asemenea, stăm drepţi şi faţă în faţă în timpul contactelor sociale. S-ar putea atunci ca şi noi să fi cunoscut ceva similar în genul autoimitaţiei? Ar fi putut poziţia noastră verticală să ne influenţeze semnalmentele sexuale? Privit în felul acesta, răspunsul este aproape sigur da. Poziţia tipică de împerechere a tuturor celorlalte primate implică apropierea masculului de partea posterioară a femelei. Ea îşi ridică partea posterioară şi o îndreaptă către mascul. Regiunea genitală îi este prezentată acestuia din spate. El o vede, înaintează şi se urcă pe ea din spate. Nu există un contact corporal frontal în timpul copulării, regiunea genitală a masculului fiind alipită de regiunea nodală a femelei. La specia noastră situaţia este foarte diferită. Nu numai că există o activitate faţă în faţă prelungită, premergătoare copulării, dar actul sexual în sine este, în primul rând, un act frontal.

Au existat unele dispute în privinţa acestui ultim punct. Este o idee adânc înrădăcinată aceea că împerecherea în poziţia faţă în faţă este biologic naturală pentru specia noastră şi că toate

celelalte trebuie considerate ca variaţiuni sofisticate ale primei. Autorităţi în materie au combătut recent acest punct de vedere şi au pretins că nu există o poziţie de bază în ceea ce ne priveşte. Orice relaţie corporală, sunt ei de părere, ni se potriveşte la fel de bine pentru sex şi, ca specie inventivă, este normal să experimentăm orice poziţie dorim – cu cât mai multe, cu atât mai bine, de fapt, deoarece aceasta va spori complexitatea actului sexual, va spori noutatea sexuală şi va preîntâmpina plictisul sexual între membrii unei perechi constituite de mult timp. Argumentul lor este perfect valabil în contextul în care îl prezintă, dar în încercarea de a veni în sprijinul punctului lor de vedere, au mers prea departe. Adevărata lor obiecţie era împotriva ideii că orice variaţie faţa de poziţia de bază este „un păcat". Pentru a contracara ideea, ei au accentuat valoarea acestor variaţii şi au avut perfectă dreptate să o facă din motivele amintite. Orice îmbunătăţire a recompenselor sexuale pentru membrii unei perechi va fi evident importantă în întărirea cuplului. Ele sunt biologic sănătoase pentru specia noastră. Dar luptându-se pentru acest punct de vedere, respectivelor autorităţi în materie le-a scăpat faptul că există cu toate acestea o poziţie de împerechere de bază, naturală pentru specia noastră, poziţia faţă în faţă. Practic toate semnalmentele sexuale şi zonele erogene se află pe partea anterioară a corpului – expresiile faciale, buzele, barba, sfârcurile, semnele areolare, sânii femelei, părul pubian, organele genitale înseşi, principalele zone de îmbujorare şi principalele zone de înroşire sexuală. S-ar putea argumenta că multe din aceste semnalmente ar opera perfect de bine în primele etape, care ar putea fi faţă în faţă, dar apoi,

pentru copularea propriu-zisă, cu ambii parteneri acum pe deplin excitaţi prin stimulare frontală, masculul ar putea trece într-o poziţie posterioară pentru a se copula penetrând din spate sau, în acelaşi scop, în orice altă poziţie neobişnuită ar alege. Aceasta este perfect adevărat şi posibil ca mijloc de noutate, dar are anumite dezavantaje. Mai întâi, identitatea partenerului sexual este mult mai importantă la o specie de perechi-cuplu ca a noastră. Contactul frontal înseamnă că semnalele şi recompensele sexuale recepţionate sunt strâns legate de însemnele de identitate oferite de partener. Sexul faţă în faţă este „sex personalizat". În plus, senzaţia tactilă precopulatorie generată de zonele erogene concentrate pe partea anterioară a corpului poate fi extinsă în faza copulării atunci când actul împerecherii se consumă faţă în faţă. Multe din aceste senzaţii s-ar pierde prin adoptarea altor poziţii. De asemenea, contactul frontal asigură posibilitatea maximă de stimulare a clitorisului femelei în timpul penetrării pelviene de către mascul. Este adevărat că acesta va fi stimulat pasiv prin efectul tragerii, rezultat din penetrările masculului, indiferent de poziţia corpului său faţă de femelă, dar la împerecherea faţă în faţă se adaugă presarea ritmică directă a regiunii pubiene a masculului pe zona clitoridiană, ceea ce va intensifica considerabil stimularea. În sfârşit, mai este şi anatomia de bază a pasajului vaginal al femelei al cărui unghi a înaintat considerabil, în comparaţie cu al altor specii ale primatelor. Acesta a avansat mai mult decât ne-am aştepta doar ca simplu rezultat pasiv al procesului devenirii unei specii verticale. Nu încape îndoială că dacă ar fi fost important pentru femela speciei noastre să îşi prezinte organele

genitale masculului în vederea penetrării dinspre partea posterioară, selecţia naturală ar fi favorizat repede această tendinţă şi femelele ar fi avut până acum un traiect vaginal îndreptat mai mult către posterior.

Astfel, pare plauzibil a se considera copularea faţă în faţă ca fiind de bază pentru specia noastră. Există, desigur, o serie de variaţii care nu elimină elementul frontal: masculul deasupra, femela deasupra, lateral, poziţia pe vine, în picioare şi aşa mai departe, dar cea mai eficientă şi mai utilizată este cea cu ambii parteneri în poziţie orizontală, masculul deasupra femelei. Cercetătorii americani au estimat că, în cultura lor, 70% din populaţie utilizează numai această poziţie. Chiar şi cei care îşi variază poziţiile o folosesc, totuşi, pe cea de bază de cele mai multe ori. Mai puţin de 10% experimentează poziţiile cu penetrare dinspre partea posterioară. La o trecere în revistă masivă, luând în consideraţie mai multe culturi şi implicând aproape două sute de societăţi diferite, răspândite în întreaga lume, concluzia a fost că poziţia cu masculul penetrând femela dinspre partea posterioară nu apare ca practică uzuală la nici una din comunităţile studiate.

Dacă putem acum accepta acest fapt, putem reveni de la această mică digresiune la chestiunea iniţială, referitoare la autocopierea sexuală. Dacă femela speciei noastre urma să canalizeze cu succes interesul masculului asupra părţii frontale, evoluţia ar fi trebuit să facă astfel ca regiunea respectivă să fie mai stimulativă. Cândva, înapoi în istoria noastră ancestrală, probabil că utilizam contactul dinspre partea posterioară. Să presupunem că am ajuns în etapa în care femela transmite semnalele

sexuale masculului prin intermediul părţii posterioare dotată cu o pereche de fese cărnoase emisferice (care nu din întâmplare nu se găsesc în altă parte printre primate) şi o pereche de buze genitale sau labii, de culoare roşu aprins. Să presupunem că masculul a ajuns să reacţioneze puternic din punct de vedere sexual la aceste semnale specifice. Să presupunem că în acest punct al evoluţiei specia a devenit tot mai verticală şi mai orientată frontal în contactele sale sociale. Dată fiind această situaţie, ne-am putea foarte bine aştepta să găsim un soi de autoimitare frontală, de tipul celei întâlnite la babuinul gelada. Am putea vedea, dacă privim regiunile dispuse frontal ale femelelor speciei noastre, vreo structură ce ar putea fi o copie a expunerii genitale ancestrale de fese emisferice şi labii roşii?

Răspunsul iese în evidenţă la fel de pregnant ca şi însuşi pieptul femelei. Sânii pronunţaţi, emisferici ai femelei trebuie cu siguranţă să fie copii ale feselor cărnoase, iar buzele roşii puternic definite ale gurii trebuie că sunt copii ale labiilor roşii. (Poate vă amintiţi că, în timpul stimulării sexuale intense, atât buzele gurii, cât şi labiile genitale se umflă şi îşi accentuează culoarea, astfel nu numai că se aseamănă, dar se şi modifică în acelaşi fel, prin excitaţie sexuală.) Dacă masculul speciei noastre era deja pregătit să răspundă sexual la aceste semnale când ele emanau dinspre regiunea genitală situată posterior, atunci el era inerent susceptibil de a răspunde la ele dacă puteau fi reproduse în aceeaşi formă pe partea frontală a corpului femelei. Şi s-ar părea că exact aşa s-a întâmplat, femelele purtând o dublură de fese şi labii pe piept şi respectiv pe gură. (Folosirea rujurilor şi a sutienelor ne vine imediat în minte, dar acestea trebuie

lăsate pentru mai târziu, când vom discuta despre tehnicile sexuale ale civilizaţiei moderne.)

Pe lângă semnalele vizuale foarte importante, există mulţi stimuli olfactivi care au un rol sexual. Simţul mirosului la noi s-a redus considerabil în timpul evoluţiei, dar este destul de eficient şi mai operativ în timpul activităţilor sexuale decât realizăm în mod normal. Ştim că există diferenţe între sexe în ceea ce priveşte mirosul corpului şi s-a sugerat că o parte a procesului de formare a perechii – îndrăgostirea – implică un gen de imprimare olfactivă, o fixaţie pe mirosul individual specific al corpului partenerului. Legată de aceasta este şi uimitoarea descoperire că la pubertate se produce o modificare remarcabilă în privinţa preferinţelor olfactive. Înainte de pubertate se manifestă preferinţe puternice pentru arome dulci şi de fructe, dar, odată cu ajungerea la maturitatea sexuală, această reacţie de răspuns se depreciază şi se petrece o schimbare radicală în favoarea aromelor florale, uleioase şi de mosc. Fenomenul este valabil pentru ambele sexe, dar intensificarea reacţiei de răspuns faţă de mosc este mai puternică la mascul decât la femelă. Se pretinde că noi, ca adulţi, putem detecta prezenţa parfumului de mosc şi atunci când este diluat până la o parte în opt milioane de părţi de aer, şi este semnificativ că această substanţă joacă un rol predominant în semnalizarea olfactivă a multor specii de mamifere, fiind produsă de glande specializate în secreţii odorante. Deşi noi înşine nu posedăm glande mari cu astfel de secreţii, avem, în schimb, un număr mare de glande mici – glandele apocrine. Acestea sunt similare cu glandele sudoripare obişnuite, dar secreţiile lor conţin o proporţie mai

mare de substanţe solide. Ele apar pe o serie de părţi ale corpului, dar sunt în special concentrate în regiunile subsuorilor şi ale organelor genitale. Smocurile de păr care cresc în aceste zone funcţionează fără îndoială ca importante capcane pentru mirosuri. Se pretinde că producţiile odorifere în aceste zone se accentuează în timpul stimulării sexuale, dar încă nu s-a făcut o analiză detaliată a acestui fenomen. Ştim, totuşi, că există cu 75% mai multe glande apocrine la femela speciei noastre decât la mascul, şi este interesant să ne amintim că la mamiferele inferioare, în timpul contactelor sexuale, masculul adulmecă femela mai mult decât îl adulmecă ea pe el.

Amplasarea zonelor noastre specializate în producerea mirosurilor pare a fi încă o adaptare ce favorizează apropierea frontală în vederea actului sexual. Nu este nimic neobişnuit în legătură cu centrul genital odorifer, aceasta este o trăsătură comună cu multe alte mamifere, dar concentrarea altora la subsuori este o caracteristică mai neaşteptată. Ea pare a se lega de tendinţa generală a speciei noastre de a adăuga noi centri de stimulare sexuală la partea frontală a corpului, fapt legat de puternica sporire a contactelor sexuale faţă în faţă. În acest caz particular ea ar avea ca rezultat faptul că nasul partenerului se află mereu în imediata vecinătate a zonelor majore de producere a mirosurilor pe parcursul unei bune părţi a activităţii precopulatorii şi în timpul copulării.

Până aici am discutat modalităţile în care s-a îmbunătăţit şi extins comportamentul şi apetitul sexual al speciei noastre, astfel încât contactele între membrii unei perechi-cuplu au devenit tot mai recompensante şi, prin urmare, perechea s-a

întărit şi menţinut. Dar apetitul duce la actul consumator şi unele îmbunătăţiri au fost necesare şi aici. Să luăm în consideraţie pentru o clipă vechiul sistem al primatelor. Masculii adulţi sunt activi sexual tot timpul, mai puţin imediat după ejaculare. Un orgasm mistuitor are valoare pentru ei, deoarece eliberarea din tensiunea sexuală pe care o aduce cu sine le diminuează pornirile sexuale suficient timp ca rezerva lor de spermă să se refacă. Femelele, pe de altă parte, sunt active sexual numai pe o perioadă limitată de timp, concentrată în jurul momentului ovulaţiei. În timpul acestei perioade ele sunt gata de a primi oricând masculii. Cu cât se copulează de mai multe ori, cu atât creşte siguranţa că se va realiza fertilizarea. Pentru ele nu există o saturare sexuală, un moment de apogeu al copulării care să le împace şi domolească pornirile sexuale. Când sunt în călduri, nu este timp de pierdut, ele trebuie să o ţină aşa cu orice preţ. Dacă ar încerca orgasme intense, atunci ar pierde un timp potenţial de împerechere valoros. La sfârşitul unei copulări, când masculul ejaculează şi se retrage, maimuţa femelă dă prea puţine semne de moment culminant emoţional şi, de obicei, pleacă mai departe ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

La specia noastră bazată pe perechi, situaţia este complet diferită. În primul rând, deoarece numai un singur mascul este implicat, nu e nici un avantaj ca femela să fie receptivă din punct de vedere sexual atunci când el este sexual epuizat. Aşa că, nimic nu acţionează împotriva existenţei unui orgasm la femelă. Din contră, sunt două lucruri care acţionează în favoarea acestuia. Unul este imensa recompensă comportamentală pe care o aduce actului de cooperare sexuală cu partenerul de

împerechere. Ca şi toate celelalte îmbunătăţiri din domeniul sexualităţii şi aceasta slujeşte la întărirea perechii-cuplu şi la menţinerea unităţii familiei. Celălalt este că sporeşte considerabil şansele fertilizării. Acest lucru îl face într-un mod mai deosebit care se aplică numai speciei noastre. Din nou, pentru a înţelege acest fapt, trebuie să privim înapoi la rudele noastre primate. Când o maimuţă femelă a fost însămânţată de un mascul, ea poate pleca fără teama de a pierde lichidul seminal care se află acum în partea cea mai profundă a traiectului său vaginal. Ea umblă pe toate cele patru membre. Unghiul pasajului său vaginal este încă mai mult sau mai puţin orizontal. Dacă o femelă din specia noastră ar fi atât de indiferentă după experienţa copulării, încât să se scoale şi să umble imediat după aceea, situaţia ar fi diferită, pentru că ea se deplasează în două picioare, iar unghiul pasajului său vaginal în timpul locomoţiei normale este aproape vertical. Sub simpla influenţă a gravitaţiei lichidul seminal s-ar scurge înapoi în traiectul vaginal şi o bună parte din el s-ar pierde. Există, prin urmare, un mare avantaj în orice reacţie ce tinde să menţină femela în poziţie orizontală când masculul ejaculează şi încetează copularea. Răspunsul violent al orgasmului femelei, care lasă femela saturată şi epuizată, are exact acest efect. Este, prin urmare, de două ori valoros.

Faptul că orgasmul la femela speciei noastre este unic între primate, combinat cu faptul că, fiziologic, este aproape identic cu modelul orgasmic al masculului, sugerează că, probabil, este în sens evolutiv un răspuns „pseudo-masculin". În structura atât a masculilor, cât şi a femelelor există proprietăţi latente care aparţin sexului opus. Ştim din studiile comparate asupra altor

grupe de animale că evoluţia poate, la nevoie, să apeleze la una din aceste calităţi latente şi să o aducă în prima linie (spre sexul „greşit" cum ar veni). În acest caz particular, ştim că femela speciei noastre a cunoscut o dezvoltare extremă a susceptibilităţii clitorisului la stimularea sexuală. Dacă avem în vedere că acest organ este la femelă omologul sau corespondentul penisului la mascul, aceasta pare a indica faptul că, la origine oricum, orgasmul femelei este un model „de împrumut" de la mascul.

Aceasta poate explica şi faptul că masculul are cel mai mare penis dintre toate primatele. Nu numai că este extrem de lung când este complet erect, ci şi foarte gros în comparaţie cu penisul altor specii. (Al cimpanzeului este cât un ghimpe, prin comparaţie.) Această mărire a penisului face ca organele genitale externe ale femelei să fie supuse la mult mai multe trageri şi împingeri în timpul efectuării penetrărilor pelviene. La fiecare pătrundere a penisului, regiunea clitoridiană este împinsă în jos şi apoi, la fiecare retragere, ea se mişcă din nou în sus. Dacă se adaugă la aceasta presiunea ritmică exercitată asupra ei de către regiunea pubiană a masculului care se copulează frontal, se obţine imaginea unui masaj repetat al clitorisului ceea ce – dacă ea ar fi mascul – ar însemna practic masturbare.

Aşadar, putem rezuma prin a spune că atât prin comportamentul apetitiv, cât şi prin cel consumator s-a făcut tot ce-a fost posibil pentru a se spori sexualitatea maimuţei goale şi pentru a asigura evoluţia cu succes a unui model esenţial cum este formarea perechii, la o grupă de mamifere la care, în alte cazuri, este practic necunoscută. Dar dificultăţile introducerii acestei

noi tendinţe nu s-au terminat încă. Dacă privim la cuplul nostru de maimuţe goale în care partenerii se află încă împreună şi se ajută unul pe altul în creşterea copiilor, totul pare a fi bine. Dar copiii cresc şi în curând vor ajunge la pubertate şi atunci ce se întâmplă? Dacă vechile modele ale primatelor sunt lăsate nemodificate, atunci masculul adult îi va alunga în curând pe masculii tineri şi se va cupla cu femelele tinere. Acestea vor ajunge astfel să facă parte din familie ca femele gestante împreună cu mama lor, şi ne vom întoarce exact de unde am plecat. De asemenea, dacă masculii tineri sunt izgoniţi, căpătând un statut inferior, la marginea societăţii, ca la multe specii ale primatelor, spiritul de cooperare al grupului de vânători alcătuiţi din toţi masculii va avea de suferit.

Categoric este necesară aici o modificare suplimentară în sistemul de gestaţie, un fel de exogamie sau un mijloc de gestaţie în afară. Pentru ca sistemul bazat pe perechi-cuplu să supravieţuiască, atât fiicele, cât şi fiii vor trebui să-şi găsească propriile lor perechi. Nu este o cerinţă neobişnuită la speciile care formează perechi şi pot fi găsite numeroase exemple printre mamiferele inferioare, dar natura socială a majorităţii primatelor o face mai dificilă. La majoritatea speciilor care formează perechi, familia se destramă şi se împrăştie când tinerii cresc. Datorită comportamentului său social cooperant maimuţa goală nu-şi poate permite să se împrăştie în felul acesta. Problema este, prin urmare, ţinută mult mai în expectativă, dar este rezolvată în esenţă în acelaşi fel. Ca la toate animalele cu perechi-cuplu, părinţii sunt posesivi unul faţă de celălalt.

Mama îl „posedă" pe tată din punct de vedere sexual şi viceversa. Imediat ce progeniturile încep să-şi dezvolte semnalmentele

sexuale la pubertate, ele devin rivali sexuali, fiii ai tatălui şi fiicele ale mamei. Va exista tendinţa de a-i înlătura pe ambii. Progeniturile vor începe, de asemenea, să simtă nevoia unui „teritoriu" al propriului cămin. Impulsul către acest lucru trebuie, evident, să fi existat şi la părinţi pentru ca aceştia să-şi fi constituit un cămin în primul rând pentru gestaţie, şi modelul pur şi simplu se va repeta. Căminul părintesc, dominat şi „posedat" de mamă şi tată, nu va avea proprietăţile corespunzătoare. Atât locul în sine, cât şi indivizii care trăiesc în el vor purta amprenta puternică a semnalelor părinteşti atât primare cât şi asociative. Adolescentul va respinge în mod automat acest lucru şi va alege calea stabilirii unui nou cămin pentru gestaţie. Este o atitudine tipică tinerelor carnivore teritoriale, dar nu şi tinerelor primate, şi reprezintă încă o modificare comportamentală substanţială care i se cere maimuţei goale.

Probabil că este o întâmplare nefericită că acest fenomen al exogamiei este atât de des citat ca semn al unui „tabu al incestului". Aceasta implică imediat că este o restricţie relativ recentă, controlată cultural, dar ea trebuie să se fi dezvoltat din punct de vedere biologic într-o etapă mult mai timpurie, pentru că sistemul de gestaţie tipic al speciei n-ar fi putut niciodată apărea din fondul general al primatelor.

O altă trăsătură înrudită, şi care pare a fi unică la specia noastră, este păstrarea himenului sau a virginităţii la femelă. La mamiferele inferioare, el apare ca o etapă embrionară în dezvoltarea sistemului urogenital, dar ca parte a neoteniei maimuţei goale el este păstrat. Persistenţa sa înseamnă că prima cuplare din viaţa femelei va întâmpina unele greutăţi. Când evoluţia a

progresat atât de mult, încât să facă femela din punct de vedere sexual cât mai receptivă posibil, este ciudat la prima vedere ca ea să fie înzestrată cu ceea ce constituie un mijloc anticopulare. Dar situația nu este atât de contradictorie pe cât pare. Făcând încercarea primei copulări dificilă și chiar dureroasă, himenul asigură ca femela să nu se lase antrenată în actul sexual cu ușurință. Categoric, în timpul adolescenței, există o perioadă de experimentare sexuală, de „cochetare" în căutarea unui partener adecvat. Masculii tineri, în timpul acesta, nu vor avea nici un motiv să înceteze a se copula din plin. Dacă nu se formează o pereche-cuplu, ei nu se angajează cu nimic și pot merge mai departe până când găsesc o pereche adecvată. Dar dacă femelele tinere ar merge atât de departe fără a forma o pereche, ele s-ar putea foarte bine trezi însărcinate și înaintând direct spre situația de părinte fără un partener care să le însoțească. Punând o frână parțială în calea acestei tendințe la femelă, himenul cere ca ea să fi ajuns deja la o implicare emoțională adâncă înainte de a face pasul final, o implicare suficient de puternică pentru a umbri neplăcerea fizică inițială.

Trebuie adăugat un cuvânt aici asupra chestiunii monogamiei și poligamiei. Dezvoltarea perechii-cuplu, care a avut în vedere specia ca întreg, favorizează în mod firesc monogamia, dar nu o cere în mod absolut. Dacă viața violentă de vânător duce la micșorarea numărului adulților masculi față de cel al femelelor, va exista tendința unora dintre masculii supraviețuitori să formeze perechi-cuplu cu mai mult de o singură femelă. În acest caz, va fi posibilă creșterea ratei gestației fără instalarea unor tensiuni periculoase prin crearea de femele „în plus".

Dacă procesul de formare a perechilor ar deveni atât de exclusivist, încât să împiedice acest lucru, el ar fi ineficient. Nu ar fi o evoluție ușoară, totuși, datorită simțului de posesiune al femelelor în chestiune și a pericolului de a provoca serioase rivalități sexuale între ele. De asemenea, împotriva acestei tendințe ar fi presiunile economice de bază ale întreținerii unui grup familial mai mare cu toate progeniturile sale. Un grad redus de poligamie ar putea exista, dar ar fi sever limitată. Este interesant că, deși poligamia se întâlnește încă la o serie de culturi minore în zilele noastre, toate societățile majore (care reprezintă marea majoritate a populației mondiale a speciei) sunt monogame. Chiar și la cele care permit poligamia ea nu este, de obicei, practicată decât de o minoritate neînsemnată a masculilor. Este interesant a face speculații pentru a răspunde la întrebarea dacă omiterea ei din aproape toate marile culturi a fost, de fapt, un factor major în atingerea statutului lor actual de culturi reușite. Putem cu orice risc să ne rezumăm la a spune că, oricât de obscure, de înapoiate sunt unitățile tribale de astăzi, direcția principală de evoluție a speciei noastre dă expresie caracterului ei dependent de formarea perechilor-cuplu în forma extremă, adică a împerecherilor monogame pe termen lung.

Iată, așadar, maimuța goală în toată complexitatea sa erotică: o specie foarte sexuală, bazată pe formarea perechilor, cu multe trăsături unice; o îmbinare complicată a moștenirii ancestrale a primatelor cu modificări extinse ale carnivorelor. Acum, la acest tablou trebuie să adăugăm al treilea și ultimul ingredient: civilizația modernă. Creierul mărit, care a însoțit transformarea simplului locuitor al pădurii într-un vânător cu spirit de cooperare,

a început să se preocupe de îmbunătăţiri tehnologice. Simplele locuri de trai tribale au devenit mari oraşe şi centre urbane. Epoca toporului a evoluat în era spaţială. Dar ce efect a avut achiziţionarea acestei întregi străluciri asupra sistemului sexual al speciei? Foarte mic, pare a fi răspunsul. Totul a fost prea repede, prea brusc pentru a se putea produce progrese biologice fundamentale. Superficial ele par a se fi produs, e adevărat, dar aceasta este în bună măsură o închipuire. În spatele faţadei vieţii urbane moderne se află aceeaşi veche maimuţă goală. Numai denumirile s-au schimbat: în loc de „vânătoare" a se citi „serviciu", în loc de „teren de vânătoare" a se citi „birou", în loc de „adăpost" a se citi „casă", în loc de „pereche-cuplu" a se citi „căsătorie", în loc de „pereche" a se citi „soţie" şi aşa mai departe. Studiile americane asupra modelelor sexuale contemporane, la care ne-am referit anterior, au dezvăluit că înzestrarea fiziologică şi anatomică a speciei este încă supusă utilizării totale. Dovezile relicvelor preistorice, combinate cu datele comparative asupra carnivorelor şi a altor primate actuale, ne-au dat o imagine despre modul în care maimuţa goală trebuie să-şi fi utilizat înzestrarea sexuală în trecutul îndepărtat şi modul în care trebuie să-şi fi organizat viaţa sexuală. Dovezile contemporane par a da în mare măsură aceeaşi imagine de bază, odată ce se îndepărtează vălul opac al moralei publice. Cum spuneam la începutul capitolului, mai curând natura biologică a fiarei este cea care a modelat structura socială a civilizaţiei decât invers. Totuşi, deşi sistemul sexual de bază s-a păstrat într-o formă destul de primitivă (nu a existat o practicare în colectiv a actelor sexuale, corespunzătoare comunităţilor lărgite), s-au

introdus multe controale şi restricţii minore. Acestea au devenit necesare datorită setului complicat de semnale sexuale anatomice şi fiziologice, şi receptivităţii sexuale sporite pe care am achiziţionat-o în timpul evoluţiei. Dar acestea erau destinate utilizării într-o unitate tribală unică cu interrelaţii strânse, nu într-o vastă metropolă. În marele centru urban ne interferăm constant cu sute de străini stimulanţi (şi stimulabili). Acesta e un lucru nou şi trebuie discutat.

De fapt, introducerea restricţiilor culturale trebuie să fi început mult mai devreme, înainte de a exista străini. Chiar şi în unităţile tribale simple trebuie să fi fost necesar ca membrii unei perechi-cuplu să-şi ascundă cumva semnalizarea sexuală când se mişcau în public. Dacă sexualitatea trebuia sporită pentru a menţine perechea împreună, atunci trebuie să se fi luat măsuri pentru a o atenua când perechea era despărţită pentru a se evita suprastimularea unor terţi. La speciile organizate în perechi, dar care trăiesc în comunităţi, aceasta se realizează în mare măsură prin gesturi agresive, dar la o specie cu spirit cooperator ca a noastră ar fi de preferat metode mai puţin beligerante. Aici poate veni în sprijin creierul nostru mărit. Comunicarea prin vorbire joacă un rol vital aici („Soţului meu nu i-ar plăcea acest lucru"), aşa cum o face în multe aspecte ale contactului social, dar sunt, de asemenea, necesare măsuri imediate.

Exemplul cel mai evident este sfânta şi proverbiala frunză de viţă. Datorită poziţiei sale verticale, este imposibil ca maimuţa goală să se apropie de un alt membru al speciei fără a-şi afişa organele genitale. Alte primate, care înaintează pe toate

cele patru membre, nu au această problemă. Dacă ele doresc să-și afișeze organele genitale trebuie să adopte o poziție specială. Noi le avem în față, oră de oră, orice am face. Rezultă că acoperirea regiunii genitale cu un veșmânt simplu trebuie să fi fost o dezvoltare culturală timpurie. Utilizarea îmbrăcăminții ca protecție împotriva frigului a pornit fără îndoială de aici, pe măsură ce specia s-a răspândit în zone cu climă mai puțin prietenoasă, dar etapa respectivă a venit, probabil, mult mai târziu.

Variind condițiile culturale, răspândirea veșmintelor antisex a variat și ea, uneori prelungindu-se asupra altor semnale sexuale secundare (acoperiri ale sânilor, văluri peste buze), alteori nu. În anumite cazuri extreme, organele genitale ale femelei nu sunt numai ascunse, ci și făcute complet inaccesibile. Exemplul cel mai renumit este centura de castitate, care acoperea organele genitale și anusul cu o bandă metalică perforată în locurile corespunzătoare, astfel încât să permită trecerea excrementelor corpului. Alte practici similare includeau coaserea organelor genitale ale tinerelor fete înainte de căsătorie sau strângerea labiilor cu cleme sau inele metalice. Mai recent, s-a înregistrat un caz al unui mascul care după ce a dat găuri în labiile perechii sale, îi încuia organul genital cu lacăt după fiecare copulare. Precauții extreme ca aceasta sunt, desigur, foarte rare, dar acțiunea mai puțin drastică de a ascunde organele genitale în spatele unui veșmânt acoperitor este acum aproape universală.

O altă dezvoltare importantă a fost introducerea intimității pentru actele sexuale propriu-zise. Organele genitale nu numai că au devenit părți private, ci au trebuit și să fie părți utilizate în intimitate. Astăzi, acest lucru a dus la dezvoltarea unei puternice

asocieri între activitățile de împerechere și cele de somn. A te culca cu cineva a devenit sinonim cu a te copula cu cineva: astfel, vasta pondere a activității de copulare, în loc să fie răspândită pe durata zilei, a ajuns acum limitată la o perioadă anume a zilei – seara târziu.

Contactele corp la corp au devenit, după cum am văzut, o parte atât de importantă a comportamentului sexual, încât și acestea trebuie atenuate în timpul activității de rutină din timpul zilei. În comunitățile noastre ocupate, aglomerate, trebuie pusă o restricție asupra contactului fizic cu străini. Orice frecare accidentală de corpul unui străin este imediat urmată de o scuză, intensitatea acestei scuze fiind proporțională cu gradul de sexualitate al zonei corporale atinse. Derularea cu viteză mărită a filmului unei mulțimi care se mișcă pe stradă sau care se perindă în jurul unei clădiri mari arată cu claritate incredibil de complicatele manevre pentru această neîntreruptă „evitare a contactului corporal".

Restricția contactului cu străinii cade în mod normal numai în condiții de aglomerație extremă sau în situații speciale, legate de anumite categorii de indivizi (coafori, croitori și doctori, de exemplu), care sunt social „autorizați să atingă". Contactul cu prietenii apropiați și rudele este mai puțin inhibat. Rolurile lor sociale sunt deja clar stabilite ca nesexuale și pericolul este mai mic. Chiar și așa ritualurile de salut au ajuns foarte stilizate. A da mâna a devenit un șablon strict stabilit. Sărutul de salut și-a dezvoltat propria formă de ritual (atingere reciprocă gură-obraz) care îl deosebește de sărutul sexual gură-la-gură.

Pozițiile corpului s-au desexualizat și ele în anumite moduri. Poziția de invitație sexuală a femelei, cu picioarele depărtate

este mult evitată. În poziţie şezândă, picioarele sunt strâns lipite sau încrucişate unul peste celălalt.

Dacă gura este nevoită să adopte o poziţie care aminteşte cât de cât de un răspuns sexual, este adesea ascunsă cu mâna. Chicotitul şi anumite feluri de râs şi de grimase sunt caracteristice fazei de curtare şi, când acestea se manifestă în contexte sociale, mâna poate fi frecvent văzută ţâşnind în sus şi acoperind regiunea gurii.

Masculii, în multe culturi, îşi îndepărtează unele din caracteristicile lor sexuale secundare prin raderea bărbilor şi/sau mustăţilor. Femelele se depilează la subsuori. Ca importantă capcană pentru mirosuri, smocurile de păr de la subsuori trebuie eliminate dacă obiceiurile vestimentare normale lasă regiunea respectivă expusă. Părul pubian este întotdeauna atât de grijuliu ascuns prin vestimentaţie, încât nu cere în mod obişnuit un atare tratament, dar este interesant că această zonă este şi ea frecvent depilată de către modelele artiştilor, a căror nuditate este nesexuală.

În plus, se practică mult o dezodorizare generală a corpului. Corpul este spălat şi îmbăiat frecvent, cu mult mai mult decât este necesar numai prin simplele cerinţe ale îngrijirii medicale şi igienei. Mirosurile corpului sunt suprimate social şi se vând în cantitate mare deodorante chimice comerciale.

Multe din aceste controale sunt menţinute prin simpla, incompatibila strategie de a se referi la fenomenele pe care le limitează prin „nu e frumos", „nu se face" sau „nu e politicos". Adevărata natură antisexuală a restricţiilor este rareori menţionată sau chiar avută în vedere. Totuşi, sunt aplicate controale

mai făţişe, sub forma codurilor morale artificiale sau a legilor sexuale. Acestea variază considerabil de la cultură la cultură, dar în toate cazurile grija principală este aceeaşi – de a preîntâmpina stimularea sexuală a străinilor şi de a îngrădi interacţiunea sexuală în afara perechii-cuplu. În ajutorul acestui proces, care este recunoscut a fi dificil chiar şi de grupările cele mai puritane, se utilizează diferite tehnici de sublimare. Sporturile pentru şcolari, de exemplu, şi alte activităţi fizice viguroase sunt uneori încurajate în speranţa deşartă că vor reduce pornirile sexuale. Examinarea atentă a acestei concepţii şi a aplicării ei dezvăluie că este un eşec cât se poate de jalnic. Atleţii nu sunt nici mai mult, nici mai puţin activi din punct de vedere sexual decât alte categorii. Ceea ce ei pierd prin epuizarea fizică, câştigă în competenţă fizică. Singura metodă comportamentală ce pare a fi de ajutor este sistemul vechi de veacuri al pedepsei şi răsplăţii – pedeapsă pentru implicare sexuală şi răsplată pentru reţinere sexuală. Dar astfel se ajunge mai curând la suprimarea decât la reducerea impulsului.

Este clar, comunităţile noastre lărgite artificial vor lua astfel de măsuri pentru a preîntâmpina ca o expunere socială intensă să ducă la activităţi sexuale periculos de sporite în afara perechii-cuplu. Dar evoluţia maimuţei goale ca primată foarte sexuală nu poate admite acest tratament la nesfârşit. Natura sa biologică continuă să se revolte. Imediat ce controalele artificiale sunt aplicate într-o direcţie, apar îmbunătăţiri contrare în altă direcţie. Ceea ce conduce, adesea, la situaţii ridicole prin contradictoriul lor.

Femela îşi acoperă sânii, şi apoi se apucă să le redefinească forma cu un sutien. Acest mijloc de semnalizare sexuală poate

fi căptuşit sau se poate mări, astfel că nu numai că reafirmă forma ascunsă, ci o şi măreşte, imitând în acest fel umflarea sânilor care apare în timpul stimulării sexuale. În unele cazuri, femelele cu sânii lăsaţi ajung până la a apela la chirurgia estetică sau la injecţii subcutanate cu parafină pentru a produce efecte similare cu caracter cvasipermanent.

Scoaterea în evidenţă a caracteristicilor sexuale prin căptuşeală specială se practică şi la alte părţi ale corpului: să ne gândim numai la prohaburile şi umerii puşi ai masculilor, şi la turnurile rochiilor la femele care scot în evidenţă fesele. La anumite culturi din zilele noastre, femelele slabe au posibilitatea de a cumpăra perniţe speciale pentru fese sau „fese false". Purtarea pantofilor cu toc înalt, prin deformarea poziţiei normale de mers sporeşte legănarea feselor în timpul locomoţiei. Scoaterea în evidenţă a coapselor femelelor prin artificii vestimentare s-a utilizat şi ea în diferite epoci şi, prin folosirea unor cordoane strânse, pot fi accentuate atât liniile şoldurilor, cât şi ale sânilor. Au fost mult favorizate astfel femelele cu talie mică şi încorsetarea strânsă a acesteia s-a practicat pe scară largă. Curentul a ajuns la apogeu cu „talia de viespe" acum o jumătate de secol, când unele femele au recurs chiar la măsuri extreme de îndepărtare pe cale chirurgicală a coastelor libere pentru a spori efectul.

Utilizarea largă a rujului de buze, a fardului şi parfumului pentru a mări semnalele sexuale ale buzelor, semnalele prin îmbujorare şi, respectiv, semnalele prin mirosurile corpului sunt încă o sursă de contradicţii. Femela care cu atâta asiduitate îşi îndepărtează propriul miros biologic se apucă, apoi, să-l înlocuiască cu parfumuri „sexy" din comerţ, care, în realitate, nu sunt

nimic mai mult decât forme diluate ale produselor glandelor odorifere ale altor specii de mamifere, total neînrudite.

Trecând în revistă întreaga gamă a diferitelor restricţii sexuale şi a mijloacelor de contracarare artificială, nu poţi să nu ai sentimentul că ar fi mult mai uşor să ne întoarcem pur şi simplu la mijloace directe. De ce să refrigerezi o cameră şi, apoi, să faci focul în ea? Aşa cum am explicat mai înainte motivul pentru restricţii este destul de clar: este o chestiune de preîntâmpinare a stimulării sexuale la întâmplare, care ar pune în pericol perechile-cuplu. Dar de ce nu o restricţie totală în public? De ce nu s-ar limita afişarea caracteristicilor sexuale, atât biologice, cât şi artificiale, la momentele de intimitate dintre membrii unei perechi-cuplu? Un răspuns parţial la această întrebare este foarte înaltul nostru nivel de sexualitate care cere o expresie şi o emanaţie permanente. El s-a dezvoltat pentru a menţine unitatea perechii, dar acum, în atmosfera stimulantă a unei societăţi complexe, este declanşat constant în situaţii din afara perechii-cuplu. Dar este numai o parte a răspunsului. Sexul se utilizează şi ca mijloc de obţinere a unui statut – manevră binecunoscută la alte specii ale primatelor. Dacă o maimuţă femelă vrea să se apropie de un mascul agresiv într-un context nesexual, ea i se poate afişa sexual nu pentru că vrea să se copuleze, ci pentru că prin aceasta îi va stimula pornirile sexuale în suficientă măsură încât să-i suprime agresivitatea. Asemenea modele comportamentale sunt denumite activităţi de remotivare. Femela îşi utilizează posibilităţile de stimulare sexuală pentru a remotiva masculul şi astfel să câştige un avantaj nesexual. Mijloace similare sunt utilizate şi de specia noastră. O bună

parte din semnalizarea sexuală artificială are această destinație. Făcându-se atractivi reprezentanților sexului opus, indivizii pot efectiv reduce sentimentele antagoniste ale altor membri ai grupului social.

Există, desigur, pericole în această strategie, pentru o specie bazată pe perechi-cuplu. Stimularea nu trebuie să meargă prea departe. Prin conformare la restricțiile sexuale de bază pe care le-a dezvoltat o cultură, este posibil să se dea semnale clare că „Nu sunt disponibilă pentru copulare" și, totuși, în același timp să se dea alte semnale care să spună „Cu toate acestea sunt foarte sexy". Semnalele din urmă își vor îndeplini rolul de reducere a antagonismului, pe când primele vor preîntâmpina scăparea hățurilor din mână. În felul acesta poți avea „și vrabia din mână și cioara de pe gard".

Mecanismul ar trebui să lucreze foarte simplu, dar din păcate, intervin și alte influențe. Sistemul perechii-cuplu nu este perfect. El a trebuit grefat pe acela mai vechi, al primatelor, ce încă se mai manifestă. Dacă ceva merge rău la perechea-cuplu, atunci vechile porniri ale primatelor răbufnesc din nou. Dacă adăugăm la aceasta faptul că un alt mare progres evolutiv al maimuței goale a fost prelungirea curiozității din copilărie în faza adultă, este evident că situația poate deveni periculoasă.

Sistemul a fost clar destinat să funcționeze în situația când femela produce o familie numeroasă de copii asemănători și când masculul este plecat la vânătoare cu alți masculi. Deși în esență lucrurile s-au păstrat, două s-au modificat. Există tendința de a limita artificial numărul de progenituri. Înseamnă că femela împerecheată nu va fi supusă la maximum presiunii

materne și va fi mai disponibilă din punct de vedere sexual în timpul absenței partenerului. Există, de asemenea, la multe femele tendința de a se alătura grupului de vânători. Vânatul, desigur, a fost înlocuit acum prin „serviciu" și masculii care pornesc în preumblările lor zilnice impuse de serviciu au toate șansele să se găsească în grupuri heterosexuale în locul vechilor grupuri alcătuite exclusiv din masculi. De mult prea multe ori se cedează în fața acestei presiuni. (Cifrele americane, vă amintiți, indicau că 26% din femelele măritate și 50% din masculii căsătoriți trăiesc experiența copulării extraconjugale până la vârsta de 40 de ani.) Cu toate acestea, deseori perechea-cuplu inițială este suficient de puternică pentru a se menține în timpul acestor activități din afara sa sau pentru a se reafirma când activitățile respective au trecut. Numai la un mic procentaj de cazuri apare o rupere totală și definitivă.

Înainte de a abandona acest subiect trebuie, totuși, subliniată încă o dată importanța perechii-cuplu. Ea ar putea supraviețui curiozității sexuale în majoritatea cazurilor, dar nu este suficient de puternică pentru a o îndepărta cu totul. Deși puternica imprimare sexuală menține unitatea perechii-cuplu, ea nu elimină interesul membrilor unității ei față de activități sexuale în afara ei. Dacă împerecherile din afara perechii-cuplu intră prea puternic în conflict cu aceasta, atunci trebuie găsit un înlocuitor mai puțin dăunător. Soluția a fost voyeurismul, utilizând termenul în sensul cel mai larg, și acesta se practică pe o scară foarte mare. În sens strict, voyeurism înseamnă obținerea excitației sexuale urmărind cum se copulează alți indivizi, dar el poate fi logic lărgit, astfel încât să includă orice interes

neparticipativ față de orice altă activitate sexuală. Aproape întreaga populație se complace în acest lucru. Lumea privește la așa ceva, citește despre așa ceva, ascultă așa ceva. Televiziunea, radioul, cinematograful, teatrul și cartea de ficțiune se concentrează pentru a satisface această cerință. Revistele, ziarele și conversația generală își aduc și ele o largă contribuție. A devenit o industrie majoră. Și nici măcar o dată trecând prin toate acestea, observatorul sexual nu face efectiv ceva. Totul se face prin intermediari. Atât de urgentă este cerința, încât a trebuit să inventăm o categorie specială de performeri – actori și actrițe – care se prefac că trăiesc secvențe sexuale pentru noi, astfel ca noi să-i putem urmări în ele. Ei se curtează și se căsătoresc și, apoi, trăiesc din nou în noi roluri pentru a se curta și a se căsători iarăși altădată. În acest fel resursele voyeur-ului sunt enorm sporite.

Dacă am privi o gamă largă de specii de animale, am fi nevoiți să tragem concluzia că această activitate voyeuristă a noastră este biologic anormală. Dar ea este relativ inofensivă și poate ajuta efectiv specia noastră, deoarece satisface într-o oarecare măsură cerințele persistente ale curiozității noastre sexuale, fără a-i implica pe indivizii respectivi în relații noi, de împerechere potențială, ce ar putea amenința perechea-cuplu.

Prostituția operează cam în același mod. Aici, desigur, există implicare, dar în această situație tipică ea se limitează nemilos la faza de copulare. Faza inițială de curtare și chiar activitățile precopulatorii sunt menținute la un minim absolut. Fiind etapele cu care începe formarea perechii, ele sunt suprimate la timp. Dacă un mascul, membru al unei perechi-cuplu, își satisface nevoia de noutate sexuală copulându-se cu o prostituată, el este, desigur, în pericol de a-și distruge perechea-cuplu, dar în mai mică măsură decât dacă s-ar implica într-o afacere amoroasă, romantică, dar fără copulare.

O altă formă de activitate sexuală care necesită examinarea este dezvoltarea unei fixații homosexuale. Funcția primară a comportamentului sexual este de a reproduce specia, lucru pe care formarea perechilor homosexuale, evident, nu reușește să-l realizeze. Este important a se face aici o nuanțare. Nu este nimic neobișnuit din punct de vedere biologic în actul homosexual al pseudocopulării. Multe specii practică acest lucru, într-o varietate de împrejurări. Dar formarea unei perechi-cuplu de homosexuali este nesănătoasă din punct de vedere reproductiv, din moment ce ea nu poate duce la producerea de progenituri și reprezintă o pierdere de adulți, potențiali producători de progenituri. Pentru a înțelege cum se poate întâmpla aceasta, ne va fi de ajutor să aruncăm o privire asupra altor specii.

Am explicat deja cum o femelă își poate utiliza semnalele sexuale pentru a remotiva un mascul agresiv. Stimulându-l sexual, ea îi suprimă antagonismul și evită să fie atacată. Un mascul subordonat poate utiliza un mijloc similar. Maimuțele masculi tineri adoptă frecvent pozițiile de invitație sexuală ale femelelor și sunt, apoi, încălecați de masculii dominanți care altfel i-ar fi atacat. Femelele dominante pot și ele încăleca femelele subordonate în același mod. Utilizarea șabloanelor sexuale în situații nesexuale a devenit o trăsătură comună a scenei sociale a primatelor și s-a dovedit extrem de valoroasă, contribuind la menținerea armoniei și organizării grupului. Deoarece aceste alte

specii ale primatelor nu suferă un proces intens de formare a perechilor-cuplu, nu se ajunge la dificultăți de tipul constituirii de perechi homosexuale de lungă durată. Pur și simplu se rezolvă problemele imediate ale dominației, fără consecințele unei relații sexuale îndelungate. Comportamentul homosexual se întâlnește și în situațiile când obiectul sexual ideal (membru al sexului opus) este de neatins. Aceasta se aplică la multe grupuri de animale: un membru al aceluiași sex este utilizat ca obiect înlocuitor – „următorul cel mai bun" – pentru activitate sexuală. În izolare totală, animalele sunt, adesea, împinse către măsuri extreme și încearcă să se cupleze cu obiecte inanimate sau se masturbează. În captivitate, de exemplu, se cunosc anumite carnivore care s-au copulat cu containerele lor de hrană. Maimuțele își dezvoltă frecvent modele de masturbare și aceasta s-a înregistrat chiar și în cazul leilor. De asemenea, animalele puse în cușcă cu altă specie pot încerca să se împerecheze cu membri ai acesteia. Dar aceste activități dispar în mod obișnuit când apare pe scenă stimulul corect din punct de vedere biologic – un membru al sexului opus.

Situații similare apar frecvent și la specia noastră, iar reacția de răspuns este foarte asemănătoare. Dacă fie masculii, fie femelele, dintr-un motiv sau altul, nu pot avea acces sexual la sexul opus, își găsesc supape sexuale pe alte căi. Ei pot utiliza alți membri ai propriului sex ori membrii altor specii, sau se pot masturba. Studiile americane detaliate asupra comportamentului sexual au dezvăluit că în această cultură 13% din femele și 37% din masculi au trăit până la vârsta de 45 ani experiența contactelor homosexuale duse până la orgasm.

Contactele sexuale cu alte specii de animale sunt mult mai rare (deoarece, desigur, ele furnizează de departe mai puțini stimuli sexuali) și au fost înregistrate numai 3,6% cazuri la femele și 8% la masculi. Masturbarea, deși nu furnizează stimuli partenerului, este totuși mult mai ușor de practicat, încât apare cu o frecvență mult mai mare. Se estimează că 58% din femele și 92% din masculi se masturbează în unele perioade ale vieții lor.

Dacă toate aceste activități risipitoare din punct de vedere reproductiv pot avea loc fără reducerea potențialului de înmulțire a speciei – considerat pe lungă durată – al indivizilor respectivi, atunci ele sunt inofensive. De fapt, ele pot fi biologic avantajoase, deoarece pot ajuta la preîntâmpinarea frustrării sexuale ce generează altfel, în diferite moduri, lipsa armoniei sociale. Dar în clipa în care dau naștere la fixații sexuale pot crea o problemă. La specia noastră există, așa cum am văzut, o puternică tendință de „îndrăgostire" – pentru a dezvolta o legătură puternică cu obiectul atențiilor noastre sexuale. Acest proces de imprimare sexuală produce importanta împerechere de lungă durată, atât de vitală pentru cerințele părintești prelungite. Imprimarea respectivă urmează să înceapă a opera imediat ce au loc contacte sexuale serioase, iar consecințele sunt evidente. Primele obiecte către care ne îndreptăm atențiile sexuale au toate șansele să devină obiectele în sine. Imprimarea este un proces asociativ. Anumiți stimuli cheie, care sunt prezenți în momentul recompensei sexuale, ajung intim legați de recompensă și într-un timp extrem de scurt comportamentul sexual nu se manifestă fără prezența acestor stimuli vitali. Dacă suntem obligați prin presiuni sociale să trăim experiența

primelor recompense sexuale în contexte homosexuale sau de masturbare, atunci anumite elemente prezente în aceste contexte au șanse de a căpăta o semnificație sexuală puternică, durabilă. (Cele mai neobișnuite forme de fetișism pornesc inițial tot în acest fel.)

Ne-am putea aștepta ca cele prezentate să conducă la mai multe necazuri decât o fac în realitate, dar sunt două lucruri care împiedică aceasta în majoritatea cazurilor. În primul rând, suntem bine înzestrați cu un set de reacții instinctive de răspuns la semnalele sexuale caracteristice sexului opus, astfel încât avem prea puține șanse de a trăi experiența unei puternice reacții de curtare față de orice obiect căruia îi lipsesc aceste semnale. În al doilea rând, primele noastre trăiri sexuale sunt de natură strict experimentală. Începem prin a ne îndrăgosti și a ne dezîndrăgosti foarte ușor. Este ca și cum procesul imprimării totale rămâne în urma celorlalte evoluții sexuale. În timpul acestei faze „de căutare“ ni se dezvoltă în mod obișnuit un mare număr de „imprimări“ minore, fiecare în parte fiind anulată de următoarea, până când în cele din urmă ajungem într-un punct în care suntem susceptibili de o imprimare majoră. De obicei, până în acest moment ne-am expus în suficientă măsură unor stimuli sexuali variați, încât să ne fi fixat pe cei biologic corespunzători, după care împerecherea se desfășoară ca un proces heterosexual normal.

Probabil că acest lucru e mai ușor de înțeles dacă îl comparăm cu situația la care au ajuns prin evoluție alte specii. Păsările coloniale care formează perechi, de exemplu, migrează către ținuturi de creștere a puilor în care vor fi stabilite locurile de

cuibărit. Păsările tinere și până acum neîmperecheate, care zboară pentru prima dată ca adulți, trebuie, ca toate celelalte păsări, să-și stabilească teritorii și să formeze perechi. Aceasta se face fără multă întârziere, curând după sosire. Păsările tinere își vor selecta perechile pe baza semnalelor sexuale. Reacția lor la aceste semnale este înnăscută. După ce s-au curtat își vor limita avansurile sexuale numai la acel individ. Totul se realizează printr-un proces de imprimare sexuală. Pe măsură ce curtarea din faza de formare a perechii înaintează, pornirile sexuale instinctive (pe care toți membrii de același sex din fiecare specie le au în comun) trebuie să ajungă să depindă de anumite caractere unice de recunoaștere individuală. Numai în acest mod poate procesul de imprimare să limiteze răspunsul sexual al fiecărei păsări la perechea ei. Toate trebuie să se petreacă repede, deoarece sezonul de împerechere este limitat. Dacă, la începutul acestei etape, toți membrii de același sex ar fi experimental îndepărtați din colonie s-ar putea constitui un mare număr de perechi-cuplu homosexuale, deoarece păsările ar încerca cu disperare să găsească obiectul cel mai apropiat de un partener corect aflat la îndemână.

La specia noastră procesul este mult mai încet. Noi nu avem de luptat împotriva scadenței unui sezon de împerechere scurt. Aceasta ne dă timp să căutăm și să „tatonăm terenul“. Chiar dacă suntem aruncați într-un mediu de segregație sexuală pe perioade considerabile în timpul adolescenței, noi nu dezvoltăm automat și permanent perechi-cuplu homosexuale. Dacă am fi ca păsările care se cuibăresc în colonii, atunci nici un mascul tânăr care provine dintr-un internat exclusiv masculin (sau din

altă organizare unisexuală similară) n-ar avea nici cea mai mică şansă de a constitui o pereche-cuplu heterosexuală. Dar aşa cum este, procesul nu e prea dăunător. Ţesătura imprimării este numai uşor schiţată în majoritatea cazurilor şi poate fi cu uşurinţă ştearsă de imprimări ulterioare, mai puternice.

În unele cazuri mai puţin frecvente, totuşi, efectul negativ are şanse mai mari de permanentizare. Caracteristicile asociative puternice ajung strâns legate de exprimarea sexuală şi devin permanent necesare în situaţiile ulterioare de formare a perechilor. Inferioritatea semnalelor sexuale de bază, emise de un partener de acelaşi sex, nu va fi suficientă pentru a depăşi în importanţă asociaţiile prin imprimare pozitivă. Suntem îndreptăţiţi să ne întrebăm de ce o societate s-ar expune unor asemenea pericole. Răspunsul pare a fi că motivul este nevoia de a prelungi faza educaţională cât mai mult posibil pentru a corespunde cerinţelor tehnologice extrem de elaborate şi complicate ale culturii. Dacă masculii şi femelele tinere ar stabili unităţi familiale imediat ce devin biologic înzestraţi pentru a o face, s-ar pierde o bună parte din potenţialul educaţional. Prin urmare, ei sunt supuşi unor puternice presiuni care să preîntâmpine acest lucru. Din păcate, nici o restricţie culturală nu poate împiedica dezvoltarea sistemului sexual şi dacă acesta nu-şi poate urma drumul obişnuit îşi va găsi un altul.

Există un alt factor separat, dar important, care poate influenţa tendinţele homosexuale. Dacă, în situaţia dependenţei de părinţi, progeniturile sunt sub influenţa unei mame exagerat de masculine şi dominante sau a unui tată exagerat de slab şi feminizat, atunci acest lucru va da naştere unei confuzii considerabile.

Caracterele comportamentale vor arăta un drum, cele anatomice un altul. Dacă, la maturitate sexuală, fiii caută perechi cu calităţi comportamentale (mai curând decât anatomice) ca ale mamei, atunci ei sunt mai înclinaţi de a-şi lua drept pereche mai degrabă masculi decât femele. Pentru fiice există un risc similar în celălalt sens. Necazul în privinţa problemelor sexuale de acest fel este că perioada prelungită de dependenţă a copiilor creează o suprapunere atât de mare între generaţii, încât perturbaţiile sunt duse mai departe de la o generaţie la alta. Tatăl feminizat, menţionat mai sus, a fost probabil expus anterior unor anomalii sexuale în relaţiile dintre proprii lui părinţi, şi aşa mai departe. Problemele de acest gen au repercusiuni asupra generaţiilor timp îndelungat până când să dispară sau până să devină atât de acute, încât să se autorezolve prin preîntâmpinarea împerecherii. Ca zoolog, nu pot pune în discuţie „particularităţile" sexuale în obişnuitul mod moralist. Nu pot decât să aplic principiul moralităţii biologice în sens de succes şi eşec al unei populaţii. Dacă anumite şabloane sexuale contravin succesului reproductiv, atunci ele pot fi pe bună dreptate denumite ca biologic nesănătoase. Astfel de grupuri precum călugării, călugăriţele, celibatarele şi celibatarii de lungă durată şi homosexualii permanenţi sunt toate, în sens reproductiv, aberante. Societatea i-a crescut, dar ei n-au fost în stare să-i întoarcă complimentul. Totuşi, trebuie să recunoaştem că un homosexual activ nu este mai aberant din punct de vedere reproductiv decât un călugăr. Trebuie spus, de asemenea, că nici o practică sexuală, oricât de dezgustătoare şi obscenă poate părea în ochii membrilor unei anumite culturi, nu poate fi criticată din punct de vedere biologic,

cu condiţia ca ea să nu împiedice succesul reproductiv general. Dacă cea mai bizară elaborare a performanţei sexuale contribuie fie la asigurarea fertilizării între membrii unei perechi-cuplu, fie la întărirea perechii-cuplu, atunci din punct de vedere reproductiv ea şi-a îndeplinit rolul şi este biologic tot atât de acceptabilă ca şi majoritatea obiceiurilor sexuale „corespunzătoare" şi aprobate.

Odată spuse toate acestea, trebuie să subliniez acum că există o excepţie importantă de la regulă. Moralitatea biologică pe care am subliniat-o mai sus nu se mai aplică în condiţiile suprapopulării. Când apare suprapopularea regulile se inversează. Ştim din studiile asupra altor specii că, în condiţii de suprapopulare experimentală, vine un moment în care creşterea densităţii populaţiei atinge un asemenea grad, încât distruge întreaga structură socială. Animalele se contaminează cu boli, îşi ucid puii, se luptă între ele aprig şi se mutilează. Nici o secvenţă comportamentală nu mai poate funcţiona corespunzător. Totul este fragmentat. În cele din urmă, sunt atâţia morţi, încât populaţia este adusă la o densitate mai mică şi poate începe să se împerecheze din nou, dar nu înainte de a fi ajuns la o creştere catastrofală. Dacă, într-o asemenea situaţie, s-ar putea introduce la populaţie un mijloc antireproductiv controlat atunci când apar primele semne de supraaglomerare, haosul ar putea fi preîntâmpinat. În asemenea condiţii (supraaglomerare gravă fără semne de ameliorare în viitorul apropiat), şabloanele sexuale antireproductive trebuie evident privite într-o lumină nouă.

Specia noastră se îndreaptă cu repeziciune tocmai către o asemenea situaţie. Am ajuns într-un punct în care nu mai putem

fi nepăsători. Soluţia este evidentă, adică reducerea ratei de împerechere fără a contraveni structurii sociale existente; împiedicarea unei creşteri cantitative fără împiedicarea unei creşteri calitative. Sunt evident necesare tehnicile anticoncepţionale, dar ele nu trebuie lăsate să rupă unitatea de bază a familiei. În realitate, nu trebuie să ne temem prea mult de acest lucru. S-a exprimat teama că larga utilizare a anticoncepţionalelor perfecţionate va conduce la o promiscuitate aleatorie, dar acest lucru este foarte puţin probabil – puternica tendinţă a speciei de formare a perechilor va avea grijă să nu se întâmple aşa. Ar putea fi unele probleme dacă multe perechi-cuplu utilizează mijloacele anticoncepţionale până acolo încât să nu mai aibă progenituri. Asemenea cupluri vor pune la grea încercare unitatea perechii-cuplu, care se poate rupe sub această tensiune. Aceşti indivizi vor constitui, apoi, o ameninţare mai mare pentru alte perechi care încearcă să-şi crească urmaşii. Dar astfel de reduceri extreme ale împerecherii nu sunt necesare. Dacă fiecare familie ar produce doi copii, părinţii şi-ar reproduce pur şi simplu propriul lor număr şi nu ar fi nici o creştere. Punând la socoteală accidentele şi moartea prematură, cifra medie ar putea fi uşor mai mare fără a se ajunge la o creştere a populaţiei şi, în cele din urmă, la o catastrofă a speciei.

Necazul este că, privită ca fenomen sexual, anticoncepţia mecanică şi chimică este ceva în esenţă nou şi va dura câtva timp până să ştim exact ce fel de repercusiuni va avea asupra structurii sexuale fundamentale a societăţii, după ce vor fi experimentat-o un număr mare de generaţii şi se vor fi dezvoltat treptat tradiţii noi din cele vechi. Ea ar putea cauza

distorsiuni sau discontinuități indirecte, neprevăzute ale sistemului socio-sexual. Numai timpul va hotărî. Dar oricare ar fi alternativa, dacă nu se aplică limitarea împerecherii, ea este cu mult mai rea.

Gândindu-ne la această problemă a supraaglomerării, s-ar putea argumenta că nevoia de a reduce drastic rata reproducerii înlătură acum orice critică biologică a categoriilor care nu se împerechează, cum sunt călugării și călugărițele, celibatarele și celibatarii de lungă durată și homosexualii permanenți. Din punct de vedere strict reproductiv este adevărat, dar aceasta lasă neexplicate alte probleme sociale cărora, în anumite cazuri, ei trebuie să le facă față, așa izolați în rolurile lor de minoritate specială. Cu toate acestea, dacă sunt membri bine adaptați și valoroși ai societății, în afara sferei reproductive, ei trebuie acum considerați ca valoroși necontribuabili la explozia populației. Privind înapoi acum la întreaga scenă sexuală, putem vedea că specia noastră a rămas mult mai loială față de pornirile biologice de bază decât ne-am putea imagina la început. Sistemul său sexual caracteristic primatelor, cu modificări caracteristice carnivorelor, a supraviețuit remarcabil de bine, în ciuda fantasticelor progrese tehnologice. Dacă cineva ar lua un grup de douăzeci de familii suburbane și le-ar plasa într-un mediu subtropical primitiv, în care masculii ar trebui să meargă la vânătoare după hrană, structura sexuală a acestui nou trib ar necesita mici modificări sau nici un fel de modificări. De fapt, ceea ce s-a întâmplat în fiecare mare oraș sau centru urban este că indivizii pe care îi conține s-au specializat în tehnicile lor de vânătoare (serviciu), dar și-au păstrat sistemul socio-sexual în forma sa mai

mult sau mai puțin originară. Concepțiile științifico-fantastice referitoare la ferme de copii, activități sexuale în comun, sterilizare selectivă și divizare a muncii controlată de stat în privința îndatoririlor reproductive nu s-au materializat. Maimuța spațială poartă încă în portofel fotografia soției și a copiilor când pornește spre Lună. Numai în domeniul limitării generale a împerecherii suntem acum puși față în față cu primul asalt major asupra sistemului nostru sexual milenar de către forțele civilizației moderne. Datorită științei medicale, a chirurgiei și igienei, am atins o culme incredibilă de succes al împerecherii. Am practicat controlul asupra morții și acum trebuie să îl echilibrăm cu un control asupra nașterii. Pare foarte plauzibil ca în decursul secolului viitor să trebuiască să ne schimbăm, în sfârșit, comportamentul sexual. Dar dacă o vom face, nu va fi pentru că a eșuat, ci pentru că a reușit prea bine.

Capitolul trei

Creşterea progeniturilor

Povara grijii părinteşti este mai grea pentru maimuţa goală decât pentru orice altă specie actuală. Îndatoririle părinteşti pot fi îndeplinite la fel de intensiv şi în altă parte, dar niciodată atât de extensiv. Înainte de a analiza semnificaţia acestei orientări, trebuie să punem cap la cap faptele esenţiale.

Odată ce femela a fost fertilizată şi embrionul a început să-i crească în uter, ea suferă o serie de modificări. Ciclul menstrual lunar îi încetează. Dimineaţa, devreme, are greţuri. Tensiunea arterială îi scade. Poate deveni uşor anemică. Pe măsură ce trece timpul, sânii i se umflă şi devin mai sensibili. Pofta de mâncare îi creşte. În mod obişnuit devine mai calmă.

După o perioadă de gestaţie de aproximativ 266 de zile, uterul începe să i se contracte puternic şi ritmic. Membrana amniotică ce înconjoară fătul se rupe şi lichidul în care se află copilul se elimină. Contracţii şi mai violente expulzează pruncul din pântec, forţându-l prin pasajul vaginal în lumea exterioară. Noi contracţii dislocă şi elimină placenta. Cordonul care leagă copilul de placentă se taie apoi. La alte primate această rupere a cordonului este făcută de către mamă care îl muşcă şi aceasta este fără îndoială şi metoda utilizată de strămoşii noştri, dar în ziua de astăzi el este frumos legat şi tăiat cu o pereche de foarfeci. Ciotul ataşat încă de buricul pruncului se usucă şi cade la câteva zile după naştere.

Este o practică universală astăzi ca femela să fie însoţită şi asistată de alţi adulţi în timp ce naşte. Este, probabil, o procedură

extrem de veche. Cerinţele locomoţiei verticale nu au fost blânde cu femela speciei noastre: pedeapsa pentru acest pas înainte este sentinţa unui travaliu greu de câteva ore. Pare probabil ca ajutorul din partea altor indivizi să fi fost necesar încă din perioada când maimuţa-vânător evolua din strămoşii ei ce locuiau în pădure. Din fericire, spiritul de cooperare al speciei se dezvolta în paralel cu această evoluţie spre viaţa de vânător, astfel încât cauza neajunsului a putut furniza şi remediul. În mod normal, cimpanzeul-mamă nu numai că muşcă cordonul, ci şi devorează placenta total sau parţial, linge lichidele, îşi spală şi-şi curăţă nou-născutul şi-l ţine protector la pieptul său. La specia noastră, mama epuizată se bazează pe cei ce o asistă în îndeplinirea acestor activităţi (sau pe echivalenţii lor moderni).

După ce naşterea s-a terminat, poate dura o zi sau două până când mamei să înceapă să-i curgă laptele, dar, odată ce faptul s-a produs, ea îşi hrăneşte apoi sugarul cu regularitate în acest mod, pe o perioadă de până la doi ani. Perioada medie a suptului este mai scurtă de atât, totuşi, şi practica modernă a avut tendinţa de a o reduce la şase până la nouă luni. În acest timp ciclul menstrual al femelei este în mod normal întrerupt şi menstruaţia reapare, de obicei, numai când mama încetează alăptarea la sân şi începe să înţarce copilul. Dacă sugarii sunt înţărcaţi mai devreme decât în mod obişnuit sau dacă sunt hrăniţi cu biberonul, această întârziere desigur nu mai apare şi femela poate începe mai repede să se împerecheze din nou. Dacă, pe de altă parte, ea urmează sistemul mai primitiv şi-şi hrăneşte sugarul până la doi ani, are toate şansele să nască progenituri numai aproximativ o dată la trei ani. (Suptul este uneori prelungit astfel în mod deliberat ca tehnică anticoncepţională.) Limitarea

vieţii reproductive la aproximativ 30 de ani îi fixează capacitatea productivităţii naturale la circa 10 progenituri. Prin hrănire cu biberonul sau prin încetarea rapidă a hrănirii la sân, cifra s-ar putea ridica teoretic la 30.

Actul suptului este o problemă mai dificilă pentru femelele speciei noastre decât pentru alte primate. Sugarul este atât de neajutorat, încât mama trebuie să ia parte mult mai activ la acest proces, ţinând copilul la sân şi ghidându-i acţiunile. Unele mame au dificultăţi în a-şi convinge progenitura să sugă eficient. Cauza obişnuită a acestui necaz este că sfârcul nu pătrunde destul de adânc în gura copilului. Nu este suficient ca buzele sugarului să se închidă pe sfârc, el trebuie introdus mai adânc în gura lui, astfel ca partea anterioară a sfârcului să fie în contact cu palatul şi partea superioară a limbii. Numai acest stimul eliberează acţiunea maxilarului, a limbii şi a obrajilor de a suge intens. Pentru a realiza această juxtapunere, regiunea sânului aflată imediat în spatele sfârcului trebuie să fie pliabilă şi să cedeze. Critică este durata în care pruncul poate să menţină „contactul“ cu acest ţesut flexibil. Este esenţial ca suptul să fie pe deplin operativ în decurs de patru sau cinci zile de la naştere, dacă e ca procesul hrănirii la sân să evolueze cu succes. Dacă în prima săptămână au loc eşecuri repetate, sugarul nu va avea niciodată o reacţie de răspuns totală. El se va fixa pe alternativa mult mai recompensantă (biberonul) care i se oferă.

O altă dificultate a suptului este aşa-numita reacţie de răspuns a „luptei la sân“ a anumitor sugari. Aceasta îi dă mamei impresia că de fapt copilul nu vrea să sugă, dar realitatea este că, în ciuda încercărilor disperate de a o face, nu reuşeşte deoarece

se sufocă. O poziție ușor greșită a capului copilului la sân îi blochează nasul și, cu gura plină, el nu mai poate respira. Se luptă, nu pentru a evita suptul, ci după aer. Sunt, desigur, multe asemenea probleme ce i se pun noii mame, dar le-am selectat pe acestea două deoarece par să mai adauge o dovadă în sprijinul ideii că sânul femelei este mai degrabă un mijloc de semnalizare sexuală decât o mașină de lapte cu capacitatea mărită. Tocmai forma solidă, rotunjită creează amândouă aceste probleme. Nu e nevoie decât să privim designul tetinelor de biberon pentru a vedea tipul de formă care dă rezultatele cele mai bune. Tetina este mult mai lungă și nu se continuă cu acea emisferă mare, rotunjită care creează atâtea dificultăți pentru gura și nasul copilului. Ea se apropie mult mai mult ca aspect de aparatul nutritor al femelei cimpanzeului. Acesteia i se dezvoltă niște sâni numai puțin umflați, dar chiar și în plină lactație ea are pieptul plat în comparație cu femela obișnuită a speciei noastre. Sfârcurile, pe de altă parte, îi sunt mult mai alungite și proeminente, iar sugarului nu-i este prea greu sau nu-i este deloc greu să inițieze activitatea suptului. Deoarece pentru femelele noastre suptul este o povară cam grea și deoarece sânii fac parte atât de evident din aparatul nutritor, noi am considerat automat că forma lor protuberantă, rotunjită trebuie să fie și ea parte integrantă a aceleiași activități părintești. Dar acum se pare că această presupunere a fost greșită și că, la specia noastră, aspectul sânilor are o funcție mai degrabă sexuală decât maternă.

Lăsând la o parte problema hrănirii, merită să ne îndreptăm atenția spre unul sau două aspecte ale modului în care se

comportă o mamă față de copil în alte împrejurări. Obișnuitul dezmierdat, strâns la piept și spălat nu necesită prea multe comentarii, dar poziția în care își ține copilul în brațe când acesta se odihnește spune mult. Studii americane atente au scos la iveală faptul că 80% din mame își leagănă sugarii pe brațul stâng, ținându-i sprijiniți pe partea stângă a corpului. Dacă li se cere să explice semnificația acestei preferințe majoritatea celor întrebați răspund că ea este evident rezultatul predominanței dreptacilor în rândul populației. Ținând copiii pe brațul stâng, mamele își păstrează brațul dominant liber pentru manevrări. Dar o analiză amănunțită arată că nu așa stau lucrurile. Adevărat, există o mică diferență între femelele dreptace și cele stângace, dar nu suficientă pentru a furniza o explicație adecvată. Reiese că 83% din mamele dreptace își țin copilul pe partea stângă, dar, apoi, că la fel fac și 78% din mamele stângace. Cu alte cuvinte, numai 22% din mamele stângace își au mâna dominantă liberă pentru acțiune. Categoric trebuie să fie o altă explicație, mai puțin evidentă.

Singurul indiciu diferit vine din faptul că inima se află în partea stângă a corpului mamei. Oare sunetul bătăilor sale de inimă este factorul vital? Și în ce fel? Gândind pe această linie s-a argumentat că, probabil, în timpul existenței sale în corpul mamei, embrionul în creștere se fixează pe („i se întipărește") sunetul bătăilor de inimă. Dacă așa stau lucrurile, atunci redescoperirea acestui sunet familiar după naștere ar putea avea un efect calmant asupra sugarului, mai ales că tocmai a fost aruncat într-o lume exterioară stranie și înspăimântător de nouă. Dacă este așa, atunci mama, fie instinctiv, fie printr-o serie inconștientă

de încercări și erori, ar ajunge în curând să descopere că sugarul ei este mai liniștit dacă este ținut pe stânga, în dreptul inimii ei, decât când este ținut pe dreapta.

Aceasta poate să sune foarte fantezist, dar acum s-au făcut teste care relevă că este, totuși, explicația reală. Grupuri de copii nou-născuți dintr-o maternitate au fost supuși o perioadă de timp considerabilă la sunetul înregistrat al bătăilor de inimă cu o frecvență standard de 72 bătăi pe minut. În fiecare grup erau nouă copii și s-a descoperit că unul sau mai mulți dintre ei plângeau 60% din timpul când sunetul nu era conectat, dar că această cifră scădea la numai 38% atunci când înregistrarea cu bătăile inimii se făcea auzită. Grupurile testate cu bătăile de inimă au prezentat, de asemenea, un câștig în greutate mai mare decât celelalte grupuri, deși cantitatea de hrană luată a fost aceeași în ambele cazuri. Categoric, grupurile nesupuse bătăilor de inimă își consumau mult mai multă energie ca urmare a acțiunilor puternice de plâns.

Un alt test s-a făcut cu sugari puțin mai mari, la ora culcării. La unele grupuri era liniște în cameră, altora li s-au pus înregistrări cu cântece de leagăn. La altele funcționa un metronom cu ritmul bătăilor de inimă (72 pe minut). Iar la altele s-a pus înregistrarea a înseși bătăilor de inimă. S-a verificat, apoi, pentru a vedea care grupuri adormeau mai repede. Grupul cu înregistrarea bătăilor de inimă adormea în jumătate din timpul necesar pentru oricare din celelalte grupuri. Aceasta nu numai că întărește ideea că sunetul bătăilor de inimă este un stimul puternic calmant, ci și demonstrează că reacția de răspuns are un înalt grad de specificitate. Imitația cu metronomul nu are efect – cel puțin nu la micii sugari.

Astfel, pare destul de sigur că aceasta este explicația faptului că mama își ține copilul pe partea stângă. Este interesant că atunci când s-au analizat pentru această caracteristică 466 de picturi cu Madonna și Copilul (datând de peste câteva sute de ani), 373 din ele înfățișau copilul pe sânul stâng. Aici din nou cifra s-a situat la nivel de 80%. Ceea ce contrastează cu observațiile asupra femeilor care cară pachete, unde s-a constatat că 50% le cară în stânga și 50% în dreapta.

Ce alte rezultate ar putea avea această întipărire a bătăilor de inimă? Ea poate, de exemplu, explica de ce insistăm să localizăm sentimentele de dragoste la inimă mai degrabă decât la cap. Vorba cântecului: „Trebuie să ai inimă!". Poate, de asemenea, explica de ce mamele își leagănă copiii atunci când le cântă pentru a-i adormi. Mișcarea legănatului se face cu aproximativ același ritm cu al bătăilor de inimă și, încă o dată, probabil, ea „reamintește" sugarilor de senzațiile ritmice cu care s-au familiarizat atât de mult în pântecul mamei, când inima mare a acesteia pompa și lovea deasupra lor.

Dar lucrurile nu se opresc aici. Până și în viața de adult fenomenul pare să ne însoțească atunci când sufletul ne este chinuit. Ne legănăm înainte și înapoi pe picioare când suntem într-o stare conflictuală. Cu prima ocazie când veți vedea un lector sau un vorbitor de ocazie legănându-se ritmic dintr-o parte în alta, controlați-i viteza bătăilor inimii. Stânjeneala de a trebui să stea în fața unui public îl face să apeleze la cele mai reconfortante mișcări pe care corpul său le poate oferi în circumstanțele respective oarecum limită ; și astfel el comută pe vechea bătaie familiară, din pântecul mamei.

Oriunde vă aflaţi în nesiguranţă sunteţi înclinat să găsiţi ritmul reconfortant al bătăilor de inimă sub o mască sau alta. Nu este un accident faptul că în cea mai mare parte muzica şi dansul folk au un ritm sincopat. Aici, din nou sunetele şi mişcările îi duc pe executanţi înapoi în siguranţa lumii din pântecul mamei. Nu este un accident că muzica adolescenţei s-a numit „muzică rock". Mai recent a adoptat un nume şi mai revelator – acum este numită „muzică beat"[6]. Şi despre ce se cântă? „Inima îmi este zdrobită", „Altuia i-ai dat inima ta" sau „Inima mea e a ta".

Aşa fascinant cum este acest subiect, nu trebuie să ne îndepărtăm prea mult, totuşi, de problema iniţială a comportamentului părintesc. Până aici ne-am îndreptat atenţia către comportamentul mamei faţă de copil. Am urmărit-o în momentele dramatice ale naşterii, am urmărit-o hrănind copilul, ţinându-l în braţe şi alintându-l. Acum va trebui să ne îndreptăm atenţia către copilul însuşi şi să-i studiem creşterea.

Greutatea medie a unui copil la naştere este cu puţin peste şapte livre[7], ceea ce reprezintă cu puţin mai mult de a douăzecea parte din greutatea unui părinte obişnuit. Creşterea este foarte rapidă în timpul primilor doi ani de viaţă şi rămâne destul de rapidă pe parcursul următorilor patru ani. La şase ani, totuşi, ea se încetineşte considerabil. Această fază a creşterii treptate continuă până la 11 ani la băieţi şi până la 10 ani la fete. Apoi, la pubertate, cunoaşte un nou salt. Creşterea rapidă se întâlneşte din nou de la 11 ani la 17 ani la băieţi şi de la 10 până

---

[6] În lb. engleză *beat* înseamnă „bătaie".

[7] 1 livră – 0,453 g.

la 15 ani la fete. Datorită pubertăţii lor puţin mai timpurii, fetele tind să-i întreacă pe băieţi între 11 şi 14 ani, dar apoi băieţii le depăşesc din nou şi rămân în frunte de aici încolo. Creşterea corpului tinde să se încheie pentru fete pe la 19 ani, iar pentru băieţi mult mai târziu, pe la 25 de ani. Primii dinţi apar, de obicei, prin luna a şasea sau a şaptea, iar setul de dinţi de lapte este, de obicei, complet până pe la sfârşitul celui de al doilea an sau mijlocul celui de-al treilea. Dinţii permanenţi erup în al şaselea an, dar ultimii molari – măselele de minte – nu apar în mod obişnuit până pe la 19 ani.

Sugarii nou-născuţi îşi petrec o bună parte din timp dormind. Se pretinde, de obicei, că ei sunt treji numai circa două ore pe zi în primele câteva săptămâni, dar nu aşa stau lucrurile. Sunt ei somnoroşi, dar nu atât de somnoroşi. Studii atente au relevat faptul că timpul mediu petrecut în somn în primele trei zile de viaţă este de 16,6 ore din 24.

S-au înregistrat variaţii, totuşi, de la individ la individ, cei mai somnoroşi dormind în medie 23 de ore din 24, iar cei mai puţin somnoroşi abia 10,5 ore din 24.

În copilărie raportul somn-nesomn se micşorează treptat până când, în faza de adult media iniţială de 16 ore se reduce la jumătate. Unii adulţi prezintă, totuşi, variaţii considerabile faţă de această medie obişnuită de opt ore. Doi dintr-o sută au nevoie de numai cinci ore, iar alţi doi au nevoie de până la zece ore. Femelele adulte, întâmplător, au o perioadă de somn medie care este puţin mai lungă decât cea a masculilor adulţi.

Cota de 16 ore de somn zilnic la naştere nu se consumă într-o singură repriză nocturnă, lungă, ea este ruptă într-o serie de

perioade scurte, presărate pe întregul parcurs al celor 24 de ore. Chiar de la naştere, totuşi, există o uşoară tendinţă de a dormi noaptea mai mult decât ziua. Treptat, pe măsură ce trec săptămânile, una dintre perioadele de somn nocturn devine tot mai lungă până când domină scena. Sugarul trage acum de câteva ori câte un „pui de somn" scurt în timpul zilei şi are un singur somn lung în timpul nopţii. Această modificare coboară media somnului zilnic la circa 14 ore la vârsta de şase luni. În lunile care urmează, somnul scurt din timpul zilei se reduce la două reprize, una dimineaţa şi una după-amiaza. În al doilea an, somnul de dimineaţă de obicei dispare, coborând media orelor zilnice de somn la 13. În al cincilea an, somnul de după-amiază dispare şi el, reducând cifra în continuare la circa 12 ore pe zi. Din acest moment şi până la pubertate are loc încă o scădere cu trei ore a nevoii de somn zilnic astfel că, pe la vârsta de 13 ani, copiii se retrag numai nouă ore pe noapte. De aici încolo, în perioada adolescenţei, ei nu prezintă nici o diferenţă faţă de şablonul adultului deplin şi nu dorm mai mult de opt ore în medie. Prin urmare, ritmul final al somnului coincide mai degrabă cu maturitatea sexuală decât cu maturitatea fizică finală.

Este interesant că printre copiii preşcolari, cei mai inteligenţi tind să doarmă mai puţin decât cei mai înceţi la minte. După vârsta de şapte ani, raportul se inversează, şcolarii mai inteligenţi dormind mai mult decât cei mai înceţi la minte. În această etapă s-ar părea că, în loc să înveţe mai mult printr-o stare de nesomn mai îndelungată, ei sunt forţaţi să înveţe atât de mult, încât cei la care reacţia de răspuns este mai puternică sunt epuizaţi spre sfârşitul zilei. Printre adulţi, din contră, pare a nu exista nici o relaţie între inteligenţă şi durata medie a somnului.

Timpul necesar pentru a adormi la masculi şi la femele în stare de sănătate, la toate vârstele, este în medie de circa 20 de minute. Trezirea ar trebui să aibă loc spontan. Nevoia unui mijloc artificial de trezire indică faptul că somnul a fost insuficient şi individul va suferi din această cauză printr-o vioiciune redusă în timpul perioadei de nesomn care urmează.

În perioadele sale de veghe, sugarul nou-născut se mişcă relativ puţin. Spre deosebire de alte specii ale primatelor, musculatura sa este slab dezvoltată. Un pui de maimuţă se poate agăţa strâns de mamă din momentul naşterii încolo. Se poate chiar prinde de blana ei cu mâinile în timp ce se află încă în procesul naşterii. La specia noastră, prin contrast, nou-născutul este neajutorat şi nu poate face decât mişcări neînsemnate cu braţele şi picioarele. Până nu împlineşte o lună el nu poate, fără ajutor, să-şi ridice bărbia când este întins cu faţa în jos. La două luni îşi poate ridica pieptul de jos. La trei luni se poate întinde după obiecte agăţate. La patru luni poate sta în şezut, cu sprijin din partea mamei. La cinci luni poate sta în poala mamei şi poate apuca obiecte cu mâna. La şase luni poate şedea într-un scaun înalt şi prinde obiecte care se balansează. La şapte luni poate sta în şezut singur, fără a fi ajutat. La opt luni poate sta în picioare cu sprijin din partea mamei. La nouă luni poate sta în picioare ţinându-se de mobilă. La zece luni se poate târî pe jos cu mâinile şi genunchii. La unsprezece luni poate umbla dacă este condus de mână de către unul dintre părinţi. La douăsprezece luni se poate trage singur în sus, în poziţia în picioare ajutându-se de obiecte solide. La treisprezece luni se poate căţăra pe trepte. La paisprezece luni poate sta în picioare singur şi fără a se sprijini

de obiecte ca să se ajute. La cincisprezece luni soseşte clipa măreaţă când, în fine, poate merge singur, neajutat. (Acestea sunt toate, desigur, cifre medii, dar constituie în mare un ghid pentru etapele evoluţiei în ceea ce priveşte poziţia şi locomoţia la specia noastră.)

Aproximativ în momentul când copilul a început să meargă fără ajutor, el începe şi să rostească primele cuvinte – câteva cuvinte simple la început, dar curând vocabularul se dezvoltă cu o viteză uimitoare. Până la vârsta de doi ani copilul obişnuit poate vorbi folosind aproape 300 de cuvinte. Până la trei ani triplează această cifră. Până la patru ani ajunge la aproape 1 600 de cuvinte, iar până la cinci ani la 2 100. Această rată uimitoare a învăţării în domeniul imitaţiei vocale este unică la specia noastră şi trebuie considerată una dintre cele mai mari realizări ale noastre. Ea se leagă, aşa cum am văzut în capitolul unu, de presanta nevoie de comunicare mai precisă şi mai utilă în activităţile de vânătoare desfăşurate în cooperare. La celelalte primate actuale strâns înrudite cu noi nu găsim nimic asemănător, nici măcar ceva care să se apropie cât de cât. Cimpanzeii sunt ca şi noi, sclipitori în imitaţia rapidă în acţionarea asupra obiectelor, dar ei nu reuşesc imitaţii vocale. S-a făcut o încercare serioasă şi dificilă de a învăţa un pui de cimpanzeu să vorbească, dar cu un succes extrem de limitat. Animalul a fost crescut într-o casă în condiţii identice cu cele pentru un copil din specia noastră. Îmbinând recompensele în hrană cu conducerea mişcărilor buzelor s-au făcut încercări prelungite de a-l convinge să rostească cuvinte simple. Până la doi ani şi jumătate, animalul putea spune „mama“, „tata“ şi „cană“. În cele din urmă, a reuşit să le

spună în contextele corecte, şoptind „cană“ când dorea să bea apă. Dificilele exerciţii au continuat, dar la vârsta de şase ani (când specia noastră ar stăpâni mult peste două mii de cuvinte), vocabularul său total nu cuprindea mai mult de şapte cuvinte.

Această diferenţă este o chestiune legată de creier, nu de voce. Cimpanzeul are un aparat vocal care din punct de vedere structural este perfect capabil de a produce o gamă largă de sunete. Nu există nici un punct slab acolo, care să poată explica comportamentul său de „greu de cap“. Punctul slab se află în interiorul craniului.

Spre deosebire de cimpanzei, anumite păsări au posibilităţi uimitoare de imitaţie vocală. Papagalii, peruşii, sturzii zeflemitori (păsările mynah[8]), ciorile şi diferite alte specii pot debita propoziţii întregi fără să clipească, dar, din păcate, ele au un creier prea de pasăre pentru a folosi cum se cuvine această înzestrare. Ele nu pot decât copia succesiunile complexe de sunete cu care le învaţă alţii şi pe care le repetă automat, într-o ordine fixă şi fără nici o legătură cu evenimentele din jur. Chiar şi aşa, este uimitor cum cimpanzeii şi maimuţele în această privinţă nu pot realiza mai mult decât atât. Chiar şi numai câteva cuvinte simple, determinate cultural, le-ar fi atât de utile în habitatele lor naturale, încât este greu de înţeles de ce nu au apărut.

Revenind iarăşi la specia noastră, mârâielile, gemetele şi ţipetele instinctive de bază pe care le avem în comun cu alte primate nu-şi au originea în strălucirea noastră verbală nou câştigată. Semnalele noastre sonore înnăscute rămân şi îşi păstrează rolurile

[8] Specie de pasăre tropicală aparţinând familiei Paseriforme, ordinul Mimide.

lor importante. Ele nu numai că furnizează fundaţia vocală pe care ne putem clădi zgârie-norii verbali, ci, totodată, există cu propriul lor drept, ca mijloace de comunicare tipice speciei. Spre deosebire de semnalele verbale, ele apar fără învăţare şi înseamnă acelaşi lucru în toate culturile. Ţipătul, scâncetul, râsul, urletul, geamătul şi plânsul ritmic transmit acelaşi mesaj oricui, oriunde. Ca şi sunetele altor animale ele se leagă de stările emoţionale elementare şi ne dau o impresie imediată asupra stării motivaţionale a emiţătorului. În acelaşi mod ne-am păstrat şi expresiile instinctive, zâmbetul, rânjetul, încruntarea, privirea fixă, mimica de panică şi mimica de supărare. Acestea sunt, de asemenea, comune tuturor societăţilor şi persistă în ciuda dobândirii multor gesturi culturale. Este surprinzător să vezi cum aceste sunete şi expresii elementare ale speciei îşi au originea în primii paşi ai evoluţiei noastre. Reacţia de plâns este (după cum ştim prea bine cu toţii) prezentă de la naştere. Zâmbetul vine mai târziu, la circa cinci săptămâni. Râsul şi accesul de furie nu apar până în luna a treia sau a patra. Merită să privim mai îndeaproape aceste şabloane. Plânsul este nu numai primul semnal de stare sufletească pe care îl dăm, ci şi cel mai elementar. Zâmbetul şi râsul sunt semnale unice şi destul de specializate, dar plânsul îl avem în comun cu mii de alte specii. Virtual toate mamiferele (pentru a nu mai menţiona păsările) scot strigăte acute, scheaună, ţipă, scâncesc atunci când le este frică sau când au dureri. La mamiferele superioare, unde expresiile feţei au evoluat ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste mesaje de alarmă sunt însoţite de o „mimică a fricii" caracteristică. Fie că sunt produse de un pui, fie de un adult, aceste reacţii arată că ceva

nu este deloc în regulă. Odrasla îşi pune în alertă părinţii, adultul îi pune în alertă pe ceilalţi membri ai grupului social.

Ca sugari, o serie de lucruri ne fac să plângem. Plângem dacă ne doare ceva, dacă ne este foame, dacă suntem lăsaţi singuri, dacă suntem confruntaţi cu un stimul ciudat şi nefamiliar, dacă ne pierdem brusc sursa sprijinului fizic sau dacă întâmpinăm piedici în atingerea unui ţel urgent. Aceste categorii se reduc la doi factori importanţi: durerea fizică şi nesiguranţa. În oricare caz, când semnalul este dat, el produce (sau ar trebui să producă) reacţii de protecţie din partea părinţilor. Dacă copilul este despărţit de părinte în clipa când se dă semnalul, el are imediat efectul de a reduce distanţa dintre ei până când copilul este luat în braţe şi ori legănat, ori mângâiat, ori dezmierdat. Dacă copilul este deja în contact cu părintele sau dacă plânsul persistă după ce s-a făcut contactul, atunci i se examinează corpul pentru găsirea unor posibile surse de durere. Reacţia părintelui continuă până ce semnalul este oprit (şi în această privinţă diferă fundamental de şabloanele zâmbetului şi râsului).

Acţiunea plânsului constă în tensiune musculară, însoţită de o înroşire a capului, udarea ochilor, deschiderea gurii, retragerea buzelor, respiraţie exagerată cu expiraţii intense şi, bineînţeles, vocalizări acute, iritante. La sugarii mai mari include şi alergatul la părinte de care copilul se agaţă.

Am descris acest şablon mai detaliat în ciuda faptului că este atât de familiar, deoarece tocmai de aici au evoluat semnalele noastre specializate ale râsului şi zâmbetului. Când cineva spune: „au râs până au dat în plâns" acel cineva se referă la această relaţie, dar în termeni evolutivi lucrurile s-au petrecut

invers – am plâns până am dat în râs. Cum s-a întâmplat asta? Pentru început, este important să realizăm cât de similare sunt plânsul și râsul, ca șabloane de reacție. Stările lor afective sunt atât de diferite, încât tindem să scăpăm din vedere acest lucru. Ca și plânsul, râsul implică tensiune musculară, deschiderea gurii, retragerea buzelor și respirație exagerată cu expirații intense. La intensități mari, include și el înroșirea feței și udarea ochilor. Dar vocalizările sunt mai puțin iritante și nu atât de acute. Mai ales, ele sunt mai scurte și se succed mai rapid. Este ca și cum tânguirea lungă a sugarului care plânge s-a segmentat, s-a tăiat în bucăți mici, și în același timp a devenit mai lină și a coborât în tonalitate. Reiese că reacția prin râs a evoluat din cea prin plâns, ca semnal secundar, după cum urmează. Am spus mai înainte că plânsul este prezent la naștere, dar că râsul nu apare până prin luna a treia sau a patra. Apariția sa coincide cu dezvoltarea capacității de recunoaștere a părinților. Copilul care își cunoaște tatăl poate fi un copil care știe, dar copilul care își cunoaște mama este un copil care râde. Înainte de a învăța să identifice fața mamei și s-o deosebească de alți adulți, copilul poate gânguri și bolborosi, dar nu râde. Ceea ce se întâmplă când începe să-și singularizeze mama este că, totodată, începe să-i fie teamă de alți adulți, străini. La vârsta de două luni orice față cunoscută este acceptată, toți adulții prietenoși sunt bineveniți. Dar acum temerile sale față de lumea înconjurătoare încep să se maturizeze și orice necunoscut are șanse să-l supere și să-l facă să plângă. (Mai târziu va învăța repede că dintre ceilalți adulți sunt unii anume care pot fi și ei recompensanți și își va pierde teama față de ei, dar acest lucru se face atunci selectiv, pe baza recunoașterii

personale.) Ca urmare a acestui proces de imprimare în memorie a mamei, sugarul poate ajunge într-un conflict ciudat. Dacă mama face ceva care îl sperie, ea devine sursa a două seturi de semnale opuse. Un set spune „Eu sunt mama ta – protectorul tău personal; nu ai de ce te teme", iar celălalt set spune „Fii atent, aici este ceva înspăimântător". Acest conflict nu poate apărea înainte ca mama să fie cunoscută ca individ, deoarece dacă atunci ar face ceva care sperie, ea nu ar fi decât o simplă sursă a unui stimul de spaimă în acel moment și nimic mai mult. Dar acum ea poate oferi dublul semnal: „E un pericol, dar nu-i nici un pericol". Sau altfel spus: „Poate părea că e un pericol, dar deoarece vine de la mine nu trebuie să te alarmezi". Rezultatul: copilul dă un răspuns care este pe jumătate o reacție de plâns și pe jumătate un gângurit de recunoaștere a părintelui. Combinația magică produce un râset. (Sau, mai curând, a produs, înapoi pe drumul evoluției. De atunci și până acum s-a fixat și s-a dezvoltat deplin ca reacție separată, distinctă, cu drepturi proprii.)

Astfel, râsul spune „Recunosc că pericolul nu este real" și-i transmite acest mesaj mamei. Mama se poate acum juca cu copilul destul de mult fără să-l facă să plângă. Primele cauze ale râsului la sugari sunt jocurile părintești de-a „cucu-bau", bătutul din palme, alternarea lăsatului pe genunchi cu ridicarea. Mai târziu, gâdilatul joacă un rol major, dar nu până după luna a șasea. Aceștia sunt toți stimuli de șoc, dar provenind de la protectorul „de încredere". Copiii învață repede să-i provoace – jucându-se de-a fața ascunselea, de exemplu, astfel că vor trăi „șocul" descoperirii celui ascuns, sau jucându-se de-a fugăritul, astfel încât să fie prinși.

Râsul, prin urmare, devine un semnal pentru joacă, un semn că interacţiunile tot mai spectaculoase dintre copil şi părinte pot să continue şi să se dezvolte. Dacă ele ajung să sperie sau să doară prea mult, atunci, desigur, reacţia poate trece pe plâns şi poate imediat restimula răspunsul protector. Acest sistem îi permite copilului să-şi extindă explorarea capacităţilor sale corporale şi a proprietăţilor fizice ale lumii înconjurătoare.

Şi alte animale au semnale speciale pentru joacă, dar în comparaţie cu ale noastre ele nu impresionează. Cimpanzeul, de exemplu, are la joacă o mimică specifică şi un uşor mârâit, care este echivalentul râsului nostru. La origine, aceste semnale au acelaşi gen de ambivalenţă. Când salută, puiul de cimpanzeu îşi scoate buzele mult în afară, întinzându-le la limită. Când este speriat şi le retrage, deschizându-şi gura şi arătându-şi dinţii. Mimica de joacă, fiind motivată de ambele sentimente al salutului prietenos şi al temerii, este un amestec din cele două. Maxilarele se deschid larg, ca la teamă, dar buzele sunt împinse înainte şi ţin dinţii acoperiţi. Mârâitul uşor este la jumătatea drumului între sunetul „uu-uu-uu" de salut şi ţipătul de teamă. Dacă joaca devine prea dură, buzele se retrag, iar mârâitul se transformă într-un ţipăt scurt, ascuţit. Dacă devine prea calmă, maxilarele se închid şi buzele sunt împinse înainte în poza cimpanzeului prietenos. În esenţă, situaţia este prin urmare aceeaşi, dar mârâitul uşor scos la joacă este un semnal anemic pe lângă râsul nostru viguros, plin de viaţă. Pe măsură ce cimpanzeii cresc, semnificaţia semnalului de joacă se micşorează mai mult chiar, în timp ce al nostru se extinde şi dobândeşte o importanţă şi mai mare în viaţa de zi cu zi. Maimuţa goală, chiar ca adult, este o

maimuţă jucăuşă. Totul se datorează firii sale exploratoare. Ea împinge în mod constant lucrurile până la limită, încercând să se autosurprindă, să se autoşocheze fără a se răni, şi apoi semnalizându-şi uşurarea prin hohote de râs molipsitoare.

Desigur, râsul de cineva poate, de asemenea, deveni, o armă socială puternică în rândul copiilor mai mari şi al adulţilor. El este dublu insultător deoarece indică faptul că persoana este atât înspăimântător de ciudată, cât şi în acelaşi timp nedemnă de luat în serios. Comedianul profesionist îşi arogă în mod deliberat acest rol social şi este plătit cu sume mari de bani de către spectatori care se bucură să se reasigure de normalitatea grupului lor faţă de anormalitatea asumată de acesta.

Reacţia adolescenţilor faţă de idolii lor este relevantă aici. Ca public spectator, ei îşi manifestă aprecierea spectacolului nu prin accese de râs, ci prin accese de ţipete. Ei nu numai că ţipă, dar se şi agaţă unii de alţii, se zvârcolesc, urlă, îşi acoperă feţele şi-şi trag părul. Acestea sunt toate semnele clasice ale durerii sau fricii intense, dar ele au ajuns stilizate în mod deliberat. Pragurile lor au fost coborâte artificial. Ele nu mai sunt strigăte după ajutor, ci semnalizează de la un spectator la altul că ei sunt capabili să aibă o reacţie emoţională la idolii sexuali, reacţie atât de puternică, încât, ca toţi stimulii de o intensitate insuportabil de mare, intră pe tărâmul durerii pure. Dacă o adolescentă s-ar găsi dintr-o dată singură în prezenţa unuia dintre idolii săi, nu s-ar întâmpla niciodată să ţipe la el. Ţipetele nu erau destinate lui, erau destinate celorlalte fete din publicul spectator. În felul acesta tinerele fete se pot reasigura una pe cealaltă de dezvoltarea reacţiilor lor emoţionale.

Înainte de a abandona subiectul lacrimilor şi râsului mai este un mister de clarificat. Unele mame suferă îngrozitor datorită faptului că odraslele le plâng fără întrerupere în primele trei luni de viaţă. Nimic din ceea ce fac părinţii nu pare a fi cauza acestui torent de plâns. De obicei, ele ajung la concluzia că ceva este în neregulă în mod radical, fizic cu copiii şi încearcă să-i trateze în mod corespunzător. Au dreptate, desigur, e ceva fizic în neregulă; dar este probabil efectul mai curând decât cauza. Indiciul vital vine de la faptul că acest plâns aşa-zis „colic" încetează ca prin farmec prin a treia sau a patra lună de viaţă. El dispare exact în momentul când copilul începe să-şi poată identifica mama ca individ cunoscut. Răspunsul este dat de comparaţia comportamentului părintesc între mamele cu copii care plâng şi cele cu copii mai tăcuţi. Primele sunt stângace, nervoase şi neliniştite în relaţiile cu progeniturile. Celelalte sunt sigure pe ele, calme şi senine. Ceea ce vreau să subliniez este că şi la această vârstă fragedă, copilul este foarte conştient de diferenţele dintre „securitatea" şi „siguranţa" tactilă, pe de o parte, şi „insecuritatea" şi „alarma" tactilă, pe de altă parte. O mamă agitată nu poate evita să-şi semnalizeze agitaţia nou-născutului ei. Starea este semnalizată înapoi către ea în mod corespunzător, cerând protecţie faţă de cauza agitaţiei. Răspunsul nu face decât să sporească supărarea mamei, ceea ce la rândul său intensifică plânsul copilului. În cele din urmă, nenorocitul de copil plânge până i se face rău şi atunci la totalul suferinţelor lui deja considerabile se adaugă şi durerile fizice. Singurul lucru necesar pentru a rupe acest cerc vicios este ca mama să accepte situaţia şi să devină calmă ea însăşi. Chiar dacă nu poate reuşi acest lucru

(şi este aproape imposibil să păcăleşti un copil în această privinţă), problema se corectează de la sine, aşa cum am spus, în a treia sau a patra lună de viaţă, deoarece la acea vârstă copilului ajunge să i se imprime mama şi, în mod instinctiv, el începe să reacţioneze faţă de ea ca „protector". Ea nu mai este sursa a o serie de stimuli care produc agitaţie, ci o faţă familiară. Dacă ar continua să fie sursă de stimuli care produc agitaţie, aceştia n-ar mai fi atât de alarmanţi deoarece vin de la cineva cunoscut, identificat ca prieten. Legătura tot mai strânsă a copilului cu părintele său o calmează, apoi, pe mamă şi îi reduce în mod automat neliniştea. „Colica" dispare.

Până acum am omis chestiunea zâmbetului deoarece este o reacţie chiar mai specializată decât râsul. Aşa cum râsul este o formă secundară a plânsului, tot aşa zâmbetul este o formă secundară a râsului. La prima vedere el poate părea într-adevăr a nu fi nimic mai mult decât o versiune de intensitate redusă a râsului, dar lucrurile nu sunt atât de simple. Este adevărat că, în forma sa cea mai blândă, râsul nu se poate deosebi de zâmbet şi acesta este fără îndoială felul în care a apărut zâmbetul, dar este cât se poate de clar că pe parcursul evoluţiei zâmbetul s-a emancipat şi trebuie considerat acum o entitate separată. Zâmbetul foarte intens – afişarea unui rânjet larg, a unui zâmbet radios – este complet diferit ca funcţie de râsul foarte intens. El a ajuns să se specializeze ca un semnal de salut al speciei. Dacă salutăm pe cineva zâmbindu-i, acel cineva ştie că suntem prietenoşi, dar dacă-l salutăm râzându-i ar putea avea motive să se îndoiască de aceasta.

Orice contact social provoacă teama, în cel mai bun caz o teamă uşoară. Comportamentul celuilalt individ în momentul

întâlnirii este o entitate necunoscută. Atât zâmbetul, cât şi râsul indică existenţa acestei temeri şi combinarea ei cu sentimente de atracţie şi acceptare. Dar când râsul creşte în intensitate, el semnalizează faptul că eşti gata pentru o nouă „spaimă", pentru o nouă exploatare a situaţiei pericol/siguranţă. Dacă, pe de altă parte, expresia de zâmbet a unui râs de nivel scăzut se transformă în altceva – într-un rânjet larg –, aceasta semnalizează că situaţia nu urmează a se prelungi în aceeaşi direcţie. Ea indică pur şi simplu că starea afectivă iniţială este ea însăşi un final, fără prea mari complicaţii. Zâmbetul reciproc îi reasigură pe cei implicaţi că ambii se află într-o stare de uşoară neîncredere, dar de atracţie reciprocă. A te teme puţin înseamnă a nu fi agresiv, iar a nu fi agresiv înseamnă a fi prietenos şi în felul acesta zâmbetul se dezvoltă ca mijloc de atracţie prietenoasă.

De ce, dacă nouă ne-a fost necesar acest semnal, alte primate s-au dezvoltat fără el? Se descurcă, e adevărat, au gesturi prietenoase de diferite feluri, dar zâmbetul pentru noi este unul în plus şi de o importanţă uriaşă în viaţa noastră de zi cu zi, atât în copilărie, cât şi la maturitate. Ce anume din modelul existenţei noastre l-a adus atât de în faţă? Răspunsul, s-ar părea, constă în faimoasele noastre piei nude. Când se naşte, puiul de maimuţă se prinde strâns de blana mamei. Acolo stă oră de oră, zi de zi. Timp de săptămâni sau chiar luni de zile nu părăseşte nici pentru o clipă protecţia confortabilă a corpului mamei. Mai târziu, când se aventurează de lângă ea pentru prima dată, el poate să alerge înapoi la ea într-o clipă şi să se agaţe din nou instantaneu. El are propriul său mod pozitiv de a-şi asigura un contact fizic strâns. Chiar dacă mama nu se bucură de acest contact (pe măsură ce puiul creşte şi devine mai greu), nu-i este

deloc uşor să-l respingă. Oricine a trebuit vreodată să facă pe dădaca pentru un pui de cimpanzeu poate depune mărturie că aşa este.

Când noi suntem născuţi ne aflăm într-o postură mult mai la voia întâmplării. Nu numai că suntem prea slabi pentru a ne agăţa, dar nici nu avem ceva de care să ne agăţăm. Deposedaţi de orice mijloace mecanice care să ne asigure contactul strâns cu mamele, trebuie să ne bazăm în întregime pe semnalele de stimulare maternă. Putem să ţipăm până la epuizare pentru a atrage atenţia părinţilor, dar, odată dobândită, trebuie să mai facem ceva pentru a o menţine. Puiul de cimpanzeu ţipă pentru a atrage atenţia la fel ca şi noi. Mama se repede spre el şi îl ia în braţe. Instantaneu puiul se agaţă din nou. Acesta este momentul în care noi avem nevoie de un înlocuitor al agăţatului, un gen de semnal care să o răsplătească pe mamă şi să o facă să vrea să stea cu noi. Semnalul pe care îl folosim este zâmbetul.

Zâmbetul apare în primele câteva săptămâni de viaţă, dar la început nu este îndreptat către ceva anume. Prin săptămâna a cincea el este dat ca reacţie clară la anumiţi stimuli. Ochii copilului pot acum fixa obiectele. La început, el reacţionează mai mult la o pereche de ochi care îl privesc. Chiar şi două pete negre pe o bucată de carton îşi vor face efectul. Pe măsură ce trec săptămânile devine necesară şi o gură. Două pete negre cu o linie în chip de gură sub ele sunt acum eficiente pentru obţinerea răspunsului. În curând o lărgire a gurii devine vitală, iar apoi ochii încep să-şi piardă importanţa de stimuli-cheie. În această etapă, pe la trei-patru luni, răspunsul începe să devină mai specific. El se restrânge de la orice faţă cunoscută la faţa mamei. Are loc imprimarea chipului mamei.

Uimitor în legătură cu dezvoltarea acestei reacții este că, atunci când ea are loc, copilul este complet incapabil să deosebească pătratele de triunghiuri sau alte forme geometrice precise. Este ca și cum ar exista un avans special în maturizarea capacității de a recunoaște anumite tipuri de forme destul de limitate – cele legate de trăsăturile umane – în timp ce alte capacități vizuale rămân în urmă. Acest lucru face ca privirea copilului să se fixeze pe obiectul corect. Ceea ce va evita ca imprimarea să se facă pe o formă inanimată din apropiere.

Până la vârsta de șapte luni copilului i s-a imprimat complet imaginea mamei. Orice face acum, ea își va păstra imaginea de mamă în mintea copilului pe tot restul vieții lui. Puii de rață realizează aceasta prin faptul că merg în urma mamei, puii de maimuță prin faptul că se agață de ea. Noi ne dezvoltăm legătura vitală a atașamentului prin răspunsul prin zâmbet.

Ca stimul vizual zâmbetul a ajuns la configurația sa unică în principal prin simplul act al ridicării colțurilor gurii. Gura este deschisă într-o oarecare măsură, iar buzele sunt trase înapoi, ca la mimica de teamă, dar prin adăugarea curbării în sus a colțurilor gurii caracterul expresiei este radical modificat. Această evoluție a condus, la rândul ei, la posibilitatea unei alte expresii faciale în contrast cu prima – cea a gurii lăsate în jos. Adoptând o linie a gurii care este complet opusă formei zâmbetului, este posibil să se semnalizeze un antizâmbet. Așa cum râsul a evoluat din plâns, iar zâmbetul din râs, tot așa fața neprietenoasă a evoluat la polul opus, din fața prietenoasă.

Dar zâmbetul este mai mult decât o linie a gurii. Noi ca adulți ne putem transmite starea sufletească printr-o simplă răsucire

a buzelor, dar copilul face cu mult mai mult. Când zâmbește cu intensitate maximă, el dă și din picioare și își agită mâinile pe care le întinde către stimul, mișcându-le încoace și încolo, gângurește pe limba lui, își dă capul pe spate și își scoate în afară bărbia, își apleacă trunchiul în față sau se rostogolește pe o parte și-și intensifică respirația. Ochii îi devin mai strălucitori și se pot închide ușor; apar crețuri sub ochi sau în prelungirea lor și, uneori, la rădăcina nasului; încrețiturile pielii dintre părțile laterale ale nasului și cele ale gurii devin mai accentuate, iar limba poate fi ușor scoasă în afară. Dintre aceste elemente variate, mișcările corpului par a indica o luptă a copilului pentru a veni în contact cu mama. Cu felul său greoi de a se mișca, copilul ne arată, probabil, tot ceea ce a rămas din reacția de agățare a primatelor ancestrale.

Am vorbit despre zâmbetul copilului, dar zâmbetul este, desigur, un semnal dublu. Când copilul îi zâmbește mamei, ea îi răspunde cu un semnal similar. Fiecare îl răsplătește pe celălalt și legătura dintre ei se întărește în ambele sensuri. Ați putea avea impresia că această afirmație este evidentă, dar ar putea fi o capcană în ea. Unele mame, când sunt agitate, nervoase sau supărate pe copil, încearcă să-și ascundă starea printr-un zâmbet forțat. Ele speră că printr-o față prefăcută vor evita să-l indispună pe copil, dar în realitate acest truc poate face mai mult rău decât bine. Am menționat mai înainte că este aproape imposibil să păcălești un copil în privința stării sufletești a mamei. În primii ani de viață se pare că suntem foarte sensibili la semne aparent minore de agitație părintească și calm părintesc. În etapele premergătoare vorbirii, înainte ca uriașul mecanism

al comunicării simbolice, culturale să aducă cu sine ceaţa uitării, ne bazăm mult mai mult pe mişcări subtile, pe modificări ale poziţiei şi ale tonului vocii decât va fi nevoie mai târziu în viaţă. Alte specii au şi ele acest simţ deosebit de dezvoltat. Uimitoarea capacitate a „Inteligentului Hans", renumitul cal ce putea număra, se baza, de fapt, pe simţul său foarte dezvoltat de a observa modificări infime ale poziţiei dresorului. Când i se cerea să facă o adunare, Hans lovea cu copita de atâtea ori cât era necesar şi apoi se oprea. Chiar dacă dresorul ieşea din sală şi altcineva făcea încercarea ea tot mergea, deoarece atunci când se ajungea la numărul de lovituri corespunzător, străinul nu-şi putea controla o uşoară încordare a corpului. Această capacitate o avem şi noi toţi, chiar şi ca adulţi (este folosită mult de prezicători pentru a aprecia dacă merg pe pista cea bună), dar la sugarii care încă nu vorbesc ea pare să fie deosebit de activă. Dacă mama face mişcări forţate şi agitate, oricum ar fi ele mascate, va transmite aceste stări copilului. Dacă în acelaşi timp şi zâmbeşte larg, aceasta nu-l păcăleşte pe copil, ci doar îl derutează. Sunt transmise două mesaje contradictorii. Dacă acest lucru se face de multe ori poate avea un efect dăunător continuu şi-i poate cauza copilului dificultăţi serioase în contactele sociale şi adaptările de mai târziu din viaţă.

Lăsând deoparte subiectul zâmbetului, trebuie să ne îndreptăm acum atenţia către o activitate foarte diferită. Cu trecerea lunilor, începe să apară un nou şablon de comportament al copilului; îşi face intrarea pe scenă agresivitatea. Accesele de furie şi plânsul de supărare încep să se diferenţieze de reacţia anterioară a plânsului pentru orice. Copilul îşi semnalizează agresivitatea

printr-o formă de ţipete mai întrerupte, mai neregulate şi prin loviri violente cu mâinile şi picioarele. El atacă obiectele mici, le zgâlţâie pe cele mari, scuipă şi împroaşcă şi încearcă să muşte, să zgârie sau să lovească tot ce-i cade în mână. La început, aceste acţiuni sunt cam la întâmplare şi necoordonate. Plânsul arată că teama este încă prezentă. Agresivitatea nu s-a maturizat încă până în punctul unui atac pur: acest lucru va veni mult mai târziu, când copilul este sigur pe sine şi pe deplin conştient de posibilităţile sale fizice. Când se dezvoltă, comportamentul agresiv are, de asemenea, propriile semnale de mimică specială. Acestea constau dintr-o privire duşmănoasă însoţită de strângerea buzelor. Buzele sunt bosumflate, astfel încât capătă o linie bine conturată, cu colţurile gurii mai curând împinse în faţă decât retrase. Ochii sunt aţintiţi fix asupra adversarului, iar sprâncenele sunt coborâte într-o încruntare. Pumnii sunt strânşi. Copilul a început să se afirme.

S-a descoperit că această agresivitate poate fi mărită prin creşterea densităţii unui grup de copii. În condiţii de aglomerare, interacţiunile sociale prietenoase dintre membrii unui grup se reduc, iar şabloanele distructive şi agresive prezintă o pronunţată creştere în frecvenţă şi intensitate. Lucrul este semnificativ când ne amintim că şi la alte animale lupta este utilizată nu numai pentru sortarea disputelor pentru dominaţie, ci şi pentru a mări spaţiul dintre membrii unei specii. Vom reveni asupra acestei probleme în capitolul cinci.

Pe lângă protecţia, hrănirea, spălarea şi joaca cu progenitura, îndatoririle părinteşti includ şi extrem de importantul proces al educaţiei. Ca şi la alte specii, aceasta se face printr-un sistem

pedeapsă/recompensă care treptat modifică și adaptează învățarea prin încercare-eroare a tânărului. Dar, în plus, progenitura va învăța rapid prin imitație – proces care este comparativ slab dezvoltat la majoritatea celorlalte mamifere, dar superb de elevat și rafinat la noi. Astfel, mult din ceea ce alte animale trebuie să învețe din greu ele însele, noi dobândim repede urmând exemplul părinților. Maimuța goală este o maimuță-educator (suntem atât de în acord cu această metodă de învățare, încât tindem să considerăm că și alte specii beneficiază de ea în același mod, numai că noi am supraestimat cu mult rolul pe care educația îl joacă în viețile lor).

Mult din ceea ce facem ca adulți se bazează pe această absorbție imitativă din anii copilăriei. De multe ori ne închipuim că ne comportăm într-un anume fel pentru că un asemenea comportament corespunde unui cod abstract și înalt de principii morale, când în realitate tot ceea ce facem este că ascultăm de un set de întipăriri pur imitative, adânc înrădăcinat și de mult „uitat". Tocmai ascultarea nemodificată de aceste întipăriri (împreună cu pornirile noastre instinctive ascunse cu grijă) face ca societăților să le fie atât de greu să-și schimbe obiceiurile și „convingerile". Chiar și atunci când este pusă în fața unor idei noi stimulative, strălucit de raționale, bazate pe aplicarea inteligenței pure obiective, comunitatea se agață încă de vechile sale prejudecăți și obiceiuri domestice. Aceasta este crucea pe care trebuie să o purtăm dacă e să navigăm prin faza noastră vitală de „hârtie sugativă" juvenilă, de asimilare rapidă a experienței acumulate a generațiilor anterioare. Suntem forțați să preluăm părerile preconcepute împreună cu faptele de valoare.

Spre norocul nostru am dezvoltat un antidot puternic pentru această slăbiciune ce este inerentă procesului de învățare imitativă. Ne-am ascuțit simțul curiozității, o dorință intensă de a explora care acționează împotriva celeilalte tendințe și duce la un echilibru ce are potențialul unui succes fantastic. Dacă o cultură devine prea rigidă ca urmare a dependenței totale față de repetiția prin imitație sau dacă devine prea îndrăzneață și nechibzuită în explorare, numai atunci se va poticni. Cele cu un bun echilibru între cele două nevoi instinctive vor prospera. Putem vedea multe exemple de culturi prea rigide și prea necugetate în lumea de azi. Societățile mici înapoiate, complet dominate de povara grea a tabuurilor și obiceiurilor lor străvechi, sunt exemple din primul caz. Aceleași societăți, când sunt convertite și „ajutate" de culturi avansate, devin repede exemple din al doilea caz. O supradoză bruscă de noutate socială și freamăt explorator îneacă forțele stabilizatoare ale imitației ancestrale și înclină balanța prea mult în cealaltă direcție. Rezultatul este haosul cultural și dezintegrarea. Norocoasă este societatea care se bucură de dobândirea treptată a unui echilibru perfect între imitație și curiozitate, între copierea servilă, negândită și experimentarea progresivă, rațională.

Capitolul patru

Explorarea

Toate mamiferele au un puternic imbold de a explora, dar pentru unele el este mult mai important decât alte chemări instinctuale. Totul depinde în mare măsură de cât de mult s-au specializat aceste animale în cursul evoluției. Dacă întregul lor efort evolutiv s-a concentrat către perfecționarea unei anumite stratageme pentru supraviețuire, atunci nu mai au de ce să se preocupe prea mult de complexitatea lumii înconjurătoare. Atât timp cât furnicarul își are furnicile lui, iar ursul koala frunzele lui de eucalipt, ei sunt mulțumiți și traiul e ușor. Animalele nespecializate, pe de altă parte – oportuniștii lumii animale –, nu-și pot permite nici o clipă de relaxare. Ele nu sunt niciodată sigure de unde le poate veni masa următoare și, de aceea, trebuie să cunoască fiecare ascunziș și crăpătură, să testeze fiecare posibilitate și să-și țină mereu atenția încordată pentru a nu scăpa norocul ce s-ar putea ivi. Trebuie să exploreze și iar să exploreze. Trebuie să cerceteze și să reverifice continuu. Trebuie să-și mențină permanent curiozitatea la un nivel ridicat.

Aceasta nu este o simplă problemă a hrănirii: autoapărarea poate cere și ea aceleași lucruri. Porcii țepoși, aricii și sconcșii pot să fornăie și să calce cât de zgomotos vor, nepăsători față de dușmani, dar mamiferul neînarmat trebuie să fie permanent în alertă. El trebuie să cunoască semnele pericolului și căile de scăpare. Pentru a supraviețui trebuie să-și cunoască teritoriul în cele mai mici detalii.

Privind lucrurile în felul acesta, s-ar părea că pentru un animal nespecializarea nu prea este eficientă. La urma-urmei de ce ar exista mamifere oportuniste? Răspunsul este că, în modul de viaţă specializat, există o piedică serioasă. Atât timp cât mecanismul special de supravieţuire funcţionează, totul este bine, dar dacă mediul suferă o modificare majoră, animalul specializat rămâne fără resurse. Dacă a evoluat până într-atât încât să-şi depăşească concurenţii, înseamnă că animalul a fost forţat să facă modificări majore în structura sa genetică şi nu va putea reveni destul de repede la starea anterioară când va sosi din nou vremea ronţăitului. Dacă pădurile de eucalipt ar dispărea, koala ar pieri. Dacă un ucigaş cu colţi de fier şi-ar dezvolta capacitatea de a sfărâma ghimpii porcului ţepos, porcul ţepos ar deveni o pradă uşoară. Pentru animalul oportunist existenţa poate fi mereu dură, dar el va fi capabil să se adapteze prompt la orice modificare rapidă cu care mediul l-ar pune la încercare. Ia-i mangustei şobolanii şi şoarecii că ea va trece pe ouă şi melci. Ia-i maimuţei fructele şi alunele că ea va trece pe rădăcini şi lăstari.

Dintre toate animalele nespecializate, maimuţele sunt poate cele mai oportuniste. Ca grup ele s-au specializat în nespecializare. Iar dintre maimuţele cu şi fără coadă, maimuţa goală este cel mai mare oportunist. Acesta nu este decât un aspect al evoluţiei sale neotenice. Toate maimuţele tinere sunt curioase, dar intensitatea curiozităţii lor tinde să se diminueze pe măsură ce devin adulte. La noi, curiozitatea infantilă se întăreşte şi se extinde în anii maturităţii. Noi nu încetăm niciodată să investigăm. Nu suntem niciodată satisfăcuţi că ştim atât cât să ne descurcăm. Fiecare întrebare la care răspundem duce la o altă întrebare.

Aceasta a devenit cea mai importantă stratagemă pentru supravieţuire a speciei noastre.

Tendinţa de a fi atras de noutate a fost numită neofilie (dragostea pentru nou), şi se deosebeşte de neofobie (teama faţă de nou). Orice lucru necunoscut este potenţial periculos. Trebuie să ne apropiem de el cu precauţie. Poate ar trebui să-l evităm? Dar dacă îl evităm, atunci cum vom ajunge vreodată să ştim ceva despre el? Impulsul neofilic trebuie să ne stimuleze în continuare şi să ne menţină interesul până ce necunoscutul devine cunoscut, până ce cunoaşterea duce la plictis şi în cadrul acestui proces dobândim o experienţă preţioasă de care ne vom aminti şi pe care o vom folosi la nevoie, cândva mai târziu. Copilul procedează aşa tot timpul. Atât de puternic este acest impuls, încât este necesară intervenţia restrictivă a părinţilor. Dar deşi părinţii pot reuşi să-i direcţioneze curiozitatea, ei nu o pot niciodată înlătura. Pe măsură ce copiii cresc, tendinţa lor de a explora poate atinge uneori proporţii alarmante şi pot fi auziţi adulţi vorbind despre „un grup de tineri purtându-se ca animalele sălbatice". Dar, de fapt, lucrurile se petrec invers. Dacă adulţii şi-ar da osteneala de a studia modul în care se comportă în realitate animalele sălbatice adulte, ar constata că animalele sălbatice sunt ei. Ei sunt cei care încearcă să îngrădească explorarea pe care o sacrifică în schimbul comodităţii conservatorismului subuman. Spre norocul speciei, există întotdeauna destui adulţi ce îşi menţin inventivitatea şi curiozitatea juvenilă şi care dau populaţiilor posibilitatea de a progresa şi a spori numeric.

Când privim cum se joacă puii de cimpanzeu ne sare imediat în ochi asemănarea dintre comportamentul lor şi cel al

propriilor noştri copii. Şi unii şi ceilalţi sunt fascinaţi de „jucăriile" noi. Se reped la ele cu aviditate, ridicându-le, aruncându-le, sucindu-le, lovindu-le şi făcându-le bucăţi. Şi unii şi ceilalţi inventează jocuri simple. Interesul micilor cimpanzei este tot atât de puternic ca şi al micuţilor noştri, iar în primii câţiva ani de viaţă se descurcă la fel de bine – chiar mai bine, deoarece sistemul lor muscular se dezvoltă mai repede. Dar după un timp, puii de cimpanzeu încep să piardă teren. Creierul lor nu este suficient de complex pentru a clădi pe acest început bun. Puterea lor de concentrare este slabă şi nu poate creşte pe măsura creşterii corpului. Şi, în primul rând, le lipseşte capacitatea de a comunica în detaliu cu părinţii despre tehnicile ingenioase pe care le descoperă.

Cel mai bun mod de a clarifica această diferenţă este de a lua în discuţie un exemplu concret. Pictatul sau explorarea grafică este o alegere ce ne stă la îndemână. Ca şablon comportamental, el a avut o importanţă vitală pentru specia noastră timp de milenii şi dispunem de vestigiile preistorice de la Altamira şi Lascaux pentru a o dovedi.

Dacă li se oferă ocazia şi materialele adecvate, puii de cimpanzeu sunt la fel de tentaţi ca şi noi să exploreze posibilităţile vizuale ale urmelor lăsate pe o foaie de hârtie albă. La originea acestui interes se află principiul ce stă la baza relaţiei investigare/recompensă, potrivit căruia interesul creşte cu cât se obţin rezultate mai spectaculoase în urma unui consum de energie comparativ mic. Se poate vedea că acest principiu operează în tot felul de situaţii de joc. Activităţile pot implica un efort deosebit, dar plăcerea cea mai mare o dau acele acţiuni

care produc un efect neaşteptat de spectaculos. Putem numi acest principiu al jocului „principiul recompensei mărite".

Atât cimpanzeilor, cât şi copiilor le place să izbească obiecte între ele, preferate fiind cele care produc zgomotul cel mai puternic cu efortul cel mai mic. Mingile care sar foarte sus când sunt doar uşor aruncate, baloanele ce străbat repede camera chiar numai uşor atinse, nisipul care poate fi modelat cu cea mai slabă apăsare, jucăriile pe roţi care se deplasează uşor la cea mai uşoară împingere, acestea sunt obiectele cele mai atractive pentru joc.

Când are pentru prima dată în faţă un creion şi o bucată de hârtie, copilul mic nu este într-o situaţie deosebit de promiţătoare. Cel mai bun lucru pe care-l poate face este să lovească cu creionul pe suprafaţa hârtiei. Dar asta duce la o surpriză plăcută. Lovirea face mai mult decât un simplu zgomot, ea are şi un impact vizual. Este ceva la capătul creionului care lasă o urmă pe hârtie. Astfel se desenează o linie.

Este fascinant să urmăreşti acest prim moment al descoperirii grafice de către un cimpanzeu sau un copil. El fixează linia cu privirea, uimit de premiul vizual neaşteptat adus de acţiunea sa. După ce contemplă rezultatul timp de o clipă, repetă experimentul. Evident, merge şi a doua oară, apoi iar şi iar. În curând coala se acoperă cu linii mâzgălite. Cu timpul, reprizele de desen devin mai hotărâte. Linii simple, duse la întâmplare, trase pe hârtie una după alta, alcătuiesc o mâzgăleală în toate direcţiile. Dacă alegerea e posibilă, în locul creionului obişnuit încep să fie preferate creioanele colorate, creta şi vopselele, deoarece ele au un impact mai pronunţat, produc un efect vizual chiar mai mare, pe măsură ce colorează hârtia.

Interesul pentru această activitate apare prima dată pe la vârsta de un an şi jumătate, atât la cimpanzei, cât şi la copii. Dar abia de pe la doi ani mâzgăleala în toate direcţiile, făcută apăsat şi sigur, ia cu adevărat avânt. La vârsta de trei ani, copilul obişnuit trece într-o nouă fază grafică: el începe să-şi simplifice mâzgăleala confuză. Din haosul captivant încep să se cristalizeze forme fundamentale. Experimentează cu cruci, apoi cu cercuri, cu pătrate şi cu triunghiuri. De jur împrejurul paginii sunt duse linii şerpuite până când se întorc de unde au plecat, închizând un spaţiu. Linia devine contur.

În lunile următoare, aceste figuri simple sunt combinate între ele, luând naştere forme abstracte simple. Cercul este tăiat de o cruce, colţurile pătratului sunt unite prin linii diagonale. Aceasta este etapa esenţială ce precedă primele reprezentări picturale. La copil, cotitura se produce în a doua jumătate a celui de-al treilea an sau la începutul celui de-al patrulea. La cimpanzeu, ea nu se mai produce niciodată. Puiul de cimpanzeu reuşeşte să facă forme-evantai, cruci şi cercuri, şi poate chiar realiza un „cerc marcat", dar nu poate merge mai departe. Este mult prea tentant ca să nu observăm că motivul cercului marcat este precursorul imediat al primei reprezentări grafice realizate de copilul obişnuit. Ceea ce se întâmplă este că în interiorul cercului sunt plasate câteva linii sau pete, iar apoi, ca prin minune, o faţă începe să-l privească de pe hârtie pe copilul pictor. Are loc revelaţia recunoaşterii. Faza experimentării abstracte, a inventării de şabloane s-a terminat. Acum trebuie atins un nou ţel: acela al reprezentării grafice perfecţionate. Se fac feţe noi, feţe mai bune, cu ochii şi gura în locul corespunzător. Se adaugă

detalii – păr, urechi, un nas, braţe şi picioare. Se nasc alte imagini – flori, case, animale, bărcuţe, maşini. Acestea sunt înălţimi la care se pare că puiul de cimpanzeu nu se poate ridica niciodată. După ce a fost atinsă culmea – desenarea cercului şi marcarea zonei sale interioare – animalul continuă să evolueze, dar nu şi desenele sale. Poate că într-o zi se va descoperi un cimpanzeu de geniu, dar pare puţin probabil.

Copilului i se deschide acum în faţă faza de reprezentare a explorării grafice, dar, deşi ea constituie partea principală a descoperirii, vechile influenţe ale formelor abstracte încă se fac simţite, îndeosebi între 5 şi 8 ani. În această perioadă sunt realizate picturi deosebit de atractive, deoarece ele se bazează pe terenul solid al fazei formelor abstracte. Imaginile de reprezentare se află încă într-un stadiu primar de diferenţiere şi sunt combinate cu plăcere cu dispunerea sigură, bine definită a formelor şi şabloanelor.

Procesul prin care cercul umplut cu puncte se transformă într-un portret fidel şi complet este uimitor. Descoperirea că el reprezintă un chip nu conduce la perfecţionarea sa imediată. Acest lucru devine categoric scopul dominant, dar necesită timp (mai mult de zece ani, de fapt). Mai întâi, trăsăturile de bază trebuie ordonate puţin – cercuri pentru ochi, o linie orizontală pentru gură, două puncte sau un cerc central pentru nas. Cercul exterior trebuie „tivit" cu păr şi aici lucrurile se pot opri pentru un timp. Faţa, la urma-urmei, este cea mai perceptibilă şi captivantă parte a mamei, cel puţin în termeni vizuali. După un timp, totuşi, se fac noi progrese. Prin simplul procedeu al lungirii unor fire de păr devine posibil ca din această figură-faţă

să pornească braţe şi picioare cărora, la rândul lor, li se pot adăuga degete. În acest moment, forma esenţială a figurii are încă la bază cercul din faza premergătoare reprezentării. El este un vechi prieten care rămâne până mai târziu. După ce mai întâi a devenit faţă, el devine acum o combinaţie de faţă şi corp.

Pe copil nu pare să-l deranjeze, în această etapă, că mâinile din desenul său pornesc din părţile laterale a ceea ce pare a fi capul. Dar cercul nu poate dăinui la nesfârşit. Ca şi o celulă, el trebuie să se dividă şi să dea naştere la o nouă celulă sub el. Ca variantă cele două picioare trebuie unite undeva în lungul lor, dar mai sus de glezne. Pe una din aceste căi se poate naşte un corp. Indiferent de calea folosită, mâinile rămân sus ca nişte beţe lipite de părţile laterale ale capului. Şi acolo vor sta destul de mult până să fie coborâte în poziţia lor mai corectă, ieşind din partea superioară a corpului.

Este fascinant să observi aceşti paşi lenţi făcuţi unul după altul, pe măsură ce voiajul în lumea descoperirilor continuă neobosit. Treptat, sunt încercate din ce în ce mai multe forme şi combinaţii, imagini mai diversificate, culori mai complexe şi structuri mai variate. În cele din urmă, se realizează o reprezentare fidelă şi pot fi fixate şi păstrate pe hârtie copii precise ale lumii exterioare. Dar în acest stadiu, natura exploratoare iniţială a activităţii începe a fi umbrită de cerinţele presante ale comunicării prin imagini. Vechile picturi şi desene ale puilor de cimpanzeu şi ale copiilor mici nu aveau nimic de-a face cu actul comunicării. Era un act al descoperirii, al invenţiei/al testării posibilităţilor variabilităţii grafice. Era „acţiunea de a picta", nu un mijloc de semnalizare. Ea nu cerea nici o recompensă – era

propria sa recompensă, era joc de dragul jocului. Totuşi, ca atât de multe aspecte ale jocului din copilărie, ea ajunge repede să se împletească cu alte scopuri ale adulţilor. Comunicarea socială o absoarbe şi inventivitatea iniţială se pierde, emoţia simplă a „liniei trase la întâmplare" dispare. Majoritatea adulţilor o mai lasă să reapară numai când mâzgălesc la întâmplare, fiind preocupaţi de altceva. (Asta nu înseamnă că şi-au pierdut inventivitatea, ci pur şi simplu că aria de manifestare a ingeniozităţii s-a mutat în sfere mai complexe, tehnologice.)

Din fericire pentru arta exploratoare a picturii şi desenului s-au dezvoltat acum metode tehnice mult mai eficiente de a reproduce imagini din mediul înconjurător. Fotografia şi derivatele ei au făcut ca „pictura reproductivă cu scop de conservare a informaţiei" să nu mai fie la modă. Aceasta a rupt lanţurile grele ale responsabilităţii ce au constituit povara paralizantă a artei adulţilor atâta amar de timp. Pictura poate acum din nou să exploreze, de astă dată într-o formă matură, de adult. Ceea ce, aproape că nu mai e nevoie să menţionăm, este exact ce se întâmplă astăzi.

Am ales acest exemplu aparte al comportamentului explorator deoarece pune în evidenţă foarte clar diferenţele dintre noi şi cea mai apropiată rudă a noastră actuală, cimpanzeul. Comparaţii similare s-ar putea face şi în alte domenii. Unul sau două merită o scurtă atenţie. Explorarea lumii sunetului se poate observa la ambele specii. Invenţia vocală, aşa cum am văzut deja, este dintr-un motiv sau altul practic absentă la cimpanzeu, dar „bătutul percutant" al tobelor joacă un rol important în viaţa sa. Puii de cimpanzeu investighează în mod repetat potenţialul

sonor al loviturilor puternice, al bătutului din picior şi din palme. Ca adulţi ei îşi dezvoltă această tendinţă în reprize prelungite de bătut al tobelor în comun. Unul după altul animalele lovesc în ceva, ţipă şi rup vegetaţia, bătând în trunchiuri de copaci şi în buşteni goi pe dinăuntru. Aceste manifestări în comun pot dura până la o jumătate de oră şi mai bine. Funcţia lor nu se cunoaşte cu exactitate, dar au efectul de stimulare reciprocă a membrilor unui grup. Bătutul tobei este şi la specia noastră cea mai răspândită formă a expresiei muzicale. Ea începe timpuriu, ca şi la cimpanzeu, când copiii încep să testeze valorile de percuţie ale obiectelor din jur în mod foarte asemănător. Dar, în timp ce cimpanzeii adulţi nu reuşesc niciodată mai mult decât un tam-tam ritmic, noi îl sofisticăm în poliritmuri complexe şi îl amplificăm cu răpăituri vibrante şi variaţii ale tonalităţii. Producem, de asemenea, şi zgomote suplimentare, suflând în tuburi şi frecând sau lovind bucăţi de metal. Ţipetele şi urletele cimpanzeului devin la noi cântece inspirate. Dezvoltarea performanţelor muzicale complicate pare a fi jucat la noi, în grupările sociale mai simple, cam acelaşi rol ca şi reprizele de tam-tam şi urlete ale cimpanzeilor, respectiv, un rol de stimulare reciprocă în grup. Spre deosebire de pictat, nu era un model de activitate însuşit pentru transmiterea de informaţii detaliate pe scară largă. Transmiterea de mesaje prin secvenţe de tam-tam la anumite culturi a fost o excepţie de la regulă, dar, în primul şi în primul rând, muzica s-a dezvoltat ca mijloc de a crea stări sufleteşti şi ca sincronizator. Conţinutul său de inventivitate şi de explorare a devenit tot mai puternic, totuşi, şi, eliberat de orice îndatoriri importante de „reproducere“, a ajuns o zonă majoră a experimentării

estetice abstracte. (Datorită celorlalte îndatoriri anterioare ale sale, pictura abia de puţin timp a ajuns-o din urmă.)

Dansul a urmat în bună parte cam acelaşi drum ca şi muzica instrumentală şi vocală. Cimpanzeii includ multe mişcări de legănare şi ţopăială în ritualurile lor de tam-tam şi acestea însoţesc şi producţiile muzicale creatoare de stări sufleteşti ale speciei noastre. De acolo, ca şi muzica, ele au fost prelucrate şi extinse în producţii complexe din punct de vedere estetic.

Strâns legată de dans a fost şi dezvoltarea gimnasticii. Performanţele fizice ritmice sunt comune în joaca atât a puilor de cimpanzeu, cât şi a copiilor mici. Ele se stilizează rapid, dar îşi păstrează un puternic element de variabilitate în cadrul şabloanelor structurate pe care le adoptă. Dar jocurile fizice ale cimpanzeilor nu se dezvoltă şi nu se maturizează, ele se sting cu încetul. Noi, pe de altă parte, le explorăm posibilităţile la maximum şi le dezvoltăm în viaţa adultă în multe forme complexe de exerciţii şi sporturi. Din nou ele sunt importante ca mijloace colective de sincronizare, în principal sunt mijloace de a ne menţine şi extinde explorarea capacităţilor fizice proprii.

Scrisul, derivaţie formalizată a pictatului, şi comunicarea vocală verbalizată s-au dezvoltat, desigur, ca principalul nostru mijloc de transmitere şi înregistrare a informaţiei, dar ele au fost utilizate şi pentru a vehicula explorarea estetică pe o scară extrem de largă. Elaborarea complicată a mormăielilor şi chiotelor noastre ancestrale în vorbire simbolică complexă ne-a permis să stăm şi să „ne jucăm“ cu gândurile din cap, şi să ne orientăm secvenţele de cuvinte (iniţial pur aplicative) către scopuri noi ca obiecte de joc estetic, experimental.

Astfel, în toate aceste domenii – în pictură, sculptură, desen, muzică instrumentală şi vocală, dans, gimnastică, jocuri, sport, scris şi vorbire – putem duce mai departe după pofta inimii, pe întreaga durată a lungii noastre existenţe, forme complexe şi specializate ale explorării şi experimentării. Prin exerciţiu minuţios, atât ca executanţi, cât şi ca observatori, ne putem sensibiliza reacţia faţă de imensul potenţial explorator pe care aceste îndeletniciri îl au de oferit. Dacă lăsăm la o parte funcţiile secundare ale acestor activităţi (de a aduce bani, de a ne asigura un statut social şi aşa mai departe), atunci ele apar toate, biologic vorbind, fie ca o prelungire în viaţa adultă a modelelor de joc infantil, fie ca o impunere a „regulilor jocului" asupra sistemelor de informaţii şi comunicare ale adulţilor.

Aceste reguli pot fi formulate astfel: (1) să cercetezi necunoscutul până când devine cunoscut; (2) să impui repetiţia periodică a ceea ce este cunoscut; (3) să variezi această repetiţie în cât mai multe feluri; (4) să selectezi din variante pe cele mai satisfăcătoare şi să le adânceşti în dauna celorlalte; (5) să le combini şi să le recombini între ele; şi (6) să faci toate acestea de dragul de a o face, ca scop în sine.

Principiile de mai sus se aplică la fel pe întreaga scară socială, fie că este vorba de un copil care se joacă în nisip, fie de un compozitor care lucrează la o simfonie.

Ultima regulă este deosebit de importantă. Comportamentul explorator are un rol şi în modelele esenţiale ale supravieţuirii, vizând hrănirea, lupta, împerecherea şi celelalte. Dar acolo el este limitat la fazele poftelor primare ale secvenţelor unei activităţi şi angrenat pe cerinţele lor speciale. Pentru multe specii de

animale nu reprezintă mai mult decât atât. Nu există explorare de dragul explorării. Dar, la mamiferele superioare şi în mod deosebit la noi, el s-a emancipat ca instinct de sine stătător, distinct. Funcţia sa este de a ne da o cât mai nuanţată şi complexă conştiinţă asupra lumii înconjurătoare şi asupra propriilor noastre capacităţi în relaţiile cu ea. Această conştiinţă nu este amplificată în contextele specifice ale scopului esenţial al supravieţuirii, ci în termeni generalizaţi. Ceea ce acumulăm în felul acesta se poate aplica apoi oriunde, oricând, în orice context.

Am omis dezvoltarea ştiinţei şi tehnologiei în această discuţie deoarece ele s-au axat în cea mai mare parte pe îmbunătăţiri specifice ale metodelor utilizate în vederea atingerii scopurilor esenţiale ale supravieţuirii, cum sunt: lupta (armele), hrănirea (agricultura), construirea cuiburilor (arhitectura) şi alinarea durerilor (medicina). Este interesant, totuşi, că, pe măsură ce a trecut timpul, iar cuceririle tehnicii s-au întrepătruns tot mai mult, instinctul explorator pur a invadat şi domeniul ştiinţei. Cercetarea ştiinţifică – însuşi cuvântul „cercetare" înlătură jocul (şi prin asta înţeleg jocul bazat pe reguli) – operează foarte mult după principiile de joacă menţionate anterior. În cercetarea „pură", omul de ştiinţă îşi foloseşte imaginaţia practic în acelaşi mod ca şi artistul. El vorbeşte mai curând despre o experienţă frumoasă decât despre una cu eficienţă aplicativă. Ca şi artistul este preocupat de explorare de dragul explorării. Dacă rezultatele studiilor se dovedesc a fi utile în contextul unui scop specific al supravieţuirii, cu atât mai bine, dar acest lucru este pe plan secundar.

În tot comportamentul explorator, fie el artistic sau ştiinţific, este prezentă permanent lupta dintre impulsurile neofile

şi neofobe. Primele ne îndeamnă spre experienţe noi, ne fac să tânjim după noutate. Celelalte ne trag înapoi, ne fac să ne căutăm refugiul în ceea ce ne este familiar. Ne aflăm constant într-o stare de echilibru instabil între atracţiile contrare faţă de stimuli noi şi promiţători şi faţă de cei vechi cu care suntem familiarizaţi. Dacă ne-am pierde neofilia, am sta în loc. Dacă ne-am pierde neofobia, ne-am arunca cu capul înainte în dezastru. Această stare conflictuală nu numai că explică fluctuaţiile mai uşor de observat ale modei şi capriciilor, ale coafurilor şi îmbrăcăminţii, ale mobilei şi automobilelor; ci este însăşi baza întregului nostru progres cultural. Explorăm şi ne reducem cheltuielile, investigăm şi ne stabilizăm. Pas cu pas ne extindem conştiinţa şi înţelegerea atât faţă de noi înşine, cât şi faţă de mediul complex în care trăim.

Înainte de a părăsi acest subiect mai este un ultim aspect special al comportamentului explorator care nu poate să nu fie menţionat. Este vorba de o fază critică a jocului social în perioada copilăriei. Când copilul este foarte mic, jocul său social se îndreaptă, în primul rând, către părinţi, dar pe măsură ce creşte accentul se mută de la aceştia către alţi copii de aceeaşi vârstă. Copilul devine membru al unui „grup de joacă“ juvenil. Acesta este un pas esenţial în dezvoltarea sa. Ca implicaţii ale explorării, el are efecte cu bătaie lungă în viaţa ulterioară a individului. Desigur, toate formele de explorare la această vârstă fragedă au consecinţe de lungă durată – copilul care nu explorează muzica sau pictura va găsi aceste subiecte ca fiind dificile când va deveni adult –, dar contactele din joaca persoană-cu-persoană sunt chiar mai importante decât celelalte. Adultul care ia contact cu muzica, să zicem pentru prima dată, fără a avea suportul explorării

acestui subiect din copilărie poate s-o găsească dificilă, dar nu imposibilă. Copilul care a fost ferit cu stricteţe de contacte sociale ca membru al unui grup de joacă, pe de altă parte, se va găsi întotdeauna stânjenit în interacţiunile sale sociale ca adult. Experienţe făcute cu maimuţe au dezvăluit că izolarea în copilărie nu numai că produce un adult retras din punct de vedere social, ci şi creează un individ ostil faţă de sex şi de ideea de a deveni părinte. Puii de maimuţă crescuţi în izolare n-au mai reuşit să participe la activităţile unui grup de joacă atunci când au fost introduşi în acesta mai târziu, când au mai crescut. Deşi izolaţii erau sănătoşi fizic şi se dezvoltaseră bine în singurătatea lor, ei erau pur şi simplu incapabili să se alăture tumbelor şi hârjonelii generale, în schimb se ghemuiau imobili într-un colţ al camerei de joacă, de obicei încrucişându-şi braţele strâns pe corp sau acoperindu-şi ochii. Când s-au maturizat, din nou ca indivizi fizic sănătoşi, nu manifestau nici un interes faţă de partenerii sexuali. Dacă erau împerecheate cu forţa, femelele crescute în izolare năşteau progenituri ca oricare altele, dar apoi începeau să le trateze ca pe nişte paraziţi uriaşi care li se căţărau pe corp. Îşi atacau puii, îi alungau şi fie îi ucideau, fie îi ignorau.

Experienţe similare cu puii de cimpanzeu au arătat că, la această specie, cu o reeducare prelungită şi cu o atenţie deosebită s-a reuşit, într-o oarecare măsură, să se înlăture această carenţă comportamentală, dar chiar şi aşa copiii hiperprotejaţi vor avea întotdeauna de suferit în contactele sociale cu adulţii. Faptul este cu deosebire important numai în cazul copiilor unde absenţa fraţilor şi surorilor îi pune într-un serios dezavantaj iniţial. Dacă nu cunosc efectele de socializare ale „hârjonelii şi

tumbelor" proprii grupurilor de joacă juvenile, ei au toate șansele să rămână timizi și retrași tot restul vieții, să li se pară că împerecherea sexuală este dificilă sau imposibilă și, dacă totuși devin părinți, nu vor fi părinți buni.

De aici reiese clar că procesul de creștere a progeniturilor are două faze distincte – una timpurie, interiorizată, și una târzie, exteriorizată. Amândouă sunt de importanță vitală și putem învăța mult despre ele din comportamentul maimuțelor. În prima fază, puiul este iubit, recompensat și protejat de mamă. Ajunge la înțelegerea securității. În faza ulterioară, el este încurajat să se aventureze mai mult în afară, să aibă contacte sociale cu alții de vârsta sa. Mama devine mai puțin iubitoare și își limitează manifestările protectoare la momentele de panică sau alarmă serioasă, când pericole din exterior amenință colonia. Ea își poate acum efectiv pedepsi progenitura dacă persistă în a i se agăța de păr în absența unor motive serioase, de panică. Puiul ajunge acum la înțelegerea și acceptarea independenței sale în formare.

Situația trebuie să fie, în esență, aceeași pentru progeniturile speciei noastre. Dacă oricare din aceste două faze de bază este condusă greșit de către părinți, copilul va avea probleme serioase mai târziu, în viață. Dacă n-a avut parte de faza primară, dar a fost corespunzător de activ în faza independenței, îi va fi destul de ușor să aibă noi contacte sociale, dar va fi incapabil să le mențină sau să le adâncească în mod real. Dacă s-a bucurat de o securitate deosebită în faza primară, dar a fost hiperprotejat ulterior, îi va fi extrem de dificil să aibă contacte noi cu adulții și va tinde să se agațe cu disperare de cele vechi.

Dacă privim mai îndeaproape cazurile extreme de retragere socială, putem fi martorii comportamentului antiexplorator în forma sa cea mai exacerbată și caracteristică. Indivizii foarte retrași pot deveni social inactivi, dar sunt departe de a fi fizic inactivi. Ei devin predominați de stereotipii. Pentru că oră de oră se scutură sau se leagănă, dau din cap înainte, înapoi sau lateral, se sucesc sau sar, ori își prind și desprind mâinile una de alta. Își pot suge degetul sau alte părți ale corpului, pot să se înțepe sau să se ciupească, pot adopta în mod curent mimici ciudate sau pot lovi ori rostogoli ritmic mici obiecte. Toți manifestăm din când în când „ticuri" de felul acesta, dar pentru ei ele devin o formă majoră și prelungită de exprimare fizică. Ceea ce se întâmplă este că găsesc mediul atât de amenințător, contactele sociale atât de înspăimântătoare și imposibile, încât își caută alinarea și recâștigarea încrederii printr-un comportament hiperfamiliar. Repetarea susținută a unei acțiuni o face tot mai familiară și „sigură". În loc de a desfășura o gamă largă de activități eterogene, individul retras se cramponează de cele câteva pe care le cunoaște cel mai bine. Pentru el vechea zicală: „Cine nu riscă, nu câștigă" s-a transformat în „Cine nu riscă, nu pierde".

Am menționat deja calitățile de alinare progresivă ale ritmului bătăilor de inimă și ele se aplică și aici. Multe din aceste șabloane par a opera cu aproximativ viteza bătăilor de inimă, dar chiar și cele care nu o fac tot acționează ca „factori de alinare" datorită caracterului lor hiperfamiliar realizat prin repetiție constantă. S-a observat că indivizii întârziați social își sporesc stereotipiile când sunt introduși într-o cameră străină. Faptul se

potrivește cu ideile exprimate aici. Noutatea sporită a mediului mărește temerile neofobe și se simte o puternică nevoie ca mijloacele de alinare să contracareze acest lucru.

Cu cât stereotipia este repetată mai mult, cu atât se apropie mai mult ca funcție de bătăile inimii materne, produse artificial. Caracterul ei de „prieten apropiat" crește și crește până devine practic ireversibil. Chiar dacă neofobia extremă care o determină poate fi înlăturată (ceea ce este destul de dificil), stereotipia poate continua să se manifeste.

Cum spuneam, indivizii adaptați social pot și ei prezenta aceste „ticuri", din când în când. De obicei, ele apar în situații de stres unde acționează tot ca factori atenuatori. Cunoaștem toate manifestările lor. Directorul care așteaptă un telefon vital bate cu mâna sau cu degetele în birou; femeia din sala de așteptare a medicului își încleștează și descleștează degetele de pe poșetă; copilul aflat în încurcătură își leagănă corpul stânga-dreapta, stânga-dreapta; tatăl în așteptare se plimbă înainte și înapoi; studentul aflat în examen își suge creionul; ofițerul nerăbdător își trage mustața. Folosite cu moderație, aceste mici mijloace antiexploratoare sunt utile. Ele ne ajută să tolerăm „supradoza de noutate" anticipată. Folosite în exces, totuși, există întotdeauna pericolul să devină ireversibile, obsesive și să persiste chiar și când nu se apelează la ele.

Stereotipiile se manifestă puternic și în situații de plictiseală extremă. Faptul se poate vedea foarte clar la animalele din grădina zoologică și la specia noastră. Uneori, pot lua proporții îngrijorătoare. Ceea ce se întâmplă aici este că animalele captive ar stabili contacte sociale dacă ar avea posibilitatea, dar ele sunt

împiedicate fizic s-o facă. Situația este, în esență, aceeași ca și în cazurile de retragere socială. Mediul limitat al cuștii din grădina zoologică le blochează contactele sociale și le obligă la o situație de retragere socială. Barele cuștii sunt un echivalent fizic solid al barierelor psihologice ce se ridică în fața individului retras din punct de vedere social. Ele constituie un puternic mijloc antiexplorator și, nelăsându-i-se nimic de explorat, animalul din grădina zoologică începe să se autoexprime în singurul mod posibil, dezvoltându-și stereotipii ritmice. Suntem toți familiarizați cu repetatele plimbări încoace și încolo ale animalelor închise în cuști, dar acesta este numai unul dintre numeroasele șabloane ciudate care se formează. Poate apărea masturbația în gol. Uneori, aceasta nici nu mai implică acționarea asupra penisului. Animalul (de obicei, o maimuță) pur și simplu execută mișcările înainte și înapoi ale brațului și mâinii, proprii masturbării, dar fără a-și atinge efectiv penisul. Unele maimuțe femele își sug în mod repetat propriile sfârcuri. Puii de animale își sug labele. Cimpanzeii își pot înfige bucăți de paie în urechi (anterior sănătoase). Elefanții pot da din cap ore în șir. Anumite creaturi își mușcă propriul corp sau își smulg propriul păr. Poate apărea o automutilare gravă. Unele dintre aceste reacții se manifestă în situații de stres, dar multe din ele sunt pur și simplu manifestări de plictiseală. Când în cadrul mediului nu există nici o variație, impulsul explorator stagnează.

Prin simpla contemplare a unui animal izolat care execută una dintre aceste stereotipii este imposibil să știi sigur ce anume îi determină comportamentul. Poate fi plictiseala sau poate fi stresul. Dacă este stresul, el poate fi urmarea situației imediate

a mediului sau poate fi un fenomen de durată izvorând din creşterea animalului în condiţii anormale. Câteva experienţe simple ne pot da răspunsul. Dacă atunci când se pune în cuşcă un obiect străin stereotipiile dispar şi începe explorarea, atunci cauza lor este evident plictiseala. Dacă stereotipiile sporesc însă atunci, înseamnă că au fost cauzate de stres. Dacă persistă şi după introducerea altor membri din aceeaşi specie, care creează un mediu social normal, atunci individul cu stereotipiile aproape sigur a crescut într-o izolare anormală.

Toate aceste particularităţi ale grădinii zoologice pot fi văzute şi la specia noastră (poate pentru că ne-am proiectat grădinile zoologice atât de asemănător cu oraşele). Ele ar trebui să fie o lecţie pentru noi, care să ne reamintească de importanţa colosală a realizării unui bun echilibru între tendinţele neofobe şi cele neofile. Sistemul nostru nervos face tot ce poate mai bine, dar rezultatele vor purta întotdeauna masca adevăratelor noastre potenţiale comportamentale.

Capitolul cinci

Agresivitatea

Dacă e să înţelegem natura impulsurilor noastre agresive, trebuie să le vedem în contextul originii noastre animale. Ca specie suntem atât de preocupaţi în prezent de violenţa produsă în masă şi de distrugere în masă, încât suntem în situaţia de a ne pierde obiectivitatea când abordăm acest subiect. Este o realitate că majoritatea intelectualilor echilibraţi devin extrem de agresivi când discută de nevoia urgentă de a se suprima agresivitatea. Faptul nu este surprinzător. Ne aflăm, ca să ne exprimăm cu blândeţe, în mare încurcătură şi avem mari şanse să ne autoexterminăm până la sfârşitul secolului. Singura noastră consolare ar fi că am avut, ca specie, o perioadă palpitantă de supremaţie. Nu o perioadă lungă, în evoluţia speciilor, dar una uimitor de aventuroasă. Dar înainte de a ne examina bizara perfecţionare a atacului şi apărării, trebuie să examinăm natura elementară a violenţei în lumea fără suliţe, fără arme de foc şi fără bombe a animalelor.

Animalele se luptă între ele pentru unul din două motive foarte clare: fie pentru a-şi stabili dominaţia într-o ierarhie socială, fie pentru a-şi stabili drepturile teritoriale asupra unei anumite porţiuni de teren. Unele specii sunt pur ierarhice, fără teritorii fixe. Altele sunt pur teritoriale, fără probleme de ierarhie. Iar altele au ierarhii pe teritoriile proprii şi trebuie să se confrunte prin ambele forme de agresivitate. Noi aparţinem ultimei categorii: avem agresivitatea în ambele direcţii. Ca primate